

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Iris Živičnjak

**ZAGREBAČKE PROSTITUTKE POČETKOM 20. STOLJEĆA.
PORIJEKLO, SVAKODNEVNI ŽIVOT I POLOŽAJ U DRUŠTVU**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Iskra Iveljić

Zagreb, listopad 2018.

Sadržaj:

1. Uvod	3
1.1 Osvrt na literaturu i izvore	4
2. Fenomen prostitucije	6
2.1. Definicije prostitucije	7
2.2. Uzroci i oblici prostitucije	9
2.3. Povijesni pregled razvoja prostitucije	12
2.4. Prostitucija na hrvatskom području	15
3. Zakonska regulacija prostitucije	16
3.1. Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. godine	17
3.2. Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929. godine	20
3.3. Zakon o suzbijanju spolnih bolesti iz 1934. godine	22
4. Prostitucija u Zagrebu	24
4.1. Broj prostitutki u gradu Zagrebu	26
4.2. Bludilišni pravilnik	29
4.3. Žene kao vlasnice javnih kuća i život u njima	36
5. Novi način života prostitutki	40
6. Prostitutke i suvremenici	49
7. Zaključak	64
8. Bibliografija	68
9. Slikovni prilozi	72

Sažetak:

Rad se bavi životom prostitutki kao marginalizirane skupine u gradu Zagrebu početkom 20. stoljeća, te samim fenomenom prostitucije. Njihov život bio je reguliran zakonskim propisima; prvotno *Bludilišnim pravilnikom* iz 1899. godine, dok je drugi takav dokument bila *Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. broj 11.027 o nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba*, kojom se život prostitutki u javnim kućama stubokom promijenio, te su one sada bile izjednačene s uličnim prostitutkama. Najveća promjena u njihovom životu je bilo ukinuće prostitucije *Zakonom o suzbijanju spolnih bolesti od 28. ožujka 1934. godine*, te su sada sve žene, koje su se nastavile baviti prostitucijom spale u sferu ilegalne, tajne prostitucije. Tajna prostitucija postojala je i za vrijeme legalne prostitucije, ali je u ovome periodu dobila na zamahu. Osim uz pomoć zakonskih regulativa, život prostitutki pokušao se prikazati i uz pomoć dnevnog tiska i radova njenih suvremenika.

Ključne riječi: Prostitucija, prostitutke, bludilišni pravilnik, javne kuće, spolne bolesti, reglementacija, tajna prostitucija

Abstract:

This paper deals with the life of prostitutes as a marginalized group in the city of Zagreb at the beginning of the 20th century, as well as with the very phenomenon of prostitution. The daily life and supervision of prostitutes was originally regulated by the *Prostitution Rulebook* from 1899. The second such document was the *Regulation of royal constabulary directorate from 24th of September in 1922., No. 11.027 on the Prostitution in the City of Zagreb*, by which the life of prostitutes in brothels had been drastically changed, and their status was now equal to the one of the street prostitutes. The biggest change in their life was the abolition of prostitution by the *Act on the Suppression of Sexual Diseases from 28th of March in 1934*. Consequently, all women who continued to engage in prostitution were now placed in the sphere of illegal, secret prostitution. Even though, secret prostitution also existed during the time when prostitution was legal, in this period its numbers have soared. Apart from legal regulations, the life of a prostitute was portrayed with the help of excerpts from the daily press and the works of other contemporaries.

Key words: prostitution, prostitutes, prostitution rulebook, brothels, sexual diseases, reglementation, secret prostitution

1. Uvod

Iako se prostitucija i prostitutke javljaju kao česta tema novinskih članaka, knjiga, znanstvenih radova i analiza suvremenika od srednjeg vijeka, pa kroz doba njenog najvećeg procvata u 19. stoljeću, sve do današnjice, potencijali ove teme daleko su od toga da se iscrpe. Razlog tomu je taj što je problem prostitucije mnogostruko složen. Ona je istovremeno vezana i odgovorna za mnoge društvene pojave, kao što su na primjer alkoholizam, razne društvene devijacije, kriminal i slično.¹ Nadalje, kao devijantna društvena pojava, koja se javlja kako u industrijski razvijenim zemljama tako i u siromašnijim zemljama u razvoju, ona poprima i oslikava značajke specifične za karakter i odlike društvene strukture u kojoj postoji.² Prostitucija utjelovljuje više od seksualnog ponašanja te njeno proučavanje obuhvaća problematiku poput definicije zločina, korištenja urbanog prostora, aplikaciju modernih teorija zdravstvene zaštite, pojavu alternativnih supkultura itd., te je odličan medij za proučavanje društvenog položaja žena i rodničkih odnosa unutar društva.³ Upravo je zbog toga u zadnjih nekoliko desetljeća kao fokus istraživanja privukla pažnju mnogih povjesničara koji se bave socijalnom historijom, ali i drugih znanstvenika društvenih i humanističkih znanosti.⁴ Doduše, o prostituciji se kao o povijesnoj pojavi više piše u stranim historiografijama, pogotovo u angloameričkoj historiografiji,⁵ dok je kod nas ona manje istraživana kao povijesna pojava, a više kao problem suvremenog hrvatskog društva.⁶ Kao tema interesantna je ne samo znanstvenicima, već i laicima, te se daljnjim istraživanjem ove pojave u povijesnom i suvremenom kontekstu na zanimljiv, i usudujem se reći zabavan način, svim zainteresiranima, mogu približiti i neke ozbiljnije teme kao što su društvene i gospodarske promjene na prijelazu stoljeća, svakodnevnica, položaj i tretiranje žena tijekom povijesti i

¹ Tomislav Marković, *Prostitucija, skripta iz socijalne patologije* (Visoka defektološka škola, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1965.), 2.

² Dragan Radulović, *Prostitucija u Jugoslaviji* (Beograd: „Filip Višnjić, “1986.), 7.

³ Timothy J. Gilfoyle, „Prostitutes in the Archives: Problems and Possibilities in Documenting the History of Sexuality,“ *American Archivist* 03 (1994), 516.

⁴ Ibid, 516.

⁵ Da navedem samo nekoliko radova, od kojih sam neke i sama konzultirala: Timothy J. GILFOYLE, *City of Eros New York City, prostitution, and the commercialization of sex, 1790-1920* (New York; London: W.W. Norton&Company, 1992.); Alain CORBIN, *Women for hire: prostitution and sexuality in France after 1850*. (Cambridge, Mass; London: Harvard University Press, 1990.); Fernando HENRIQUES, *Historija prostitucije: prostitucija u Evropi i Novom svijetu* (Zagreb: Epoha, 1968.); Robert E. RIEGEL, „Changing American Attitudes Toward Prostitution, 1800 – 1920,“ *Journal of the History of Ideas* 29 (July – September 1968) 437 – 52, Deborah GORHAM, „The 'Maiden Tribute of Modern Babylon' Re-examined: Prostitution and the Idea of Childhood in Late – Victorian England“ *Victorian Studies* 21 (Spring 1978), 353 -79., Richard TANSEY, „Prostitution and Politics in Antebellum New Orleans,“ *Southern Studies* 18 (Winter 1979), 449 – 79, Anne M. BUTLER, *Daughters of Joy, Sisters of Misery: Prostitutes in the American West, 1865 – 90,“ Urbana* III., (1985); Jill HARSIN, *Policing Prostitution in Nineteenth – Century Paris* (Princeton, N.J., 1985.)

⁶ Tomislav Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*. (Zagreb: Biakova, 2013.), 5.

danas, opasnost koju predstavljaju spolne bolesti, problem siromaštva i kriminala itd. te nas u konačnici navodi da porazmislimo o dvostrukom moralu društva u koje živimo.

Cilj ovog diplomskog rada je, koliko je to moguće, uz pomoć dostupnih izvora i literature, dati sliku života prostitutki u Zagrebu početkom 20. stoljeća. Nužan okvir za rad su pri tome bili zakoni koji su regulirali njihov status u gradu Zagrebu. Kako se zakonski propisi odnose na cijelu državu, ali dozvoljavaju gradovima individualno reguliranje prostitucije, analiza *Bludilišnog pravilnika* grada Zagreba zasigurno je odličan izvor koji je omogućio uvid u regulative kojih su se prostitutke morale držati kako bi se uopće i mogle početi baviti svojim zanatom. Te regulative određivale su njihov način života unutar i izvan bludilišta, te su ih prvenstveno ograničavale u pogledu kretanja gradom, oblačenja i ponašanja, kako bi se njihova prisutnost što više potisnula unutar okvira samih javnih kuća. Nakon ukidanja javnih kuća, njihov status bio je još strože reguliran drugim redarstvenim odredbama, koje su se temeljile na bludilišnom pravilniku u nastojanju da se njihov život i dalje drži pod strogim nadzorom liječničke i redarstvene službe. Osim toga, za identitet samih prostitutki (ime prezime, prebivalište) obuhvaćene su informacije iz Očevidnika prostitutki, izvješća bludoblonih, te nekih statistika koje su bile korisne za donošenje ostalih informacija; kao što je broj oboljelih prostitutki, razlozi bavljenja prostitucijom, njihovo bivše zanimanje, pa čak i fizičke karakteristike. Za prikaz svakodnevnog života, problema vezanih uz prostituciju, percepciju društva, te svakodnevnih problema prostitutki, korištenjem dnevnog tiska, memoara i radova suvremenika pokušao se prikazati i taj aspekt fenomena prostitucije u gradu Zagrebu.

1.1 Osvrt na literaturu i izvore

U izradi rada koristila sam se raznom literaturom koja se bavila problematikom prostitucije. Većina literature datira iz sredine ili kraja 20. stoljeća, no postoji literatura i novijeg datuma, koja je uglavnom strane provenijencije. Kao referentna točka poslužila mi je knjiga Tomislava Zorka *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća*, te diplomski rad Hrvoja Geljića „*Prostitucija u Zagrebu krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća*.“ Problematikom prostitucije na našem području ponajviše su se bavili Tomislav Marković (*Prostitucija, skripta iz socijalne patologije*), te Dragan Radulović (*Prostitucija u Jugoslaviji*). Njihovi radovi bili su mi korisni za shvaćanje fenomena kako na domaćem, tako i na svjetskom nivou, te su bili koristan izvor što se tiče povijesnog razvitka prostitucije, njenih vrsta, te njenog definiranja. Marković se više dotakao problematike njenog definiranja, ali i

njezine zakonske definicije, dok se Radulović detaljnije pozabavio vrstama prostitucije i njihovim karakteristikama. Ovdje također mogu svrstati i djelo Bogoljuba Konstantinovića (*Prostitucija i društvo: socijalno medicinska razmatranja sa naročitim obzirom na problem prostitucije i njezino suzbijanje u Jugoslaviji*) i Olge Petak (*Socijalni i socijalno-psihološki faktori regrutiranja uličnih prostitutki*), čiji mi je rad dao dublji uvid u ekstrinzičnu i intrinzičnu motivaciju prostitutki. Što se tiče stranih autora Fernando Henriques je sa svoja dva sveska *Historije prostitucije* također bio dobar izvor za shvaćanje razloga promjene stava društva o prostituciji tijekom stoljeća. Za same trendove u istraživanju prostitucije bili su korisni članci Timothyja J. Gilfoylea i Davida Kingsleya.

Za razumijevanje povijesnog razdoblja od interesa u ovome radu koristila sam se knjigama Iskre Iveljić (*Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*), Ivana Berenda i György Ránkija *Evropska periferija i industrijalizacija*, i djelo Erica Hobsbawma (*Doba kapitala: 1848. - 1875.*).

Za zakonsku regulaciju osim izvornih zakonika, kao vrlo koristan priručnik za pojašnjavanje terminologije i zakona koristila sam diplomski rad kolegice s Pravnog fakulteta Darije Željko *Sestre bluda: Zakonska regulacija ženske prostitucije na hrvatskom području u razdoblju 1852. do 1934., s posebnim osvrtom na grad Karlovac i europsko okruženje*, te u manjoj mjeri diplomski rad Maje Draženović s Odsjeka za *sociologiju Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije (u Hrvatskoj)*.

Što tiče literature i članaka napisanih od suvremenika, Josip Šilović i Fran Gundrum pokazali su se kao ne samo vrelo informacija što se tiče tada aktualnih problema vezanih uz prostituciju (spolne bolesti, trgovina bijelim robljem), već se iz njihovih djela iščitava i generalni onovremeni stav prema prostituciji kao socijalnom problemom. Tome stvaranju slike je pripomogao i *Liječnički vjesnik*, u kojem se mnogo raspravljalo o spolnim bolestima i posljedično o problemu prostitucije, kao što su to učinile i novine koje su se mnogim člancima dotakle prostitucije kao društvenog, moralnog i ćudorednog problema, ali su donosile i slike iz života prostitutki i načina na koji se ćudoredni odsjek policije nosio s problemom prostitucije, te su ponekad izvještavali i o statističkim podacima uglavnom vezanim uz broj spolno zaraženih.

Arhivski izvori kojima sam se služila u izradi rada uglavnom su zdravstvena izvješća o broju spolno zaraženih (izvješća bludobolnih iz Hrvatskog državnog arhiva te izvješća sa sastanka liječnika iz Državnog arhiva u Zagrebu) i Očevidnik bludnica koji sadrži bilješke o

pregledima koje su nad njima vršili kotarski liječnici, a uz to sadrže i imena pregledanih prostitutki. Nažalost upisne liste bludnica u očevidnik nisam pronašla među spisima, već samo primjer kako su oni izgledali, te nažalost u tom pogledu ostajemo uskraćeni vrijednih informacija. O vlasnicama bludilišta može se saznati iz fonda Gradskog poglavarstva grada Zagreba, u pomoćnim uredima i obrtnim knjigama. Od arhivske građe tu su naravno i propisi o regulaciji prostitucije tj. *Bludilišni pravilnici* (iz 1899., i 1912. godine) te *Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. o nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba*. Navedena građa dolazi iz fondova Zdravstvenog odsjeka, Gradskog poglavarstva i fonda Zaštitnica djevojaka Državnog arhiva u Zagrebu, te fonda Poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjela za unutarnje poslove, iz Hrvatskog državnog arhiva. Za anegdote iz života prostitutki i doživljaje suvremenika referirala sam se primarno na dnevni tisak tog razdoblja koji obiluje člancima o prostituciji i na autobiografiju Zvonimira Rogoza i *Priče iz Stare Tkalče* Darka Belušića.

2. Fenomen prostitucije

Literatura koja se bavila prostitucijom prije 80ih godina 20. stoljeća fokusirala se na njenu negativnu stranu kao što je njena povezanost sa kriminalom i devijacijama, te se koncentrirala na vidljive i elitne forme prostitucije.⁷ Krajem stoljeća radovi povjesničara pretežno su se koncentrirali na istraživanja socijalne strukture i organizacije komercijalnih spolnih odnosa, svakodnevnog života prostitutki te okolnosti koje su oblikovale njihovu odluku o ulasku u prostituciju.⁸ Također su se počeli preispitivati raniji stavovi o prostituciji kao najstarijem zanatu na svijetu, te se ovaj fenomen smjestio u širu sliku društvenih, političkih i ekonomskih promjena, koje su direktno utjecale na njega. Zbog opstojnosti i prilagodljivosti prostitucije novonastalim prilikama bilo ju je teško definirati, jer je kroz povijesne epohe mijenjala i svoje karakteristike, no ona je uvijek poprimala određena značenja koja su bila tijesno povezana s karakterom i temeljnim odlikama društvene strukture, te je pružala uvid u dominantan stav prema ženama u društvu istraživanog perioda. Društveni stav prema prostituciji je generalno kroz sva razdoblja negativan, no njegov intenzitet varira, te su prostitutke u određenim periodima bile prihvatljivija pojava nego u drugim. Zbog navedenog cilj proučavanja prostitucije nije samo utvrđivanje njene raznolikosti i rasprostranjenosti, već i otkrivanje veza koje postoje između nje i drugih društvenih pojava,

⁷ Timothy J. Gilfoyle, "Prostitutes in History: From Parables of Pornography to Metaphors of Modernity," *The American Historical Review* 01 (1999), 119.

⁸ Ibid, 120.

kako bi se eventualno u budućnosti, zahvaljujući ovim saznanjima, u potpunosti iskorijenila iz društva.

2.1. Definicije prostitucije

Razlog naslovu „definicije“ leži u tome što je teško prostituciju opisati samo jednom definicijom koja bi obuhvatila sve njene aspekte. Autori čijim sam se knjigama služila u ovom radu slažu se oko jedne činjenice – a to je da je ona mnogostruko složena pojava. Ona je vezana uz društvene procese, klasni karakter društva, shvaćanja o spolnosti itd., te upravo u tome leži razlog njenog težeg definiranja. Društva su se mijenjala kroz povijest, posebno shvaćanja vezana uz seksualni moral, a sa njima i prostitucija, koja se morala prilagoditi tim promjenama kako bi opstala. Zbog toga ona poprima različite oblike u različitim dijelovima svijeta, različitim epohama, ali čak i u istom vremenu i mjestu.⁹

Sama riječ prostitucija dolazi od latinskog glagola *prostituere* koji znači „javno izvrći na blud“, „odati se bludu“, „poniziti se“, „obeščastiti se.“ Blud ovdje podrazumijeva vulgarno zadovoljenje spolnih nagona koji se kosi sa moralnim normama društvene sredine.¹⁰ Definicija ima gotovo koliko i autora koji su se bavili proučavanjem ovog fenomena. Prostitucija je uglavnom bila definirana unutar zakonskih okvira, no postoje i mnoge opće, sociološke i psihološke definicije. Dok jedan dio autora i zakona definiraju pojam prostitucije preko definiranja pojma prostitutke, automatski deklarirajući taj zanat ženskim, drugi autori definiraju ponašanja koja taj pojam obuhvaća putem kriterija zasnovanih na utvrđivanju onih elemenata prostitucije koji odstupaju od „normalnih“ heteroseksualnih odnosa muškarca i žene u braku.¹¹

Najstarija zakonska definicija dolazi iz rimskog zakona gdje je prostitutka definirana kao žena koja se nudila *passim et sine delectu* – svugdje i bez zadovoljstva, što svodi čin na običnu genitalnu funkciju bez učešća emocija.¹² Tako je i francuski zakon iz 1964. godine definirao prostituciju kao zanat kojim se bave „žene koje postojano (iz navike) upražnjavaju spolne odnose sa neodređenim brojem lica dobivajući za to nagradu.“¹³ Također, *Odredba kr. ravnateljstva u Zagrebu br. 11.027* definira prostituciju na sljedeći način: „Prostitutkom se

⁹Maja Draženović, „Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije (u Hrvatskoj),“ (Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za sociologiju 2013.), 3.

¹⁰Olga Petak, „Socijalni i socijalno-psihološki faktori regrutiranja uličnih prostitutki“ (Magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju, 1981.), 13.

¹¹ Ibid, 19.

¹² Marković, 3.

¹³ Radulović, 13.

smatra svaka ženska osoba, koja svojim tijelom tjera blud obrtinično, tj. sa više osoba, bez izbora i uz naplatu, te koja svoje životne potrebe namiruje iz zarade od tog zanata.“¹⁴

Možemo vidjeti kako su glavna obilježja prostitucije u zakonskim definicijama sljedeća: to je radnja koja se obavlja bez emocionalne povezanosti i poslovne je prirode – vrši se razmjena seksualnih usluga žene za novac klijenta. Priroda prostitucije je ekonomskog karaktera, a upravo razvitkom tržišta stekla se mogućnost da i tijelo postane roba, te je stoga novac, tj. zarada još jedan bitan element u zakonskoj definiciji prostitucije. Zakoni prostituciju definiraju kao zanat kojim se bave uglavnom žene, te se tako samo one kažnjavaju, iako postoji i muška prostitucija, koja u zakonima tijekom 19 i 20. stoljeća nije bila kažnjiva. Razlog tome je što je ona gotovo isključivo homoseksualna, pa spada pod razmatranje homoseksualnosti kao devijantnog ponašanja.¹⁵ Zakonska i moralna osuda prostitucije sačuvane za one koji se njome bave, dok osuda primatelja te usluge – muškaraca izostaje, ili je izražena kroz osjećaj sramote izazvan osudom i govorkanjima društva, koji pak nisu dugog trajanja. Razlog tomu je dvostruki moral patrijarhalnog društva u kojem je žena podređena zakonima muškaraca. „Ljaga za prostituciju je rezervirana samo za žene, vjerojatno zato što su moralne norme uvijek stvarali muškarci.“¹⁶

Daljnje definicije prostitucije dolaze iz znanstvene literature, te nude šire poglede na ovaj fenomen. Na primjer, Iwan Bloch kaže da je prostitucija forma izvanbračnog spolnog odnosa, koja se odlikuje time „da se prostituiraću individua (više – manje) bez izbora, kontinuirano, javno i uz naplatu daje neodređenom broju osoba za spolni akt ili druge spolne čine.“¹⁷ Nadalje, Davis u svom djelu *Sociologija prostitucije* iznosi tvrdnju da sve dok je funkcija braka prokreacija, sudionici prostitucije koriste spolni odnos za ciljeve koji nisu društveno korisni, te navodi unajmljivanje, promiskuitet i emocionalnu indiferentnost kao glavna obilježja prostitucije.¹⁸ Henriques, autor *Historije prostitucije*, definira prostituciju na sljedeći način: „Prostitucija obuhvaća sve seksualne čine, pa i one kod kojih zapravo ne dolazi do snošaja, što ih običajno izvode neke osobe s drugim osobama vlastitog ili suprotnog spola, a uz naknadu koja nije seksualne naravi.“¹⁹

Prema suvremenim pravnim shvaćanjima prostitucija se definira kao seksualni odnos koji karakterizira plaćanje, obično u novcu, promiskuitet i emocionalna ravnodušnost, ona je

¹⁴ HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka, Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba, sig. 14.

¹⁵ Radulović, 13.

¹⁶ Marković, 6.

¹⁷ Ibid, 7.

¹⁸ Kingsley Davis, The Sociology of Prostitution, “*American Sociological Review*, 2(1937), 748-750.

¹⁹ Fernando Henriques, *Historija prostitucije: Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda*, sv. 1. (Zagreb: Epoha, 1986.), 10.

prije svega pružanje seksualnih usluga osobama istog ili različitog spola, te može biti homoseksualna ili heteroseksualna, od kojih je heteroseksualna raširenija.²⁰

Kako iz gore navedenih definicija, tako i iz drugih ovdje navedenih, mogu se izvući neki zajednički elementi. Tako kao bitne karakteristike prostitucije možemo izdvojiti sljedeće: 1) prostitucijom se uglavnom bave žene, čije usluge koriste uglavnom muškarci, 2) prodavanje vlastitog tijela za spolno zadovoljenje klijenata u zamjenu za novac ili druge materijalne pogodnosti, 3) podavanje vlastitoga tijela bez ili uz malo izbora mušterija, tj. bez diskriminacije, 4) promiskuitet, 5) izostanak emocija, 6) nema naknadne emocionalne ili financijske obaveze mušterije prema osobi koja se prostituira, te nema namjere da se zatrudni – odnos je poslovan, 7) dopuna spolnom životu muškaraca u braku, 8) moralna osuda.

Iako su ovo prilično dobre odrednice pomoću kojih se prostitucija može definirati, uvijek postoje slučajevi u kojima je teško utvrditi radi li se o prostituciji. Na primjer, ako je prostitucija zamjena seksualnih usluga za novac ili druge materijalne pogodnosti, što je onda brak iz koristoljublja ako ne jedna vrsta prostitucije? Takvi i slični primjeri pokazuju koliko je ovaj fenomen kompleksan i težak za precizno definiranje.

Na temelju pročitanih definicija i promišljanja složila bih sa modernom definicijom koja prostituciju definira kao homoseksualni ili heteroseksualni spolni odnos u zamjenu za novac (najčešće), koji karakterizira emocionalna ravnodušnost, razmjena usluga i promiskuitet, uz element narušavanja integriteta i dostojanstva prostituirane ličnosti koja je pristala ili bila prisiljena postati predmetom zadovoljenja seksualnih prohtjeva van okvira ljudsko dostojanstva. Naravno, razlog prihvatanju ovakve definicije je to što živim u vremenu u kojem je prostitucija uglavnom proglašena ilegalnom aktivnošću, a tamo gdje je legalna služi potrebama kako homoseksualne tako i heteroseksualne populacije, u vremenu u kojem je izražavanje vlastite seksualnosti slobodnije, ali njeno definiranje kompliciranije od temeljne binarne podjele spolova.

2.2. Uzroci i oblici prostitucije

Kroz literaturu kao uzroke prostitucije autori najčešće navode i istražuju društvene faktore, dok urođene psihičke osobine ne smatraju primarnim uzrocima, ali su mišljenja da one mogu utjecati na stvaranje sklonosti prema prostituciji. Kako je prostitucija direktno povezana sa društvom u kojem postoji, upravo presudan utjecaj na nju imaju društveni uvjeti i okolnosti. Ona u određenoj epohi ima značenja karakteristična upravo za tu epohu i kroz nju

²⁰ Mladen Singer, *Kriminologija*, (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994.), 662.

se, između ostalog, odražavaju posebnosti promatrane kulture.²¹ Od društvenih faktora koji je uzrokuju najutjecajniji je bio prelazak u patrijarhat i razvoj monogamne obitelji. To dvoje je ženin položaj u društvu svelo na podređenost muškarcu i njeno „stjerivanje“ u privatnu sferu. Nadalje, monogamni brak i društvene norme koje su određivale ženino ponašanje i ulogu muškarca nisu toliko vezivale i oni su često zadovoljenje dodatnih potreba tražili kod prostitutki. Dvostruki moral društva kroz povijest i značenje koje je imao brak u određenim epohama, utjecali su na veću ili manju potražnju prostitutki i društveni stav prema njima. Kada se na brak, kao tijekom razdoblja Antičke Grčke i u doba apsolutizma, gledalo kao na korisno sredstvo za stjecanje imovine, održavanje loze itd., potražnja za prostitutkama je bila veća, jer je brak bio samo sredstvo za ostvarivanje određenih ciljeva, a ne nužno i mjesto zadovoljstva i ljubavi. Za vrijeme kapitalizma, prostitucija je doživjela najveći procvat iz nekoliko razloga. Kapitalizam je okrenut profitu, te je tako tada i žensko tijelo postalo roba koja se na tržištu može kupiti, a zbog mnogih promjena kao što su migracije iz sela u grad, povećanja siromaštva i sl. sve više je žena, koje su teško nalazile posao u svijetu koji je davao prednost pri zaposlenju muškarcima, iz ekonomskih razloga bilo prisiljeno potražiti zaradu u ovom zanatu. Većina žena koja je ušla u prostituciju dolazi iz nižih društvenih slojeva i marginalnih društvenih grupa.²² No neimaština nije jedini razlog ulaska žena u prostituciju. Neke su prostitutke bile žrtva okoline, na primjer, družile su se sa nekom ženom koja se bavila time te ih je ona uvela u zanat. Neke su se odlučile na prostituiranje zbog zarade koja je bila veća nego na poslovima koji su im bili dostupni kao ženama, smatrale su to lakom zaradom. Neke su na prijevaru završile u prostituciju, što se često događalo djevojkama koje su sa sela došle u grad u potrazi za zaposlenjem, dok su neke muževi (ne nužno svodnici) prisilili na prostituciju. Što se tiče psiholoških razloga prostitucije, objašnjavanje istih nije podobno za generalizaciju prostitucije kao pojave ili projiciranje na veću skupinu žena koje možda dolaze iz iste okoline. Istraživanja tih uzroka mogu se iskoristiti samo u objašnjenju zašto određena osoba postaje prostitutkom,²³ bilo to zbog odgoja, obiteljske situacije, mentalnih poremećaja, ovisnosti itd., koji mogu biti zajednički nekim ženama, no okolnosti i njihove reakcije su uvijek individualne.

Što se tiče oblika prostitucije, ona se može razvrstati na različite načine, no najuvreženija podjela je ona po spolu primatelja - pružatelja usluge: mušku i žensku, heteroseksualnu i homoseksualnu, zatim na prinudnu i dobrovoljnu, javnu i tajnu,

²¹ Radulović, 8.

²² Petak, 63.

²³ Ibid, 65.

organiziranu i pojedinačnu (neorganiziranu), te profesionalnu (stalnu) i povremenu. Terminom tajna želi se označiti da ona nije društveno dopuštena, niti sankcionirana propisima, ali da se i dalje odvija usprkos društvenom neodobravanju i bez sankcija za određene kategorije učesnika – što su većinom klijenti.²⁴ Tu spadaju ulične prostitutke, ali i one koje se povremenu bave prostitucijom, djevojke na poziv, a u suvremeno doba i organizirana prostitucija uglavnom spada u ovaj milje, zbog zakonske zbrane bavljenja istom. Prema tome javna prostitucija bi ukratko bila ona koja je zakonski regulirana, a time i prekršajno kažnjavana, što je bio slučaj u većini država Europe početkom 20. Stoljeća. Tajna prostitucija doduše postoji i onda kada je prostitucija zakonski regulirana, a tad u nju spadaju sve one žene koje se nisu registrirale kao prostitutke, te svoj zanat obavljaju bez nadzora policije. Najčešći oblici organizirane prostitucije su javne kuće, koje su u nekim društvima bile pod kontrolom države (Grčka i Rim), kasnije pod upravom žena kao vlasnica bordela, dok su danas sve češće te javne kuće dio kriminalnih organizacija. Ulična prostitucija je s druge strane većinom individualna, no i ona može biti pod kontrolom svodnika koji su određivali njihovo djelovanje i ubirali dio zarade, a kojima su se žene često okretale zbog zaštite. Pod individualnu prostituciju spadaju ulične prostitutke, animir dame, konobarice i sl.²⁵ One nisu bile smještene unutar javnih kuća, već su imale vlastite stanove u koje su odvodile mušterije.

Podjela prostitucije koju Radulović razrađuje u *Prostitucija u Jugoslaviji* temelji se na ekonomskoj dimenziji pa autor razlikuje nisku, srednju i visoku prostituciju, prema ostvarenoj zaradi.²⁶ Time nas upućuje i na stratifikacijsku prirodu prostitucije čija je odlika mala vertikalna pokretljivost, što znači da će ulična prostitutka teško prijeći u viši rang, dok je vjerojatnost da će prostitutka srednjeg ranga zbog starenja i fizičkog propadanja spasti na nižu razinu veća.²⁷ Ulična prostitucija najniža je vrsta prostitucije, koja dobiva najviše pozornosti javnosti jer je najvidljivija. Ulične prostitutke ostvaruju najmanju dobit, potisnute su u zabačene dijelove grada, povezane s drugim oblicima devijantnog ponašanja i kriminalom, te najčešće dolaze iz siromašnih obitelji s margina društva. Ovaj oblik prostitucije najpodložniji je vladavini muškarca – ponajprije policajca i svodnika te se nalazi pod najvećim udarom zakonske regulacije, te stoga postoji i mnogo dokumenta o ovoj vrsti.²⁸ Policijski zapisnici bilježe njihove prekršaje, dok novinski članci izvještavaju o ženama koje svojim prisustvom

²⁴ Marković, 47.

²⁵ Ibid, 55.

²⁶ Radulović, 31.

²⁷ Ibid, 32.

²⁸ Radulović, 33. - 47.

na ulicama grada vrijeđaju moralne vrijednosti građana i služe kao stalan podsjetnik na problem prostitucije. Prostitucija srednjeg nivoa razlikuje se od ulične po uloženom kapitalu, većim profitima koje ostvaruje ali i po tome što je pretežno organizirana, te prostitutka na ovom nivou ne može sama obavljati djelatnost. U ovaj oblik prvenstveno spadaju javne kuće. Djevojke u njima u zavisnom su položaju, moraju primati sve klijente, a većinu zarade zadržava vlasnik kuće. Kvaliteta javnih kuća se razlikuje, a time se mijenja i cijena usluge. Još jedan popularan oblik prostitucije srednjeg nivoa jest hotelska prostitucija sa razgranatom mrežom učesnika, a popularni oblici su i saloni za masažu i turistička prostitucija.²⁹ Ti oblici aktualni su i u suvremenom društvu, kao i oblici visoke prostitucije, dok je ulična prostitucija manje zastupljena. Visoka prostitucija sadrži niz posebnosti. U nju je uložen puno veći kapital nego u prethodne dvije kategorije i donosi veće profite. Kao način plaćanja osim novca, pojavljuju se i druge valute poput usluga, nakita, privilegija i ostalih poklona. U pravilu ovim se oblikom bave žene koje imaju i neko drugo zanimanje te su višeg obrazovanja i socijalnog ranga od ostalih prostitutki. Najpoznatiji oblik ovog oblika su „call girls“ iliti „djevojke na poziv.“ Ime su dobile zbog toga što se sastanak ugovara telefonom, u stanu djevojke. One su tako oslobođene susreta sa organima društvene kontrole, te često opslužuju klijentelu iz visokog društva. Dostupnost njihovog broja ovisi o njihovom rangu: elitnije „djevojke na poziv“ daju svoj broj samo probranoj klijenteli, dok one nižeg ranga oglašavaju svoj broj na dostupnijim mjestima, kako bi došle do većeg broja klijenata.³⁰

2.3. Povijesni pregled razvoja prostitucije

Prostitucija je često popularno nazivana „najstarijim zanatom na svijetu“, što je pridjev koji mnogi znanstvenici odbacuju zbog toga što prostitucija nije ključna odlika svih društava kroz sve povijesne ere.³¹ Najviše se diskusija vodilo oko toga je li ona postojala u primitivnim društvima, čije je proučavanje otežano zbog nedostatka materijalnih i pisanih izvora. Dok s jedne strane socijalna antropologija navodi da je zbog postojanja poligamije u takvim društvima prostitucija bila redundantna, drugi znanstvenici tvrde da nije bilo razdoblja bez prostitucije; da su se mijenjale jedino njene pojavne forme, a razlog tomu je jak spolni nagon za održavanjem vrste.³²

Većina autora koja se bavila proučavanjem prostitucije (Henriques 1968; Marković, 1965. itd.), kao najraniji oblik prostitucije ističe onaj religijskog karaktera. To je sakralna -

²⁹ Ibid, 51. - 59.

³⁰ Ibid, 61. – 62.

³¹ Timothy J. Gilfoyle, „Prostitutes in history: From parables of Pornography to Metaphors of Modernity,“ *The American Historical Review*, 1. (1999), 119.

³² Marković, 9.

hramska prostitucija, gdje je podavanje za novac smatrano religijskim aktom, te je novac od te vrste prostituiranja išao u hramsku riznicu, a prostituirani su imali titule božjih službenika.³³ Najstariji hram u kojem se odvijala prostitucija bio je smješten u sumerskom gradu Uruku. Hramska prostitucija bila je kontrolirana i ograničena na određeno područje života u društvima drevnih civilizacija, te kao takva nije mogla imati pretjerano negativan utjecaj na društveni moral, štoviše ona je svojim postojanjem punila hramske riznice te je i bila način odavanja počasti drevnim božanstvima. Na temelju toga usudujem se zaključiti kako osobe koje su se prostituirale u tim okolnostima nisu bile stigmatizirane.

Kod Starih Grka, prostitucija se od hramske razvila do one u javnim kućama (*dicterie*) smještenih u za to određenim dijelovima grada, pod monopolom države, a prihod od zarade je išao u državnu blagajnu.³⁴ Te javne kuće zakonom je regulirao Solon, te ga se može smatrati prvim osnivačem legalne javne prostitucije.³⁵ Bilo je više rangova prostitutki, a najpoznatije su *hetere* koje su uživale ugledan položaj u društvu. U Grčkoj su postojale i škole za prostitutke, a bila je raširena i homoseksualna prostitucija.³⁶

Kao poznati zakonodavci, Rimljani su na prostituciju gledali realnije od prijašnjih civilizacija, te su je smatrali zanatom i sukladno tome su je regulirali i nadzirali putem zakonskih propisa. Rimljani su definirali prostitutku kao ženu koja zarađuje svojim tijelom, i nazvali je *meretrix*. One su bile smještene u javnim kućama i morale su biti registrirane i imati dozvolu za obavljanje zanata, te su morale nositi posebna obilježja (vulgarnija odjeća, obojana kosa i sl.).³⁷ Ovakvi propisi podsjećaju na zakonske regulacije prostitucije i bludilišne pravilnike 19. stoljeća, koji su nesumnjivo crpili dio inspiracije iz rimskog zakonodavstva.

Zakonsko reguliranje prostitucije u Grčkoj i Rimu činilo je bavljenje prostitucijom u tim društvima legalnom djelatnošću, koja je bila pod strogim nadzorom organa vlasti. Legaliziranjem prostitucije i zakonskim odredbama vlast u tim društvima propisala je određene norme ponašanja i oblačenja prostitutki, koje su utjecale na njihov život unutar društva. Iako je njihov zanat bio legalan i propisan, one su ipak smatrane nužnim zlom te su bile stigmatizirane od društva, bilo ograničenjem kretanja unutar grada, bilo propisanom odjećom koju su morale nositi, kao bi ih se lakše raspoznalo od „normalnih“ članova društva. Doduše prostitutke najvišeg ranga - *hetere* u Grčkoj i *famoze* u Rimu uživale su povlašteniji

³³ Ibid, 12.

³⁴ Marković, 15.

³⁵ Ibid, 14.

³⁶ Ibid, 15.

³⁷ Ibid, 16 – 17.

status od onih najjeftinijih državnih prostitutki u javnim kućama ili prvim uličarkama, ali nisu bile punopravni članovi društva, što na koncu nisu bile ni druge žene.

Pojavom kršćanstva u prvo vrijeme došlo je do opadanja prostitucije zbog vrijednosti koje je kršćanstvo propovijedalo: očuvanje klijeposti, čednosti i bračne vjernosti.³⁸ No propovijedalo se drugačije od onoga što se radilo. Ambivalentnost prostitucije u srednjem vijeku je došla do izražaja, zahvaljujući dvostrukom moralu vremena koji je dozvoljavao muškarcima da zadovoljenje svojih spolnih nagona, koje ne može zadovoljiti sa suprugom, potraži u liku prostitutke – prema kojoj nije imao zakonskih ni emocionalnih obaveza. Čak se i kod kršćanskih pisaca može naći opravdanje za postojanje prostitucije,³⁹ a i sama Crkva ju je u pojedinim razdobljima tokom srednjeg vijeka branila pod parolom da štiti brak i čestitost, te je čak ponegdje i zarađivala na njoj, poput pape Benedikta koji je 1033. godine otvorio javne kuće u Rimu.⁴⁰ Tako je položaj prostitutki tijekom srednjeg vijeka varirao od tolerancije (što nikako ne znači i prihvaćanje) do progona i kažnjavanja.

Nakon krize feudalizma i pojave monarhističkog apsolutizma u 16. i 17. stoljeću, dolazi do rasta gradskih naselja i populacije, kao i u antici, tako i u ovo doba apsolutizma, brak se smatrao nužnim sredstvom za stvaranje obitelji i očuvanje vlasništva, te je zbog toga i status prostitutke bio bolji. „Bila je to epoha u kojoj su mletačke kurtizane dosegle gotovo one iste visine kao hetere u Grčkoj.“⁴¹ Nasuprot tome kada prevladava stav da je brak jedino mjesto unutar kojeg se može naći potpuno seksualno zadovoljstvo i ljubav, stav prema prostitutkama i prostituciji je negativniji – stavovi o braku direktno su utjecali na stavove prostituciji tijekom svih epoha.⁴²

Veliki procvat prostitucija je doživjela u 18. stoljeću, a jedan od centara tog procvata bio je Pariz. Razlog tomu je to što se na prostituciju gledalo uglavnom blagonaklono, no kako se stoljeće bližilo kraju, tako je zabrinutost oko spolnih bolesti, naročito sifilisa, koji je u Europu došao sa otkrićem Novoga svijeta, rasla, a jedan od glavnih posrednika u širenju tih bolesti bile su upravo javne kuće i njihove namještenice. Tako će u državama diljem Europe tijekom 19. i 20. stoljeća doći do jače zakonske regulacije ove društvene devijacije, njenog zdravstvenog nadzora i često do formiranja posebne čudoredne policije koja se brinula o provedbi tih zakona.

³⁸ Draženović, *Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije*, 33.

³⁹ Marković, 17.

⁴⁰ Ibid, 18.

⁴¹ Fernando Henriques, *Historija prostitucije: prostitucija u Evropi i Novom svijetu sv.2.* (Zagreb: Epoha, 1986.), 64.

⁴² Ibid, 64.

Devetnaesto stoljeće je stoljeće industrijske revolucije koja je obilježila „dugo devetnaesto stoljeće.“ Započevši u Engleskoj 1780ih godina⁴³, proširila se ostatkom Europe različitom brzinom, pa je tako val industrijalizacije sustigao Bansku Hrvatsku tek 1860ih.⁴⁴ Industrijska revolucija potaknula je privredni razvoj, grananje prometnih mreža koje su povezivale gradove unutar i van države, tehnološki razvoj proizvodnje i konačan potpun prelazak na kapitalizam. To je dovelo do većeg naglaska na industrijsku, nego na poljoprivredu proizvodnju, što je posljedično dovelo do velikih migracija seljaka iz sela u gradove, koji su se naglo urbanizirali i napućivali. Osim nekvalificirane muške radne snage, sa sela su dolazile i mnoge žene, koje su uglavnom tražile zaposlenje kao sluškinje kod buržoaskih obitelji. Žene iz ovog sloja siromašnog radništva, nisu se uvijek mogle osloniti na to da će ih njihovi muževi ekonomski zbrinuti, te su se i one morale uključiti u tržište rada. Kapitalizam je tako izveo žene iz okvira tradicionalne porodice i uključio u tržište radne snage, ali kako je kapitalizam proistekao iz kulturne tradicije patrijarhalne organizacije društva, i u ovoj su dimenziji žene ostale podređene muškarcima.⁴⁵ Također, tržište je davalo prednost u zaposlenju muškarcima, te se mnogo žena okrenulo prostituiranju svoga tijela – „ženskog kapitala“ koji je bio poželjan muškarcima – a nije tražilo posebne kvalifikacije. Prostitucija tako u neposrednoj vezi sa industrijalizacijom i urbanizacijom tijekom 19. stoljeća bilježi neviden procvat, te je zbog toga došlo do potrebe njenog strožeg zakonskog reguliranja.

2.4. Prostitucija na hrvatskom području

Na području Banske Hrvatske u periodu industrijske revolucije koja je ovdje započela nešto kasnije, potkraj devetnaestog stoljeća, trendovi društvene, gospodarske i ekonomske promjene odgovarali su onim europskim. Isto kao i u Europi, navedeni trendovi razvoja industrije, pojave novih zanimanja, migracija seoskog stanovništva u gradove i promjena na tržištu rada, koje je sada primalo veći broj žena, uzeli su maha. Trend porasta broja prostitutki u gradovima također je bio u skladu s europskom situacijom. I ovdje su to uglavnom bile žene i djevojke sa sela, koje su u grad dolazile u potrazi za zaposlenjem ili iz sloja siromašnih građana i radnika. Dolazilo je i mnogo žena iz inozemstva, posebice iz Mađarske, Srbije, Bosne, pa čak i zapadnijih zemalja poput Austrije. Zbog porasta prostitucije

⁴³Ivan T. Berend i Gyorgy Ranki, *Evropska periferija i industrijalizacija : 1780-1914*, (Zagreb: Naprijed, 1996.), 23.

⁴⁴Iskra Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, (Zagreb: Leykam International, 2007.), 135.

⁴⁵Radulović, 152.

u hrvatskim gradovima i ovdje se ukazala potreba za jačim nadzorom nad sve većim brojem žena koje su se njome bavile. Tijekom ovog perioda u europskim državama su se po pitanju pravnog reagiranja na prostituciju javile reglementacija, abolicija i prohibicija tj. kriminalizacija prostitucije, a ove trendove pravnog i zakonodavnog reguliranja prostitucije svojim propisima pratili su i hrvatski zakonodavci.

3. Zakonska regulacija prostitucije

Trendovi zakonske regulacije prostitucije u Europi – reglementacija, abolicija i prohibicija bili su u različitim periodima primjenjivani i na prostoru Hrvatske. U prvom periodu ona je bila reglementirana. Pod tim se pojmom podrazumijeva propisima regulirani zdravstveno - policijski nadzor nad javnom prostitucijom.⁴⁶ Nadzor nad prostitucijom je isprva provodila opća policija, da bi se s vremenom uspostavila tzv. ćudoredna policija.⁴⁷ U Hrvatskoj se takav nadzor odredio *Bludilišnim pravilnikom* iz 1899. (i 1912.) te *Odredbom broj 11.027 o nadzoru nad prostitucijom*, no kako su se njome ujedno i zabranile javne kuće u gradu Zagrebu, on dijelom spada i pod abolicionistički pokret, koji se zalagao za ukidanje javnih kuća i protiv reglementacije, ali i za nekažnjavanje prostitutki, već onih koji se tim zanatom služe bilo kao klijenti ili kao oni koji od njega profitiraju.⁴⁸ Što se tiče prohibicije, ona vidi rješavanje problema u kriminaliziranju prostitucije i kažnjavanju svih njenih sudionika,⁴⁹ što je na koncu loše za žene koje se bave tom profesijom koja je sada kriminalizirana te one više nemaju nikakvu društvenu ili pravnu zaštitu.

Za zakonsku regulaciju prostitucije u Hrvatskoj i Zagrebu tijekom 19. i 20. stoljeća važno je napomenuti kako se ona tijekom tog razdoblja nalazila unutar dvije različite državnopravne cjeline. Do kraja Prvog svjetskog rata Banska Hrvatska (a s njom naravno i njen glavni grad Zagreb) bili su dio Habsburške, odnosno Austro - Ugarske monarhije, te je time za to područje vrijedio austrijski *Kazneni zakon o zločinima, prijestupima i prekršajima od 27. svibnja 1852*. Nakon toga Hrvatska se naposljetku našla unutar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Doduše, *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. siječnja 1929*. donesen je desetljeće nakon ulaska u Kraljevinu. U međuvremenu su doneseni razni

⁴⁶ Marković, 22.

⁴⁷ Marković, 22.

⁴⁸ Darija Željko, „Sestre bluda”: Zakonska regulacija ženske prostitucije na hrvatskom području u razdoblju 1852. do 1934., s posebnim osvrtom na grad Karlovac i europsko okruženje“ (Diplomski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015), 23.

⁴⁹ Ibid, 23.

drugi propisi kojima se regulirala prostitucija unutar Hrvatske, među koje spadaju redarstveni i zdravstveni propisi. Budući da se prostitucija smatrala glavnim izvorom zaraze spolnim bolestima, ona je morala biti regulirana i zdravstvenim propisima. Posljednji propis koji se doticao prostitucije je sadržava u sebi odredbe kaznenog, redarstvenog i zdravstvenog sadržaja,⁵⁰ a upravo njime ukinuta je legalna prostitucija. To je bio *Zakon o suzbijanju (s)polnih bolesti od 28. ožujka 1934.* koji je stupio na snagu 1. srpnja 1934. godine.

3.1. Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. godine

Carskim patentom od 27. svibnja 1852. uveden je austrijski *Kazneni zakon o zločinstvih, prijestupcih i prekršajih* čime je konačno bila izvršena unifikacija hrvatskog materijalnog prava.⁵¹ Zakon je stupio na snagu 1. rujna na području cijele Monarhije.⁵² Prostitucija je bila normirana u drugom dijelu zakona *O prestupcih i prekršajih* (§§ 233 – 532), u trinaestoj glavi pod nazivom *O prestupcih i prekršajih suprot javnoj čudorednosti* (§§ 500 - 525). Prostitucija tj. bludnost kao obrt regulirala se člancima §510. do §515. te se kažnjavala kao prekršaj protiv javnog morala, dakle kao pojava koja nije društveno prihvatljiva, ali budući da postoji i teško ju je iskorijeniti, morala je biti regulirana, kako bi se njen negativan utjecaj na javni moral umanjio.

Zakon je prostitutke definirao kao ženske osobe koje prodaju svoje tijelo za novac (§ 509), čije je kažnjavanje prepušteno mjesnom redarstvu. Propisuje se samo kazna strogog zatvora od jednog do tri mjeseca u slučaju izazivanja javne sablazni, zavođenje maloljetnih muških osoba i nastavljanje rada iako je svjesna da je spolno zaražena.⁵³ Nadalje je propisivao kazne za udane žene koje su se bavile prostitucijom, što je smatrano otegotnom okolnošću i njihove muževe, ako su oni bili on koji su ih na prostituciju tjerali i tako od njih imali financijsku korist. (§510. *Bludni obrt žene udate*, §511). Za udane žene kazna je bila ista kao i za one neudane,⁵⁴ a za muža koji je povodio svoju suprugu kazna se kretala od tri do šest mjeseci strogog zatvora.⁵⁵ Zakon je opisao i kažnjavao prekršaj svodništva (§512. *Svodstvo*). Prekršaj svodništva podrazumijevao je davanje skloništa prostitutkama koje se nelegalno bave zanatom, dovođenje djevojaka iz drugog mjesta kako bi se krenule baviti prostitucijom, te

⁵⁰ Željko, 2.

⁵¹ Ibid, 52.

⁵² Hinko Hinković, ur., *Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. Sa naknadnimi, pojedinih ustanovah tičućimi se zakoni i naredbami.* (Zagreb: Naklada knjižare Mučnjak i Senftlebens, 1884.), 8.

⁵³ Ibid, 291.

⁵⁴ Ibid, 292.

⁵⁵ Ibid, 292.

posredovanje u nedopuštenom dovođenju djevojaka.⁵⁶ Kazna za svodništvo bio je strogi zatvor od tri do šest mjeseci, koja se mogla pooštriti ako bi se krivac nastavio baviti obrtom kroz dulje vrijeme. Kazna za ponavljanje prijestupa bila je udaljavanje te osobe iz mjesta boravišta, te u slučaju da je iz inozemstva, udaljavanje „iz krunovina cesraevine svikolikih.“⁵⁷ Zadnji članak ovog zakona koji uređuje prostituciju jest članak 515. *Davanje prigode bludnosti od strane gostionica, kerčmarah ili njihove služinčadi*. Ovaj članak propisuje kaznenu odgovornost za vlasnike krčmi i gostionica u kojima je bilo zabranjeno prostituiranje i držanje prostitutki. U slučaju otkrivanja tajne prostitucije u nekoj gostionici ili krčmi, vlasnik koji je to omogućio kažnjavao se globom od 25 do 200 forinti.⁵⁸ U slučaju ponavljanja prekršaja prekršitelju bi se zabranio rad u gostioničarskom i krčmarskom obrtu.⁵⁹ Zakon je propisivao i kaznu zatvora za sluge i sluškinje koje su učinile taj prekršaj bez saznanja krčmara ili gostioničara, u trajanju od osam dana do tri mjeseca.⁶⁰

Iz ovoga je vidljivo kako su krčme i gostionice u kojima se posluživao alkohol i zakonski određene kao potencijalna mjesta tjeranja nedopuštene tj. tajne prostitucije, pogotovo ako su zaposlenice u krčmama bile žene. Još se 1909. godine Društvo hrvatskih konobara potužilo i zatražilo da se u gostionicama, kavanama i svratištima zabrani rad ženskoj posluži i da se ona zamijeni muškom. Zemaljska vlada je odbila molbu zbog „niza društvenih i socijalno moralnih razloga.“⁶¹ Također, ministar zdravstva je 15. prosinca 1922. donio odluku o obaveznom pregledu ženskog osoblja u lokalima prije nego dođu u službu, što je izazvalo nezadovoljstvo, ne samo radnica već i vlasnika lokala.⁶² O dugotrajnosti problema svjedoči i inicijativa koju je pokrenula zagrebačka sekcija konobarskog udruženja kojom su htjeli zabraniti rad „nekvalificirane ženske posluže u javnim lokalima.“⁶³ Tvrdili su da mnogo vlasnika lokala, osobito nakon ukinuća prostitucije zapošljava veći broj ženskog osoblja, među kojim su i djevojke koje su se ranije bavile tim zanatom, te je „prozirno u kakove svrhe služe te nove konobarice, pa je time ugroženo i narodno zdravlje jer je povećan broj zaraze.“⁶⁴ Zahtijevali su da svaka ženska osoba koja radi u lokalima mora imati radničku knjigu i da ne

⁵⁶ Ibid, 292.

⁵⁷ Ibid, 293.

⁵⁸ Hinković, *Kazneni zakon*, 421.

⁵⁹ Ibid, 421.

⁶⁰ Ibid, 421.

⁶¹ Hrvoje Geljić, „Prostitucija u Zagrebu krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća“ (Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2015.), 34.

⁶² *Novosti*, Zagreb, 19.XII.1922., 27.XI.1922.

⁶³ *Večer*, Zagreb, 19. IV. 1935.

⁶⁴ *Večer*, Zagreb, 19. IV. 1935.

smije raditi iza deset sati navečer. To se nije odnosilo samo na konobarice već i na zabavljačice, kojima je to često bio paravan za bavljenje tajnom prostitucijom.

Ovaj zakon je u skladu s drugim sličnim zakonima definirao prostitutke kao ženske osobe, te je u samom svom tekstu označio ovaj zanat kao sramotni („ako sramotni svoj zanat nastavi”),⁶⁵ a zakonodavcima je bilo bitno da se ne krši javni moral, šire spolne bolesti i kvari mladež. Nadalje, zakon je zapravo prepustio uređivanje kontrole nad prostitucijom i njeno kažnjavanje (osim u navedena tri slučaja, za koje je kazna propisana) mjesnim vlastima. To je daljnja potvrda činjenice da je prostitucija i u istom vremenu imala svoje specifičnosti, a to je rezultiralo time da će se propisi koji reguliraju prostituciju razlikovati od mjesta do mjesta.

Manjkavost zakona je u tome što nije propisana minimalna dob za bavljenje prostitucijom, što je otvorilo vrata izrabljivanju i povodenju vrlo mladih djevojaka. Boljim i detaljnijim definiranjem prekršaja stvorio bi se unificirani okvir za kažnjavanje nedopuštene prostitucije i svodništva, što bi olakšalo i otvorilo vrata za zajedničko sudjelovanje lokalnih vlasti u suzbijanju iste. Nadalje, sam zakon je bio proturječan. Članak 512. zabranjivao je davanje skloništa i prostora u kojima bi prostitutke mogle obavljati svoj zanat, te je bio u suprotnosti sa tadašnjom politikom reglementacije i dovodio je u pitanje opravdanost postojanja javnih kuća diljem Monarhije. U Zagrebu se ta se nedoumica riješila dvama rješenjima Kraljevskog stola sedmorice. Rješenja od 7. lipnja 1902.⁶⁶ i 13. veljače 1907.⁶⁷ dopustila su vlasnicima bordela davanje boravišta u kojima su prostitutke mogle obavljati zanat. Ako je mjesno redarstvo dozvoljavalo ovim bludnicama da se bave prostitucijom, onda je njihovo držanje bilo dozvoljeno, dok je zabranjeno bilo pružati isto tajnim, neregistriranim prostitutkama. Također, Stol sedmorice podsjetio je da *Kazneni zakonik* iz 1852. tolerira kontroliranu prostituciju, a samim time i javne kuće u kojima se prostitutke nalaze,⁶⁸ te su tako doskočili ovim proturječnostima.

⁶⁵ Ibid, 291.

⁶⁶ „Prekršaj svodstva po §512. Sl. a) k.z. ne tvori onaj koji u sebe daje redovito boravište ili ini zaklon takovim bludnicama koje ne tjeraju nedopušteni obrt,” u: Josip Šilović, ur., *Kazneni zakon o zločinstvih prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852 sa zakoni od 17. svibnja 1875.*, (Zagreb: St. Kugli knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, 1921.), 420.

⁶⁷ „Vlasnici bordela ne počinjaju prekršaj §512. sl. a) i b) k.z. tim što daju bludnicama za tjeranje zanata u sebe redovito boravište,” u: Josip Šilović, ur., *Kazneni zakon o zločinstvih prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852 sa zakoni od 17. svibnja 1875.*, (Zagreb: St. Kugli knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, 1921.), 420.

⁶⁸ Željko, 55.

3.2. Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929.

Donošenje ovog zakonika bio je znatan korak u ujednačavanju propisa na području jugoslavenske države.⁶⁹ Zakon je stupio na snagu 1. siječnja 1930. godine te je time za područje Hrvatske Slavonije i Dalmacije prestao vrijediti kazneni zakon iz 1852. godine.⁷⁰ Zakon je poprilično strog prema prekršaju podvođenja, iskorištavanja prostitutki i prema trgovini bijelim robljem, te se njime faktički prihvaća prohibicijski pristup regulaciji prostitucije.⁷¹ Već su 1922. godine javne kuće zabranjene *Odredbom broj 11027*, te su od tada prostitutke vršile zanat izvan njih, u vlastitim stanovima, mušterije uglavnom tražeći na ulici. Većina odredaba vezanih uz prostituciju smještena je u 24. glavi „Krivična djela protiv javnog morala,“ (§§280 – 283) pri čemu se pojam „javni moral“ upotrebljava u smislu spolnog morala.⁷² Kako je glavnom svrhom spolnog odnosa smatrano nastavljane vrste unutar braka, ostali oblici seksualnog ponašanja kojima svrha nije bila prokreacija, morali su biti regulirani od strane države, kako ne bi nastala seksualna anarhija.⁷³

Članak 280. kažnjavao je namjerno potpomaganje prostitucije putem nalaženja mušterija, djevojaka s kojima bi ta mušterija općila, te prilike u kojoj bi se čin mogao izvršiti. Ukratko kažnjavao je svodništvo koje se češće ponavljalo, te ono vršeno iz koristoljublja, koje je podrazumijevalo težnju za vlastitom materijalnom korišću. Za počinjenje dijela nije bilo potrebno da dođe do bludne radnje, već je bilo dovoljno da postoji osoba spremna izvršiti blud, te osoba koja je u tome podupire. Kazna je bila strogi zatvor do dvije godine, a u osobito teškim slučajevima do pet godina.⁷⁴ Dalje se člankom 281. kažnjavalo iskorištavanje prostitutki. Iskorištavanjem se smatralo svjesno korištenje prostitutke kao izvora prihoda kojim ta osoba namiruje vlastite troškove života. Kazna je bila novčana i zatvorska (strogi zatvor).⁷⁵ Sljedeća dva članka bave se direktno svodništvom djevojaka koje nisu bile prostitutke, te je zbog toga i kazna bila stroža. Članak 282. kažnjavao je osobe koje su se bavile svodništvom u tuzemstvu kaznom zatvora do deset godina. Svodništvom se smatralo povodenje djevojaka mlađih od osamnaest godina, povodenje vlastite žene, kćeri, unuke ili

⁶⁹ Željko, 70.

⁷⁰ *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929. Bilješkama popratili: Josip Šilović i Stanko Frank*, (Zagreb: Jugoslov. Štampe d.d., 1929.), 5.

⁷¹ Željko, 70.

⁷² Ibid, 71.

⁷³ Aleksandar, Maklecov, *Krivična djela protiv javnog morala u krivičnome zakoniku Kraljevine Jugoslavije*, (Beograd: Štamparija Privrednik, 1930), 3.

⁷⁴ Šilović, *Krivični zakonik*, 204.

⁷⁵ Šilović, *Krivični zakonik*, 205

osobe povjerene njima na skrb, te odvođenje djevojaka iz njihova zavičaja u drugo mjesto kako bi se tamo bavile prostitucijom.⁷⁶ Za kažnjavanje svodništva kao ni kod §280. nije bilo potrebno da dođe do izvršenja blude radnje, već je bila dovoljna namjera ili čin odvođenja.⁷⁷ Članak 283. propisuje kazne za odvođenje djevojaka u inozemstvo te se nastavlja na treću stavku prethodnog članka koja govori o odvođenju iz zavičaja. Ovdje se radi o odvođenju djevojaka u inozemstvo zbog prostitucije ili o predavanju tih djevojaka osobama koje su dalje u lancu. Osoba koja nalazi djevojke ne mora ih nužno sama odvesti u inozemstvo, već je kažnjivo i ako ih ta osoba pošalje dalje bilo putem neke druge osobe ili nekom vrstom prijevoza (najčešće vlakom).⁷⁸ Ovim pokušalo poraditi na suzbijanju trgovine ženama, koja je bila rasprostranjena diljem Europe, zbog nabavljanja „robe“ za tržište seksualnog rada, što je bilo u skladu sa konvencijom Lige naroda o suzbijanju trgovine bijelim robljem, čija je potpisnica bila i Kraljevina SHS.⁷⁹

Osim propisa koji se direktno tiču prostitucije, u zakoniku se reguliraju i kazne za prijestupe koji su mogli biti direktno ili indirektno povezani sa prostitucijom. Na primjer, članak 158. *Ko iz odvratnosti prema poslu u skitnji, bludničenju, prosjačenju ili u profesionalnoj kocki provodi vreme kazniće se zatvorom od godinu dana.*⁸⁰ Skitnja i prostituiranje su često išli ruku pod ruku, a da su se mnoge skitnice bavile tim zanatom možemo vidjeti i iz članak u novinama iz tog razdoblja. S tim člankom povezan je i raniji 52. *Zavod za rad* te glasi: „Za lice koje u skitničenju, prosjačenju ili bludničenju učinilo u povratu ma koje krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, sud će presudom izreći da se posle izdržavanja izrečene mu kazne ima uputiti u zavod za rad kao opasno za javnu bezbednost, ako nađe da je sklono vršenju krivičnih dela, a sposobno za rad.“⁸¹ Njime se željelo spriječiti navedene ljude u vršenju krivičnih djela, te su se zato preventivno smještali na zavod za rad gdje su ostajali najmanje godinu dana do pet godina.⁸² Nadalje, u glavi 23. *Krivična dela protiv opšteg zdravlja* normiraju se kazne za (namjerno ili nenamjerno) širenje spolnih bolesti, što je naravno bila česta boljka prostitutki. Tako članak 256. predviđa kaznu

⁷⁶ Ibid, 206.

⁷⁷ Ibid, 206.

⁷⁸ Ibid, 206.

⁷⁹ Konvenciju je 30. rujna 1921. godine donijela Liga naroda.

⁸⁰ Šilović, *Krivični zakonik*, 184.

⁸¹ Ibid 64, 65.

⁸² Ibid 64, 65.

zatvora, te novčanu kaznu do 50 000 dinara za one koji su spolno zaraženi prenijeli tu zarazu na svog partnera ili na bilo koji način izložili drugu osobu opasnosti od zaraze.⁸³

Iz ovog zakonika vidljivo je da je došlo do porasta socijalne osjetljivosti. Zakonske mjere po pitanju prostitucije napisane su s namjerom da se od izrabljivanja i prodavanja, tj. odvođenja u inozemstvo zaštite žene koje se bave prostitucijom, se što je svakako bio hvalevrijedan potez. Uvidjelo se da nije potrebno kažnjavati samo prostitutke, već da je važnije kaznit osobe koje se bave povodenjem žena iz koristoljublja, no nažalost i dalje se ne poduzimaju mjere protiv korisnika takovih usluga, koji su jedan od glavnih razloga postojanja prostitucije. Iako se ona i dalje smatrala društveno neprihvatljivom, uvidjela se i potreba za zaštitom žena kao ugrožene skupine, a ne samo javnog morala. Također, stavio se i naglasak na borbu protiv spolnih bolesti kao ozbiljne boljke koja je gotovo epidemično zahvatila društvo 20. stoljeća.

3.3 Zakon o suzbijanju spolnih bolesti iz 1934. godine

Ovim zakonom od dvadeset članaka, koji je stupio na snagu 1. srpnja 1934. godine,⁸⁴ člankom 8. ukinuta je javna prostitucija koja se smatrala jednim od krivaca širenja spolnih bolesti: „Svaka prostitucija kao i držanje javne kuće je zabranjeno i kažnjivo delo po propisima Krivičnog zakonika Glava XXIV.“⁸⁵ Također ukinute su i „sve policijske i administrativne mere koje su do sada uređivale nadzor nad prostitutkama“ člankom 18.⁸⁶ Provođenje zakona se po članku 19. povjerilo Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. Dobra stvar kod ovog zakona je to što je predvidio osnivanje domova tj. ustanova za smještaj „posrnule ženske mladeži“ člankom 12: „Ministarstvo socijalne politike narodnog zdravlja će, u vezi sa drugim državnim i stručnim vlastima i privatnim organizacijama, a naročito sa ženskim udruženjima i sa društvima za suzbijanje polnih bolesti, osnivati i održavati specijalne ustanove u kojima će se smestati: a) moralno ugrožena i posrnula ženska mladež; i b) ženska lica kažnjena zbog prostituisanja, a u cilju da bi se osposobila za privređivanje.“⁸⁷ Osim propisa kojima se ukida javna prostitucija, zakon propisuje obaveze oboljelih od spolnih bolesti te obaveze liječnika prema pacijentima i o obavezi obavještanja nadležnih vlasti o broju oboljelih. Također, vidi se i da se pridaje veća pozornost prevenciji i „propagandi“ to jest informiranju generalne javnosti i posebno mladeži od njihove 15. godine

⁸³ Šilović, *Krivični zakonik*, 195.

⁸⁴ *Jutarnji list*, Zagreb 1. VII. 1934.

⁸⁵ „Zakon o suzbijanju polnih bolesti,“ *Narodne novine*, Zagreb, 9. VI. 1934.

⁸⁶ *Narodne novine*, Zagreb, 9. VI. 1934.

⁸⁷ *Narodne novine*, Zagreb, 9. VI. 1934.

o spolnom životu i opasnostima koje predstavljaju spolne bolesti putem različitih medija, pa čak i putem kazališta i filma.⁸⁸ Zakon je previđao i obavezu za sve muškarce, koji su prije braka morali dostaviti liječničko uvjerenje koje potvrđuje da ne boluju od bolesti navedenih u članku 1. zakona: sifilisa, gonoreje i „mekog šankra“ u svim oblicima.⁸⁹ Taj su pregled morali plaćati, ali zakon previđa besplatan pregled za siromašna lica. Kazna za oboljele muškarce bila je nemogućnost stupanja u brak, dok je za žene kazna bila stroža i one su se imale kažnjavati po članku 256. *Krivičnog zakonika*.⁹⁰ Ova odredba je zbog neravnopravnosti u postupanju prema spolovima i drugih zakonskih manjkavosti, ubrzo ukinuta 19. travnja 1935. godine.⁹¹

Ministar narodnog zdravlja i socijalne politike, donio je 15. lipnja 1934. godine kao uredovni akt *Pravilnik za izvršenje Zakona o suzbijanju polnih bolesti*, koji je stupio na snagu 30. lipnja 1934., dan prije samog *Zakona o suzbijanju polnih bolesti*.⁹² Ovim je aktom dan rok od tri mjeseca od stupanja na snagu istoga (dakle od 30. lipnja) za zatvaranje svih javnih kuća i oduzimanja dozvola javnim prostitutkama. (§13.),⁹³ postupak kojim se konačno htjelo stati na kraj prostituciji u Kraljevini Jugoslaviji. *Pravilnikom* je bilo propisano da se sve prostitutke prije upućivanja na njihova redovna zanimanja, specijalne domove ili nazad u domovinu (ako su strankinje) mora liječnički pregledati, i u slučaju bolesti poslati na liječenje.⁹⁴ Iako su se osnivali domove za žene u koje su bivše prostitutke mogle otići, nije se toliko uložilo u njihovu ponovnu integraciju u društvo. Tim ženama bilo se teško integrirati u društvo kao njegov „normalan“, član bilo zbog toga što i prije nisu imale sređene živote, ili su imale problema sa pronalaskom zaposlenja pa su se zato okrenule prostituciji, ili su se njom krenule baviti radi bolje zarade. Također one su bile stigmatizirane zbog svog bivšeg zvanja, te ih je društvo odbacivalo i marginaliziralo, a bilo se i teško vratiti nazad u rodno mjesto svojoj obitelji (ako su je imale) koja zasigurno u većini slučajeva nije odobravalala njihov zanat, ili je i sama bila disfunkcionalna i razlog djevojčinog odlaska u grad. Mnoge žene su se nastavile ilegalno baviti svojim zanatom na zagrebačkim ulicama. To se sada odvijalo u otežanim okolnostima jer su bile izložene čestim uhićenjima od strane policije, ali i zlostavljanju svodnika, ako su ih imale. Zabrana prostitucije i javnih kuća dovela je do bolje organiziranosti tajne prostitucije te do vezivanja iste za hotele, što onda postaje karakteristika prostitucije u

⁸⁸ Članak §7. Zakona.

⁸⁹ *Narodne novine*, Zagreb, 9. VI. 1934.

⁹⁰ *Narodne novine*, Zagreb, 9. VI. 1934.

⁹¹ Željko, 77.

⁹² Ibid, 77.

⁹³ *Narodne novine*, Zagreb, 27. VI. 1934.

⁹⁴ *Narodne novine*, Zagreb, 27. VI. 1934.

Jugoslaviji.⁹⁵ I u novinama se nakon njenog ukinuća mogu naći članci koji pišu o problemu tajne prostitucije i zaraze spolnim bolestima, koja usprkos zabrane zanata koji se smatrao glavnim krivcem za širenje istih, nije pala, već se dapače stupanj zaraze i povećao.

Tako na primjer *Večer* iz 1935. donosi niz članak naslova poput „Zabrinjuje činjenica da broj veneričkih bolesnika u Zagrebu silno raste,⁹⁶ „Opasan porast spolnih bolesti u Zagrebu – veneričke bolesti nalaze se u strašnom porastu u Zagrebu,⁹⁷ „Širenje potajne prostitucije i porast seksualnih zločina u Zagrebu.⁹⁸ Članci sličnih naslova javljaju se i u kasnijim godinama: „Noćni korzo je na zagrebačkim ulicama opet uspostavljen,⁹⁹ „Broj tajnih prostitutki koje šire zarazne bolesti iznosi u Zagrebu preko pet hiljada,¹⁰⁰ „Prostitucija postaje sve gori i sve teži zagrebački problem,¹⁰¹ i tako dalje. Iz svega toga je vidljivo da ovaj zakon nije postigao svoj cilj: smanjenje broja spolno zaraženih, već naprotiv, da se problem i pogoršao zbog nepostojanja liječničkog nadzora nad prostitutkama, koji su, iako možda nisu bili u potpunosti djelotvorni, ipak do neke mjere pridonosili kontroli širenja spolnih bolesti. Nadalje prohibicijom prostitucije žene koje su se bavile tim zanatom sada su bile stavljene van zakona u ilegalu i njihov položaj se znatno pogoršao, jer se za zaštitu nisu mogle obratiti policiji, koja ih je sada mogla krivično goniti. Sve u svemu, prohibicijom, se samo uklonila vidljivost prostitucije koja je dalje nastavila djelovati u ilegali i tajnosti, te se njenom kriminalizacijom problem nije riješio već se samo stavio pod tepih, dok se ne nađe neko bolje rješenje. Za rješavanje takvog socijalnog problema kakav je prostitucija, nije dovoljno proglasiti ga ilegalnim, već je potrebno da se poduzmu adekvatne kako zdravstvene tako i društvene mjere kako bi se omogućila kontrola bivših prostitutki i njihova integracija u društvo.

4. Prostitucija u Zagrebu

Prostitucija u gradu Zagrebu s početka 20. stoljeća nije bila nepoznata pojava, ona je bila prisutna još od srednjeg vijeka. Slučajevi držanja prostitutki u kućama zabilježeni su već u 14. stoljeću, a takva ponašanja kažnjavala su se novčanom globom, pa i protjerivanjem svodilja i prostitutki iz grada.¹⁰² Obujam prostitucije se tijekom 19. i 20. stoljeća osjetno

⁹⁵ Radulović, 178.

⁹⁶ *Večer*, Zagreb 15. II. 1935.

⁹⁷ *Večer*, Zagreb 13. III. 1935.

⁹⁸ *Večer*, Zagreb 12. XI. 1935.

⁹⁹ *Večer*, Zagreb 4. IV. 1936.

¹⁰⁰ *Večer*, Zagreb 6. VIII. 1936.

¹⁰¹ *Večer*, Zagreb 21. XII. 1936.

¹⁰² Zorko, *Prostitucija u Zagrebu*, 33.

povećao, zbog industrijalizacije i kapitalizacije društva, što je dovelo do velikih društvenih promjena, migracija stanovništva i generalno do promjene dotadašnje društvene dinamike između slojeva, ali i među spolovima. Povećan obujam prostitucije doveo je do potrebe da se ona regulira zakonskim propisima i stavi pod nadzor policije i zdravstva. To je rezultiralo stvaranjem posebnog odsjeka policije koji se brinuo za ćudoređe. Ćudoredna policija vodila je računa o tome da se bludnice i vlasnice bludilišta pridržavaju propisa o držanju bludilišta i ostalih pravila određenih *Bludilišnim pravilnikom*, te najbitnije, kontrolirala je da li redovno idu na zdravstvene preglede, jer je upravo problem spolnih bolesti među bludnicama, koje su ih dalje širile klijenteli, bio najveća briga zdravstvenih i socijalnih institucija.

Bludilišta su u Zagrebu bila smještena u Kožarskoj ulici, čiji je jedan dio kasnije preimenovan u Medvedgradsku – ime koje i danas nosi, te u Tkalčicevoj, koja je do 1913. godine nosila ime Potok,¹⁰³ zbog smještaja uz potok Medveščak, čija je regulacija završila 1898.¹⁰⁴ Uz potok je u ovim ulicama tijekom 19. stoljeća osim mlinova bilo građeno i mnogo gradskih parnih kupelji, koja su ujedno bile i zabavišta. Jedna od najpoznatijih kupelji je Petrova, koja se nalazila u današnjoj Medvedgradskoj 15. i 17., koju je 1898. godine Roza Aranjoš uz dozvolu grada preuredila u bludilište.¹⁰⁵ Nakon ukinuća javnih kuća prostitutke su dobile status javno toleriranih prostitutki, te su se kako bi dobile dozvolu za rad, morale upisati u očevidnik koji je vodilo redarstvo.¹⁰⁶ U redove toleriranih prostitutki uglavnom su prešle one koje su do tada radile u bludilištima, ali upisivale su se i dotadašnje ulične prostitutke.¹⁰⁷ Ako se ne bi upisale u očevidnik, smatrane su ilegalnim prostitutkama. Po odredbama redarstva predviđalo se da prostitutke stanuju u određenim dijelovima grada, ali nikako u blizini škola, crkva i institucija gdje bi mogle izazvati negodovanje javnosti, a od 1. travnja 1928. godine više nisu smjele stanovati u Kožarskoj ulici, gdje ih je većina ostala kod bivših vlasnica bludilišta, od kojih su sad iznajmljivale sobe,¹⁰⁸ no i dalje su uglavnom ostale u centru grada – Amruševoj, Boškovićevoj, Palmotićevoj i Petrinjskoj ulici,¹⁰⁹ gdje bio veći broj potencijalnih klijenata. O problemu prostitucije, prostitutki, trgovini bijelim robljem i problemu spolnih bolesti u gradu pisale su razne novine tog razdoblja. Autori novinskih članaka osim za zdravlje, bili su zabrinuti i za (ne)moral građana, kriminal i degradiranje žena

¹⁰³Nada Premrl, *Potok u srcu Zagreba. Uz potok Medveščak – od izvora do ušća*. (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2005.), 33.

¹⁰⁴Ibid, 52.

¹⁰⁵Darko Belušić Bela, *Priče iz stare Tkalče, purgerska sjećanja*. (Zagreb: A. D., 2007.), 26.

¹⁰⁶Marković, 24,25.

¹⁰⁷Zorko, *Prostitucija u Zagrebu*, 55.

¹⁰⁸Kamilo Farkaš, „Uredjenje prostitucije u Zagrebu,“ (referat s Konferencije jugoslavenskih venerologa o prostituciji), *Liječnički vjesnik*, br. 2 – 3, Zagreb 1928., 65.

¹⁰⁹Večer, Zagreb, 19. VI. 1931.

koje su se bavile ovim zanatom, no isto tako često su na humorističan način donosili anegdote iz njihova života i ne dobiva se dojam da su osim povremenih članaka koji su upozoravali na ovaj problem, pokušavali građane potaknuti na neku ozbiljniju akciju koja bi vlasti prisilila na promjenu pristupa prema prostituciji.

4.1. Broj prostitutki u gradu Zagrebu

Što se tiče samog broja prostitutki u Zagrebu za vrijeme do 1934. ne postoji potpuna ni kontinuirana statistika. Njihov broj za neke godine možemo saznati iz izvješća zdravstvenog odsjeka, zatim izvješća gradskog poglavarstva za grad Zagreb, Očevidnika bludnica u koji su se upisivale bludnice i liječnički pregledi istih, ali ništa nije rađeno u kontinuitetu. U Državnom arhivu u Zagrebu (DAZG) sačuvan su očevidnici i zdravstvena izvješća za razdoblje od 1914. – 1922. godine.

Fran Gundrum, znameniti pisac i liječnik. koji je živio u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, prvi je sastavio statistiku javnih bludnica za cijelu Hrvatsku i Slavoniju za 1907. i 1908. godinu, objavljenu u *Liječničkom vjesniku* 1910. godine.¹¹⁰ No kako sam navodi, zbog neočekivanih poteškoća tijekom sabiranja podataka nije sastavio statistiku javnih bludnica za konac 1907. godine, već se statistika odnosi na kraj te godine i djelomično na početak 1908.¹¹¹ Iskaz je poslao 81 upravnoj oblasti, a dobio je odgovor od njih 77.¹¹² Tako je u Zagrebu po ovoj statistici koncem 1907. i početkom 1908. godine bilo 46 javnih bludnica (za tajne nije imao podatke) na 74 900 stanovnika. Sveukupno je Hrvatskoj i Slavoniji u 22 grada sa ukupno 243.422 stanovnika bilo 207 javnih bludnica.¹¹³ Broj stanovnika je naveden po popisu iz 1900. godine. Broj bludnica je zasigurno bio veći, jer ovdje nije mogao uračunati one koje su se bavile tajnom prostitucijom, jer o njima nema službenih podataka. Mjesto gdje je vjerojatno mogao dobiti kakav-takav uvid u njihov okvirni broj bila su policijska izvješća. Gundrum je još posebno sastavio statistiku bludnica iz Hrvatske, kojih je bilo sveukupno 56.¹¹⁴ Najviše je hrvatskih prostitutki bilo između 18 i 23 godine, iz pretežno služinskog zanimanja (služavke, kuharice i sobarice {32}), a od spolnih

¹¹⁰ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br. 1. i br. 2., (Zagreb 1910.), 7 – 37, 63. – 87.

¹¹¹ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 23.

¹¹² Ibid, 23.

¹¹³ Ibid, 24.

¹¹⁴ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.2., (Zagreb 1910.), 83.

bolesti bolovalo ih je više od polovice (31); najviše od sifilisa (14), ulcus mollea (4)¹¹⁵ i gonoreje (9).¹¹⁶

Dalje, iz *Očevidnika bludnica*¹¹⁷ i *Zdravstvenog izvješća za grad Zagreb* saznajemo broj bludnica u javnim kućama u periodu od 1914 – 1922. godine. Nadzor nad javnim kućama vršila je policija, a liječničke preglede kotarski liječnici, na neustaljene dane s tjednom rotacijom.¹¹⁸ U razdoblju od 1914. do 1915. godine u ukupno šest bludilišta je bilo dozvoljeno istovremeno držanje 68 bludnica.¹¹⁹ Slijedeće dvije godine (1916. i 1917.) taj dopušten broj porastao je na 71 bludnicu istovremeno,¹²⁰ a između 1918. i 1920. godine, broj je opet porastao, te se sada u bludilištima smjelo držati 75 bludnica istovremeno.¹²¹ Nakon zatvaranja bludilišta broj 3, u kojem je bilo dozvoljeno držati 8 bludnica, pretpostavljam da je tada dozvoljeni broj pao na 67 bludnica istovremeno. Bludilište broj 3 se zatvorilo 1921. na molbu vlasnice Sidonije Maljak.¹²² Godine 1914. u Zagrebu je u šest javnih kuća bilo držano sveukupno 200 bludnica.¹²³ Tijekom te godine oboljelo je 95 bludnica.¹²⁴ Godine 1915. bilo je 227 bludnica, od koji je 109 oboljelo od neke spolne bolesti.¹²⁵ Nadalje 1916. je od 200 javnih bludnica, oboljelo „samo“ njih 76.¹²⁶ Godine 1917. je u šest bludilišta bilo 207 bludnica, od kojih je oboljelo njih 66.¹²⁷ Godine 1918. bilo ih je 194, a podataka o broju oboljelih nema, tj. nisu navedena u izvješću, ali je iz *Očevidnika* vidljivo da je oboljelo bilo njih 85.¹²⁸ Zatim, ih je 1919. godine u bludilištima bilo registrirano 187, a oboljelo 84,¹²⁹ dok je 1920. bilo njih 149, a oboljelih 80.¹³⁰ Nakon zatvaranja bludilišta broj 3, 1921. godine u sada pet bludilišta bilo je sveukupno 162 bludnica, a 1922. godine, tokom koje su i ukinute javne kuće, njih 114.

¹¹⁵ tzv. primarni afekt sifilisa, nazvan i tvrdi čankir (ulcus durum). Javlja se oko tri tjedna nakon zaraze, na mjestu ulaska uzročnika, preuzeto sa: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13166>

¹¹⁶ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.2., (Zagreb 1910.), 83, 84.

¹¹⁷ HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Očevidnik bludnica* 1914, 1915.(sig 50.)

¹¹⁸ HR –DAZG – 10, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Izvješća i drugi predmetni spisi*, 1914.,sig. 158/1 (kutija 118)

¹¹⁹ Ibid, 1914.– 1915.

¹²⁰ Ibid,1916. – 1917.

¹²¹ Ibid, 1918. -1920.

¹²²HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Očevidnik bludnica* 1921 (sig. 50.). „Bludilište br. 3 se zatvara po molbi Sidonije Maljak, vlasnice istrpe, predano na središnje povjerenstvo u Zagrebu br. 513 54 – 821 od 21.8.1921.

¹²³ HR –DAZG – 10, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Izvješća i drugi predmetni spisi*, 1899., 1912. – 1930., sig. 158/1 (kutija 118).

¹²⁴ Ibid

¹²⁵ HR –DAZG – 10, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Izvješća i drugi predmetni spisi*, 1915., sig. 158/1 (kutija 118); HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Očevidnik bludnica* 1914. – 1915. (sig 50.).

¹²⁶ Ibid, *Očevidnik i Izvješće* za 1916.godinu

¹²⁷ Ibid, *Očevidnik i Izvješće* za 1917.godinu

¹²⁸ HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Očevidnik bludnica* 1918., (sig. 50.)

¹²⁹ HR –DAZG – 10, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Izvješća i drugi predmetni spisi*, 1919, sig. 158/1 (kutija 118); HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, *Očevidnik bludnica* 1919(sig 50.).

¹³⁰ Ibid, *Očevidnik i Izvješće* za 1920. godinu

Za te godine nema podataka o broju oboljelih u izvješćima, ali se iz Očevidnika vidi da ih je 1921. bilo 74, a 1922. godine čak 91 oboljela prostitutka.¹³¹

1. Tablica s ukupnim brojem prostitutki u gradu Zagrebu i postotkom oboljelih prostitutki u javnim kućama

Broj prostitutki u javnim kućama u gradu Zagrebu		Broj spolno oboljelih prostitutki	Postotak oboljelih	Broj stanovnika	Postotak prostitutki u ukupnom broju stanovništva
Kraj 1907. i početak 1908. godine	46	Nepoznato, podaci navedeni na razini Hrvatske i Slavonije	/	74 900	0,061%
1914. godine	200	95	47,4%	121 363 ¹³²	0,165%
1915. godine	227	109	48,18%		0,19%
1916. godine	200	76	38%		0,165%
1917. godine	207	66	31,84%		0,17%
1918. godine	194	85	43,81%		0,16%
1919. godine	187	84	44,92%		0,15%
1920. godine	149	80	53,70%		0,12%
1921. godine	162	74	45,68%	153 444 ¹³³	0,11%
1922. godine	114	91	79,82%		0,074%

Iz navedenih podataka možemo vidjeti kako se broj prostitutki u Zagrebu mijenjao tijekom dva desetljeća. Može se primijetiti da je u periodu između 1908. i 1914. godine, kada opet imamo podatke o njihovom broju, taj broj četverostruko porastao, što je veliki porast ako uzmemo u obzir da se dogodio unutar samo šest godina. Takvom povećanju njihova broja vrlo vjerojatno možemo i „zahvaliti“ Prvom svjetskom ratu, koji je negativno utjecao na životne uvjete što je zasigurno natjeralo veći broj žena u prostituciju, od kojih su neke zasigurno ostale jedini hranitelj obitelji, jer su svi sposobni muškarci bili mobilizirani u vojsku. Također, moguće je da je ovakva atmosfera pridonijela većoj potražnji za prostitutkama, u kojima su muškarci mogli pronaći svojevrstu utjehu. Nakon rata broj prostitutki unutar javnih kuća postepeno se smanjuje (iznimka 1921. godina), sve do njihova ukidanja. Kako ova statistika nije mogla obuhvatiti broj tajnih prostitutki, koje se često spominju u zdravstvenim izvješćima kao veliki problem za javno zdravlje, zbog nemogućnost njihova zdravstvenog nadziranja, valja zaključiti da je stvarni broj prostitutki u Zagrebu bio puno veći. Postotak zaraženih prostitutki unutar javnih kuća, koje su bile pod zdravstveno – redarstvenim

¹³¹ HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, Očevidnik bludnica 1921 (sig. 50.)

¹³² Podatci za 1910. godinu, preuzeto iz: Ante Laušić “Stanovništvo Zagreba i okolice od 1880. do 1980.” *Migracijske teme*, 3 (1987), 26.

¹³³ Podatci za 1921. godinu, preuzeto iz: Laušić, 1987., 26.

nadzorom, bio je visok, te možemo samo nagađati postotak zaraze kod onih tajnih. Takvo stanje svjedok je toga da zdravstveno nadziranje javnih kuća nije bilo adekvatno, te da se taj nadzor trebao proširiti i na posjetitelje istih, koji su isto tako mogli prenijeti zarazu prostitutki, a ne je nužno od nje i dobiti.

4.2. Bludilišni pravilnik

Rad javnih kuća u gradu Zagrebu, do njihova ukinuća 1922. godine, regulirao je *Bludilišni pravilnik*, kojeg je 16. travnja 1899. izdalo gradsko poglavarstvo, na čelu sa načelnikom Adolfom Mošinskym.¹³⁴ Pravilnik se sastojao od trideset i jednog članka, i bio je razdijeljen na više kategorija koje su propisivale pravila za razne aspekte vezane uz samo bludilište, njegove vlasnice, život i ponašanje njegovih stanovnica i posjetitelje. Prvo poglavlje nosi naziv „*Obće ustanove*“ i propisuje tko smije biti vlasnik bludilišta (žene starije od 30 godina),¹³⁵ donosi propise vezane za zgrade koje su se koristile u tu svrhu, te tko smije tamo živjeti. Naime za bludilišta su se smjele rabiti samo zgrade u dijelu grada određenom od strane gradskog poglavarstva, zbog lakše redarstvene kontrole bludilišta, a zbog obzira prema građanima, prozori u prizemlju su morali biti izrađeni od mutnog stakla, kao i prozori na prvom katu i ulazna vrata,¹³⁶ kako bi se zaštitilo njihovo ćudoređe. U bludilištu su smjele, osim vlasnice i bludnica, živjeti služavke, starije od 17 godina, dok je vlasničinoj i tuđoj djeci ulaz bio strogo zabranjen.¹³⁷ Zabranjeno je bilo i točenje alkoholnih pića i puštanje glazbe¹³⁸ zbog toga što se smatralo da glazba, te naročito alkohol potiču seksualne inhibicije, trošenje te stvaraju atmosferu zabavišta, što bludilište nije smjelo biti; ono je imalo jednu svrhu za koju se koristilo, druge su se smatrale suvišnima. Drugo poglavlje „*Očevidnost bludnica*“ propisuje pravila koja vrijede za žene koje se žele zaposliti u bludilištu. Propisuje potrebnu dob, postupak prijave kod gradskog redarstva i postupak upisa u očevidnik bludnica. Nadalje propisuje dokumente potrebne za izdavanje iskaznice, koja je vrijedila tri mjeseca i morala se obnavljati. Uvjeti su bili, osim minimalno navršenih 17 godina života, da žena ili djevojka ne boluje od spolnih bolesti, da redarstvu preda sve tražene dokumente: iskaznice, putovnicu, služinsku knjigu (ako je ima) i domovnicu. Traženi dokumenti bili bi za vrijeme njene službe pohranjeni kod redarstva, a vratili bi joj se prilikom njenog izlaska iz bludilišta. Osim toga, morala je priložiti svoje dvije fotografije, ne starije od godine dana – jednu za iskaznicu,

¹³⁴ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilišni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118).

¹³⁵ Ibid, čl. 1.

¹³⁶ Ibid, čl. 2 – 3.

¹³⁷ Ibid, čl. 4.

¹³⁸ Ibid, čl. 5.

drugu za pohranu kod redarstva.¹³⁹ U slučaju da je neki dokument naknadno dostavljala, izdala bi joj se privremena iskaznica koja je vrijedila 14 dana.¹⁴⁰ Iskaznica bludnice sadržavala je sljedeće podatke: fotografiju, broj upisa u registar bludnica, ime i prezime, datum rođenja, vjeroispovijest i stalež; rodno mjesto, zavičajno mjesto, naznaku isprave kojom je dokazala zavičajnost, vlastoručni potpis, osobni opis, rubrike za unošenje potvrde o obnovi, rubrike za naznaku vlasnice bludilišta i prijelaz iz jednog bludilišta u drugo, rubrike za unošenje liječničkih pregleda, kratki izvadak iz bludilišnog pravilnika te naznaku od koliko se listova iskaznica sastoji uz potpis i pečat redarstva. Svaku promjenu osobnih podataka bile su dužne prijaviti redarstvu, te su morale iskaznicu uvijek nositi sa sobom.¹⁴¹ Trošak izdavanja u iznosu od 1 forinte plaćala je vlasnica pri upisu.¹⁴² Vlasnici bludilišta bilo je strogo zabranjeno sprječavati odlazak bludnice iz bludilišta.¹⁴³ Zadnji članak određuje daljnji redarstveni nadzor nad bludnicom koja je napustila bludilište, te se propisuje izgon u njen zavičaj, u slučaju kad bi se otkrilo da se ona nastavila potajno baviti prostitucijom.¹⁴⁴ Nažalost u arhivskoj građi nisam naišla na te iskaznice, koje bi uistinu bile vrijedan izvor za istraživanje žena koje su odlučile postati prostitutkama.

Pravilnik dalje propisuje i odnos vlasnica prema bludnicama u poglavlju „*Odnosaj bludilištnih vlasnica prema bludnicama*“, zatim slijedi „*Zdravstveni nadzor*“ te „*Redarstvene ustanove*“ gdje su propisana pravila ponašanja za bludnice u i van bludilišta. Vodilo se računa i o tome da vlasnice ne izrabljuju bludnice do iznemoglosti, te da im život, onoliko koliko je to moguće u njihovom položaju, bude ugodan, tj. da nisu opterećene dodatnim nedaćama, a brinulo se i o njihovom zdravlju, no kako se to činilo zbog toga da se smanji zaraza spolnim bolestima, pitanje je koliko je to bilo iz altruizma. Tako je člankom 19. propisano da „Vlasnica bludilišta ima vazda držati pred očima podređeni i teški položaj bludnica te stoga s njima postupati čovječno. Svako siljenje, a napose tvorna zlostava najstrožije je zabranjeno.“¹⁴⁵ Također vlasnice nisu smjele zadržavati privatne stvari bludnice kako bi tako namirile eventualni dug, te im je bilo zabranjeno siliti ih na prekomjeran rad kako bi taj dug isplatile.¹⁴⁶ Bludnice su mogle svoje pritužbe i tegobe putem liječnika koji ih je pregledavao

¹³⁹ Ibid, čl. 6 – 9.

¹⁴⁰ Ibid, čl.10.

¹⁴¹ Ibid, čl. 13., 14., 16.

¹⁴² Ibid, čl.13.

¹⁴³ Ibid, čl. 17.

¹⁴⁴ Ibid, čl. 18.

¹⁴⁵ Ibid, čl. 19.

¹⁴⁶ Ibid, čl 20.

prijaviti redarstvu.¹⁴⁷ Iako je Pravilnikom ovakvo ponašanje vlasnica bilo zabranjeno, bludnice su u većini slučajeva bile, slobodno se može reći, u dužničkom ropstvu. Ili su bile „dužne“ vlasnicama za stan i hranu, koji često nisu bili adekvatni, a osim toga što su im uzimale $\frac{3}{4}$ plaće, od koje su im bili dužne namiriti stan, hranu i posteljinu, često su im same vlasnice nabavljale i odjeću, za koju su im naplaćivale pretjerane sume kako bi ih još više zadužile.¹⁴⁸ To je bio začaran krug iz kojeg je bilo teško izaći, kako bi otplatile dugove morale su ili više raditi ili dulje ostajati u bordelima. Takvo kršenje Pravilnika nije bilo nepoznato, jer se o tome pisalo i u novinama: „Bordeli su najsramotnija forma prostitucije, oni znače najveće ponižavanje ljudskog stvora. Parent – Duchatelet kaže: 'Najsuroviji kočijaš šteti više svoje konje, nego li vlasnik bordela svoje prostitutke, kroz koje se obogaćuje.' Bordelska prostitutka nije uopće čovjek, ona stoji na razini životinje. Za nju je svaki izbor isključen, ona se mora podati svakome posjetiocu, pa makar joj bio i najodvratniji (...) Ekonomski ona stoji prima vlasniku bordela u odnošaju robinje. Ona je lišena slobode kretanja i u vječnoj ovisnosti prima vlasniku uslijed dugova. Vezana na one smradne prostorije, ona je leglo svih veneričkih bolesti.“¹⁴⁹

Poglavlje o zdravstvenom nadzoru propisuje tko, gdje i koliko često vrši zdravstvene preglede. Nadzor su vršili gradski kotarski liječnici pod nadzorom gradskog fizika. Bludnice i vlasnice su se morale pregledavati tri puta tjedno, dok su se higijenski uvjeti u bludilištu provjeravali jednom mjesečno.¹⁵⁰ Pregledi su se upisivali u iskaznicu, a ako je bludnica bila spolno bolesna pisala se uputnica po kojoj je bludnica smjesta morala biti otpremljena u bolnicu. Za liječnički pregled vlasnica je plaćala svakog mjeseca pristojbu određenu od strane gradskog poglavarstva, a visina je ovisila o broju bludnica.¹⁵¹ Iz postojećih Očevidnika bludnica saznajemo koliko su te pristojbe iznosile. Godišnja pristojba po bludnici 1914., 1915., 1916. i 1917. godine iznosila je 200 kruna,¹⁵² 1918. pristojba je porasla na 300 kruna godišnje po bludnici,¹⁵³ te je na tom iznosu ostala do 1922. godine. U zadnjem članku ovog poglavlja još se zabranjuje ulazak u bludilište mladićima mlađima od 16 godina, te su vlasnice sve takve bile dužne otpraviti.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Ibid, čl. 21.

¹⁴⁸ Bogoljub Konstantinović, *Prostitucija i društvo: socijalno medicinska razmatranja sa naročitim obzirom na problem prostitucije i njeno suzbijanje u Jugoslaviji*, Beograd 1930., str 47.

¹⁴⁹ „Aktualna socijalna pitanja. Problem prostitucije u Zagrebu,“ *Novosti*, Zagreb, 24. XII. 1920.

¹⁵⁰ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilištni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118), čl. 23.

¹⁵¹ Ibid, čl. 24 – 25.

¹⁵² HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, Očevidnik bludnica 1914. – 1915., 1916. – 1917. (sig.50.)

¹⁵³ Ibid, 1918 – 1922.

¹⁵⁴ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilištni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118), čl. 26.

Dio o redarstvenim ustanovama pak propisuje pravila ponašanja bludnica. Zabranjeno im je pokazivanje na vratima i prozorima bludilišta, danju ili noću, te zazivanje muškaraca sa ulice. Nadalje im se propisuje pristojno i nenapadno odijevanje pri izlasku iz bludilišta,¹⁵⁵ a prilikom istog nije im dozvoljeno posjećivanje kazališta, javnih predstava, koncerata, javnih restorana i slastičarnica, te im je zabranjen boravak na šetalištima za vrijeme promenadnih koncerata, vožnja u fijakeru i neprimjereno ponašanje.¹⁵⁶ Neprimjereno ponašanje se ne definira, ali se zasigurno osim na odijevanje, odnosi na pristojno vladanje, govorenje i pridržavanje društvenog bontona. To je podrazumijevalo mnoga pravila poput pravilnog držanja tijela, skladne odjeće, promišljenog govora (bez ogovaranja, klevete, vulgarnih izraza i sl.). Ovim ženama život je bio ispunjen mnogim restrikcijama. Od ograničenog kretanje gradom, preko odjeće koju su nosile, do njihovog ponašanja u javnosti, na koje se pazilo kako slučajno ne bi izazvale javnu sablazan svojom pojavom među „pristojnim“ svijetom. Veći dio njihova života sveo se na život u bludilištu u kojem su se također morale držati propisanih pravila odijevanja i ponašanja. To samo dalje ukazuje kako je prostitucija bila nepoželjna ali tolerirana pojava, njeno postojanje unutar zidova bludilišta bilo je prihvatljivo, koji su po mogućnosti bili smješteni na što manje prometnim ulicama i odvojeni zidovima i mutnim prozorima od ostatka svijeta, ali čim je taj svijet kročio van određenih granica, za njega su vrijedila stroga pravila, kako bi po mogućnosti ostao što više neprimijećen i kako bi ga bilo što lakše ignorirati, kao i mnoge druge društvene probleme.

Pravilnik završava „*Zaglavnim ustanovama*“ u kojima se propisuje mjesto držanja pravilnika u bludilištu, propisana kazna za kršenje odredbi Pravilnika (globa od 1 – 100 forinti, ili zatvor u trajanju od 6 sati do 14 dana), te rok žalbe na presudu gradskog poglavarstva (rok od 24 sata za usmenu prijavu, te 8 dana za izvedbu iste).¹⁵⁷

Propisi Pravilnika, su u nekim bitnim pitanjima poprilično šturi, kao na primjer pri definiranju uvjeta potrebnih za dobivanje dozvole otvaranja, regulacije udjela plaće koje su bludnice dužne davati vlasnici, a nije se ni dovoljno pozabavio problemom tajne prostitucije,¹⁵⁸ koje se dotakao samo u članku 18, gdje propisuje da će se u slučaju napuštanja bludilišta ta ista bludnica i dalje redarstveno nadzirati. Možemo s priličnom sigurnošću pretpostaviti da taj nadzor nije uvijek bio moguć, pogotovo ako je bludnica napustila Zagreb nakon odjavljivanja iz bludilišta, pa se ponovno vratila, ovoga puta kao tajna prostitutka, a

¹⁵⁵ Ibid, čl. 27.

¹⁵⁶ Ibid, čl. 28.

¹⁵⁷ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni odsjek, Bludilištni pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118)., čl. 29 – 31.

¹⁵⁸ Geljić, 55.

stoji i činjenica da se mnoge vlasnice nisu pridržavale svih odredbi ovog Pravilnika, što je u konačnici išlo na štetu bludnica, koje su se ovdje pokušale zaštititi od izrabljivanja.

Kako su se uvidjeli nedostaci ovog pravilnika, nekoliko godina kasnije, sastavljen je *Naputak za sastavljanje »Pravilnika za bludilišta«* naredbom Zemaljske vlade od 19. svibnja 1911., br. 23.4900.¹⁵⁹ Novi pravilnik naziva „*Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba*“ finalno je sastavljen 6. kolovoza 1912. godine. Novi Pravilnik nikada nije predan Zemaljskoj vladi na odobrenje, te nije stupio na snagu, čemu je djelomično „krivo“ i izbijanje Prvog svjetskog rata. Tako da je stari Pravilnik bio na snazi sve do ukinuća javnih kuća.

Novi *Bludilišni Pravilnik* od 1912. bio je puno detaljnije uređen i precizniji u određivanju mnogih uredba koje su u prvom pravilniku bile manjkave, te je šteta nije stupio na snagu, jer bi to bio pomak u pozitivnom smjeru za regulaciju prostitucije u Zagrebu. Pravilnik se sastojao od gotovo istih poglavlja kao i prethodni, a to su: *Opće ustanove, Očevidnost bludnica, Odnosaj vlasnice bludilišta prema bludnicama, Zdravstveni nadzor i liječničko pregledanje te Zaglavne ustanove*.¹⁶⁰ Razlike između starog i novog Pravilnika su u tome što je potonji jasnije definirao ranije određene propise. On u prvom poglavlju definira pojam bludilišta kao javna zabavišta koja su pod nadzorom zdravstveno - redarstvene oblasti grada i u njima se trpi tjeranje bluda.¹⁶¹ Također, detaljnije je uređivao uvjete za stjecanje prava na otvaranje bludilišta, te bi po njemu bilo nužno priložiti i svjedodžbu o nekažnjavanju.¹⁶² Detaljnije su se određivala i pravila za smještaj bludilišta u manje prometnim ulicama, u kojima nije smjelo biti crkava, škola te javnih i zdravstvenih zavoda, a od susjednih kuća morala bi se odvojiti i zidovima, dok bi ulazna vrata i prozori također morali biti neprozirni.¹⁶³ Propisivao se i unutarnji izgled, što je uključivalo sobu za prijem, posebnu sobu za pregled, sobe bludnica i minimalan broj kupaonica u zgradi. Prvi put se obratila pozornost na kvalitetu života bludnica, na higijenske i prostorne uvjete u kojima su bludnice živjele, te se isto tako propisalo i uređenje dvorišta, kako bi stanovnice imale mogućnost za šetnju i unutar bludilišta.¹⁶⁴ Novi pravilnik je za razliku od starog dopuštao da u bludilištu žive djeca vlasnice do dvije godine života i njen suprug, a povisio je i dob za žensku

¹⁵⁹Vladimir Katičić, ur., *Sbirka zakona i naredaba tičućih se zdravstva i zdravstvene službe. Dodatak V*, (Zagreb: Tiskara Kr. zemaljske tiskare, 1909.)51-59.

¹⁶⁰ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118).

¹⁶¹ Ibid, čl. 1.

¹⁶² Ibid, čl. 4.

¹⁶³ Ibid, čl. 5- 6.

¹⁶⁴ Ibid, čl 6.

posluga na 40 i više godina, te je dopuštao i mušku posluđu stariju od 25 godina.¹⁶⁵ Povišenje dobi je vjerojatno bilo sa svrhom sprječavanja korištenja sluškinja za prostituiranje. Po novom pravilniku također je bilo zabranjeno točenje pića, te je bilo „zabranjeno spajati bludilište sa gostionicom ili kavanskim obrtom.“¹⁶⁶ Određeno je da pristup bludilištu mora biti omogućen u „svako doba dana i noći,“¹⁶⁷ zabranjen je pristup mlađima od 18, pijanima osobama i nezaposlenim ženama,¹⁶⁸ koje su vjerojatno ovdje došle kako bi i same našle koju mušteriju. Također nije bilo dopušteno posuđivati bludnice iz jednog u drugo bludilište,¹⁶⁹ što se često činilo kako bi se izbjegao liječnički pregled zaražene bludnice, kako bi ista mogla nastaviti raditi i zarađivati. Dio o upisivanju bludnica u Očevidnik također je bio detaljnije razrađen od prijašnjeg. Osim određivanja minimalne dobi za bludnice (17 godina), dodatni uvjeti su bili da je bludnica već spolno općila, ali da nije trudna, te da je zdrava i duševno i tjelesno.¹⁷⁰ Nadalje, zabranjeno je vlasnicama da novoj djevojci dozvole „općenje“ prije liječničkog pregleda, a važna uloga je i stavljena na liječnika koji je bio dužan obavijestiti redarstvo o tome ako djevojka nema 17 godina, te je ju, ako je spolno zaražena, bio dužan poslati u bolnicu.¹⁷¹ Što se tiče propisa o iskaznicama nema značajnijih promjena. Jedine novine su bile to što su se morale provjeriti okolnosti pod kojima su djevojke ulazile u bludilište te su se fotografije sada mogle pribaviti kod redarstvenog fotografa, za dvije krune po komadu umjesto da ih dostavljaju same.¹⁷² Novost je bila i podjela naputaka o spolnim bolestima bludnicama, kako bi ih se bolje informiralo o spolnim bolestima, a vlasnice su morale jednom tjedno pregledati spolovila bludnica i prijaviti bolesnu bludnicu liječniku i zabraniti joj rad.¹⁷³ Poglavlje o *Odnosaju vlasnica prema bludnicama* donosi mnoge bitne odredbe, koje bi, da je pravilnik stupio na snagu zasigurno puno pridonijele poboljšanju njihova položaja. Sada je postupanje vlasnica prema bludnicama puno detaljnije određeno i napravljen je korak u smjeru povišenja kvalitete života i okružja bludnica.¹⁷⁴ Pravilnik uz stari zahtjev za čovječnim postupanjem prema bludnicama sada izričito zabranjuje njihovo zlostavljanje i siljenje na općenje s klijentima protiv njihove volje.¹⁷⁵ Smatram da su najbitnije odredbe ovog dijela

¹⁶⁵ Ibid, čl. 7.

¹⁶⁶ Ibid, čl. 8.

¹⁶⁷ Ibid, čl. 10.

¹⁶⁸ Ibid, čl. 11.

¹⁶⁹ Ibid, čl. 12.

¹⁷⁰ Ibid, čl. 14.

¹⁷¹ Ibid, čl. 17.

¹⁷² Ibid, čl. 17.

¹⁷³ Ibid, čl. 22.

¹⁷⁴ Geljić, 62.

¹⁷⁵ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118), čl. 23.

vezane uz određivanje cijene usluge. Odredilo se da od bludničine zarade $\frac{1}{4}$ ide njoj a $\frac{3}{4}$ vlasnici koja joj je od toga dužna osigurati minimalno četiri obroka kroz 24 sata, opskrbu odjećom, rubljem, posteljinom te adekvatnim prostorom. Sva zarada morala se bilježiti u posebnu knjigu, a dodate darove (napojnice) bludnica nije bila dužna davati vlasnici. Također propisima je vlasnica bila obvezana sastaviti popis bludničinog donesenog imetka (odjeće i sl.), od kojih vlasnica nije smjela zadržati ništa, a morao se unositi i tijekom boravka naknado stečen imetak.¹⁷⁶ Kao i u prijašnjem pravilniku vlasnica nije smjela spriječiti bludnicu da ode iz bludilišta, a sve probleme i žalbe bludnica je putem kotarskog liječnika mogla prijaviti redarstvu.¹⁷⁷ Što se tiče propisa o zdravstvenom nadzoru i zaglavnim ustanovama, nema znatnijih promjena, osim već spomenute određene posebne sobe za pregled, obavezu prisustvovanja vlasnica liječničkom pregledu, što je vjerojatno imalo svrhu edukacije, ali bi također i otežavalo iznošenje žalbi bludnica.¹⁷⁸ Također je i definirana paušalna pristojba za liječnike preglede bludnica koja je iznosila 200 kruna godišnje po bludnici.¹⁷⁹

Predloženi pravilnik iz 1912. godine predstavljao je veliki korak u poboljšanju kvalitete života bludnica i ograničenju kontrole koje su nad njima imale vlasnice. Bludnice bi dobile bolju kontrolu nad zarađenim novcem, te bi imale mogućnost bezrazložnog odbijanja klijenata, što bi izravno utjecalo na samu zaradu bludilišta. Što se tiče kvalitete života puno je pažnje stavljeno na prehranu, stambene okolnosti i higijenu, te educiranje bludnica o spolnim bolestima. Također propisima o izgledu zgrade vidljivo je da je stavljen naglasak na zdravstveno – higijenski kontekst, ali i na javni moral, što se vidi u odredbama o mutnim staklima, zidom koji je morao okruživati bludilišta, te samim njegovim smještajem u područje izvan blizine važnih javnih institucija.¹⁸⁰ Nije isključeno da bi ovakvi stroži propisi, poput obaveze da vlasnice moraju odijevati, hraniti i plaćati liječničke troškove bludnica, dok bi one imale novo pravo odbijanja klijenata koji nisu nužno spolno bolesni, natjerali vlasnice da se okrenu drugim načinima zarade. U svakom slučaju uvođenje novog Pravilnika bilo bi veliko unapređenje po pitanjima regulacije poslovanja te brige za dobrobit bludnica i velika je šteta što on nije bio odobren.

¹⁷⁶ Ibid, čl. 25 – 26.

¹⁷⁷ Ibid, čl 32.

¹⁷⁸ Geljić, 61.

¹⁷⁹ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118)., čl. 35.

¹⁸⁰ Geljić, 61.

4.3. Žene kao vlasnice javnih kuća i život u njima

Kao što je bilo propisano Bludilišnim pravilnikom, vlasnice javnih kuća mogle su biti samo žene starije od 30 godina, čime se htjela smanjiti mogućnost da se i one prostituiraju, iako su i one iz preventivnih razloga bile podvrgnute liječničkim pregledima. Na prijelazu u 20. stoljeće vlasnice bludilišta bile su Roza Aranjoš rođ. Spitzer, Katarina Sprinz, Ana Podgorski i Ljubica Popović.¹⁸¹ Vlasništvo nad javnom kućom se u Obrtni upisnik uvodilo pod nazivom *omnibus*.¹⁸² Najpoznatija od ove četvorke je zasigurno Roza Aranjoš. Ona je bila vlasnica bludilišta u Kožarskoj ulici broj 8, te je 1898. godine uputila molbu Gradskom poglavarstvu da joj se, zbog promjene toka potoka Medvešćak i nemogućnosti poslovanja na dotadašnjoj adresi, odobri „prijenos koncesija iz sadašnjeg mjesta mojeg nastaništa u Kožarsku (...) Ulicu dalje dole tj. u sada postojeću Petrovu kupelj.“¹⁸³ Gradsko poglavarstvo joj je dopustilo preuređenje Petrove kupelju u Kožarskoj 69 (danas Medvedgradska 15 - 17)¹⁸⁴ te su potkraj iste te godine Roza i njen muž Vilim kupili kupelj i preuredili je u noćno zabavište tj. bludilište. Naravno, supružnici su morali kupljenu zgradu adaptirati kako bi odgovarala propisima i očuvanju javnog morala. Prve nacрте izradio je odmah po odobrenju prijenosa koncesije „Gradjevno tehnički bureau“ Fischer i Hruby, a od Gradskog poglavarstva odobrene su i adaptacije drugih zgrada Petrove kupelji u svrhu smještaja bludilišta, uz uvjete propisane u 14 točaka. Bračni par Aranjoš obvezao se na izgradnju ograde prema susjedima, kao i na pokrivanje troškova izgradnje stuba koje će spajati Mlinarsku i Kožarsku ulicu u iznosu od 3000 forinti.¹⁸⁵ Osim toga morali su i prozore napraviti od mutnog stakla, a građevinska je dozvola konačno izdana 30. rujna 1898. Ova prenamjena Petrove kupelji nije prošla nezamijećeno od stanovnika ulice Potok i oni su uložili opširne molbe i žalbe Gradskom poglavarstvu. Žalbi protiv izgradnje bludilišta u njihovom susjedstvu pridružili su se i stanovnici Kožarske i Jurjevske ulice, Mlinarske ceste i Nove Vesi protiv, no Gradsko poglavarstvo i Zemaljska vlada odbili su žalbe, smatrajući da je premještanje bludilišta potpuno opravdano, jer su osigurani uvjeti „proti mogućim smetnjam i sablaznim.“¹⁸⁶ Iz arhivskih spisa, točnije iz žalbe prostitutke Beti Ferner zbog zloporabe od

¹⁸¹ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo „A“, 26414/1898.

¹⁸² prema lat. *omnibus*: svima, sve (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45131>)

¹⁸³ DAZG, GPZ, 25989/1898, 14.VII. 1898.

¹⁸⁴ Premrl, 44.

¹⁸⁵ HR-DAZG-857, Zbirka Ulčnik Ivan, Noćno zabavište, sig. 4543.

¹⁸⁶ DAZG, GPZ, br. 47763/1898.

strane vlasnika javnih kuća, saznajemo da je Roza Aranjoš 1904. godine napustila grad Zagreb i otišla negdje u Mađarsku zbog „nesmiljenog progona redarstva.“¹⁸⁷

Iz Očevidnika bludnica saznajemo imena vlasnica javnih kuća smještenih u Kožarskoj ulici 69a i 69b u razdoblju od 1914. do 1922. godine. To su bile Marija Smutnay, vlasnica bludilišta br. 1 koja je imala pravo držati dvadeset djevojaka, Ana Stokker (broj 2) s pravom držanja njih dvanaest, Rozalija Buchstahl (broj 3 i 4), koja je ukupno smjela držati osamnaest djevojaka (osam u br. 3 i deset u br. 4), zatim Sidonija Zeizler (br. 5) sa pravom držanja deset bludnica, te vlasnica posljednje javne kuće pod brojem 6, Kristina Winkler, koja je smjela držati njih osmero.¹⁸⁸ Vlasnica javnih kuća broja 3 i 4 mijenja se za razdoblje od 1918. do 1922., te je sada nova vlasnica bila Sidonija Maljak, koja je ukupno smjela držati dvadeset bludnica, osam u bludilištu broj 3 i dvanaest u broju 4.

Položaj vlasnice bludilišta donosio je sa sobom mnoge uloge i dužnosti koje su one preuzele na sebe otvaranjem ovakvog obrta. Morale su biti dobro upoznate sa redarstvenim pravilima, kako bi izbjegle plaćanje globa za njihova kršenja, ali to im je također pomagalo pri prikrivanju namjernog kršenja tih istih pravila u svrhu ostvarivanja dobiti, što je bio primaran motiv vlasnica, te su u tu svrhu najviše ispaštale same bludnice. Kako pravilnik za bludilišta predložen 1912. godine, nikada nije stupio na snagu, a stari iz 1899. godine nije bio toliko detaljan, prilika za zaobilaženje pravila, pronalaska rupa u zakonu ali i direktno kršenje odredaba pravilnika, bilo je mnogo. Zasigurno su se najčešće kršile odredbe o čovječnom ponašanju prema bludnicama – točnije zabrana zlostavljanja bludnica, te odredba o načinu naplaćivanja duga koji je bludnica ostavila, a koji je morao biti naplaćen „građansko pravnim putem.“¹⁸⁹ Suprotno pravilniku, vlasnice nisu puštale bludnice iz službe dok ne bi otplatile dug koji imaju, a koji su im zapravo prvenstveno napravile vlasnice već pri samom ulasku u bludilište. Naime, one su na sebe preuzele nabavu odjeće i nakita za bludnice, te su im za to zaračunavale dvostruko, čak i trostruko više od njihove prave vrijednosti, pa je tako bludnica bila prisiljena vraćati taj dug mjesecima, pa čak i godinama,¹⁹⁰ a budući da je sav zarađen novac bila dužna predati vlasnici, teško da je mogla i pobjeći iz bludilišta. S druge strane bijeg bi je opet doveo u loš položaj, jer je svaki odlazak morao biti prijavljen gradskom redarstvu, kako bi se bludnici oduzela iskaznica i kako bi bila stavljena pod redarstveni nadzor u slučaju da se nastavi potajno baviti prostitucijom. Takvo financijsko izrabljivanje

¹⁸⁷ HR-HDA-79, Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjel za unutarnje poslove, 55367/1904.

¹⁸⁸ HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, Očevidnik bludnica (sig.50., sig. 51.)

¹⁸⁹ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilišni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118), čl. 20.

¹⁹⁰ Konstantonović, 47.

prostitutki pokušalo se ublažiti odredbom kraljevskog redarstvenog povjereništva 23. svibnja 1919. godine kojom je propisano da 3/5 zarade ide vlasniku a 2/5 bludnici.¹⁹¹ No, opet su vlasnice ovoj odredbi doskočile tako da su podigle cijene stanovanja, hrane, posteljine i sl., kako bi iskamčile čim više novca. Osim ovog izrabljivanja, vlasnice su silile bludnice da opće sa što više mušterija, što je bilo zabranjeno odredbom broj 20 *Bludilišnog pravilnika* „vlastnica ne smije bludnicu siliti da svoj dug bludom odsluši.“¹⁹² Tu se doduše direktno spominje slučaj otplaćivanja duga, ali siljenje bludnice na prekomjeran rad štetilo joj je fizički, a i povećavalo je šansu da će spolno oboljeti, što bi je spriječilo u radu i smanjilo zaradu. Vlasnice su i tome doskočile, te su se koristile različitim metodama kako bi one nastavile raditi, pa makar i bile zaražene. Prijava zagrebačkoga stražara iz 1902. godine primjer je jednog od načina. Stražar je prijavio kako je svaki put prije dolaska liječnika, neka primalja pohodila javne kuće i čisti bludnice od vidljivih znakova spolnih bolesti za cijenu od 2 krune po bludnici, s ciljem da ih redarstveni liječnik ne otkrije.¹⁹³ Često su ih i prebacivali u drugu javnu kuću, pa čak i van Zagreba, kako bi se izbjegao liječnički pregled.¹⁹⁴

Prostitutke su često bile i fizički zlostavljane od strane vlasnice bludilišta. Tako imamo prijavu Beti Ferner protiv „zloporabe sa strane vlasnika zloglasnih noćnih kuća.“¹⁹⁵ Beti Ferner je pristupila javnoj kući u vlasništvu Roze Aranjoš još 1901. godine, kada je došla u Zagreb iz Mađarske gdje je također radila kao prostitutka, a napustila ga je 6. siječnja. 1904 i otišla u javnu kuću u Trstu. Redarstvo je u ovom slučaju navelo kako je Beti ovo morala ranije prijaviti, jer se stanje u bludilištu više nije moglo provjeriti zato što je vlasnica napustila Hrvatsku.¹⁹⁶ U istom izvještaju se također govori o mjerama koje je redarstvo poduzimalo kako bi zaštitilo djevojke od izrabljivanja, jer su bili svjesni da se djevojke prodaju između vlasnika i da ih se zadužuje, te zbog toga nisu priznavali valjanost dugova iznad 100 kruna, osim ako se to ne dokaže pred građanskim sudom. Kao razlog neprovođenja ovih odredba navode to što djevojke nisu koristile mogućnost iznošenja žalbi liječniku koji ih je pregledavao, te naglašavaju da je redarstvo u prvom redu stajalo na stranu djevojaka. Tako navode slučaj kada se čak šest djevojaka iz istog bludilišta potužilo na zlostavljanje te su izrazile želju za odlaskom, što im je redarstvo, bez naplaćivanja njihovih dugova i

¹⁹¹ „Sedmi Sastanak dermato – venerološke sekcije,“ *Liječnički vjesnik* br. 9 (1922.), 218.

¹⁹² HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilišni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118), čl. 20

¹⁹³ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo „A“, 10236/1902.

¹⁹⁴ Zorko, Prostitucija u Zagrebu,, 49.

¹⁹⁵ HR-HDA-79, Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjel za unutarnje poslove, 55367/1904.

¹⁹⁶ Ibid

omogućilo.¹⁹⁷ Osim te prijave, bilo ih je još nekoliko. Tako je Helena Kadilnik prijavila Vilima Aranjoša, supruga Rose Aranjoš i suvlasnika (što zakonom nije bilo dozvoljeno) koji ju je „po licu tukao i zlostavljao“.¹⁹⁸ Vilima je za zlostavljanje prijavila i Katarina Kassale, te navodi da ju je vlasnik „(...) tukao stolcem po ruci i (...) udario nogom u trbuh.“¹⁹⁹

Javne kuće pogodovala su i trgovini bijelim robljem, jer je potražnja za novim djevojkama bila stalna, a kao što smo vidjeli u Očevidnicima bludnica, veliki broj djevojaka je prolazio kroz njih, te su tako vlasnice namjerno ili nenamjerno poticale ovu nemoralnu trgovinu djevojkama. U zagrebačkim javnim kućama bilo je mnogo Mađarica, što je i trend koji je Fran Gundrum zapazio kod izrade statistike bludnica, ali također i djevojaka iz raznih krajeva Hrvatske i inozemstva. Njih se rijetko pitalo za mišljenje te su bile otpravljane iz jednog u drugog bludilište poput obične robe. Rješenjem *Kraljevskog sudbenog stola sedmorice od 13. veljače 1907. godine*²⁰⁰ razmjena djevojaka koje se već bave prostitucijom bila je dozvoljena, a strože se gledalo na vrbovanje djevojaka i žena koje se tim zanatom nikada nisu bavile. Tako su vlasnice bordela svojom potražnjom poticale tu trgovinu, a djevojke su najčešće nabavljale preko posrednika. Tako je na primjer 1907. godine u Zagrebu uhićen bivši konobar Lajoš Karpeles koji je u Zagreb doveo dvije djevojke iz Nyitre, obećavši im ovdje dobro namještenje. To mu nije bio prvi takav prijestup.²⁰¹ Te iste godine ušlo se u trag još jednoj osobi koja se bavila nabavkom djevojaka za javne kuće, a to je bila Marija Levšek, koja je dobavljala djevojke iz Kranjske.²⁰² Slučajeva poput ovih, bilo je mnogo i punili su retke dnevnog tiska tokom cijele prve polovice 20. stoljeća.

Što se tiče ostalih propisa, koje su vlasnice i prostitutke podjednako kršile, bili su to oni koji su se ticali redarstvenih ustanova. To su primjerice članak 27. koji je zabranjivao vabljenje mušterija s prozora i vrata bludilišta, te članak 28. koji im je zabranjivao skitnju i nepristojno ponašanje.²⁰³ One su često bile prijavljivanje i zbog sjedenja na pragu ili stajanja pred bludilištem,²⁰⁴ zbog vabljenja mušterija na ulici, i sl.²⁰⁵ Osim tih propisa kršile su i onaj o zabrani točenja alkoholnih pića. Roza i Vilim Aranjoš bili su čak dva puta prijavljeni zbog

¹⁹⁷ Ibid

¹⁹⁸ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", 10561/1902.

¹⁹⁹ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", 56698/1903.

²⁰⁰ „Vlasnici bordela ne počinjaju prekršaj §512. A) i b) tim što... se zanimaju dovodjenjem takove čeljadi, tim što zamjenjuju takovu čeljad s drugim vlasnikom.“

²⁰¹ *Narodne novine*, Zagreb, 19. travnja 1907.

²⁰² *Narodne novine*, Zagreb, 20. travnja 1907.

²⁰³ HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Bludilištni Pravilnik, sig. 158/5 (kut. 118).

²⁰⁴ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", sig. 63012/1902; sign.54909/1902; sig. 15696/1903; sig. 14863/1903; sig. 5837/1901.

²⁰⁵ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "B", 32348/1903.

točenja alkohola u nepunih mjesec i pol dana,²⁰⁶ a 1903. godine su čak četiri bludilišta bila prijavljena toga.²⁰⁷ To vlasnike nije dovelo u sukob samo s redarstvom već i s vlasnicima gostionica i kavana, kojima je ovo kršenje odredbi ugrožavalo egzistenciju, jer su javne kuće, za razliku od gostionica smjela biti otvorena cijele noći.²⁰⁸

Na temelju navedenih primjera, možemo zaključiti kako su vlasnice javnih kuća bile orijentirane na što veću zaradu i da nisu prezale od izrabljivanja prostitutki namećući im naporan tempo rada, stavljale su ih u podređenu dužničku situaciju, a nisu prezale ni od uporabe fizičke sile. Slijedeći premisu ostvarivanje dobre zarade, osim izrabljivanja, vlasnice nisu prezale ni od kršenja odredbi pravilnika. Najčešće su se kršile odredbe vezane uz točenje alkohola i glazbu, pošto je to pridonosilo boljoj atmosferi i raspoloženu gostiju koji su tada bili spremniji trošiti i na posebne usluge. Nadalje, često su kršile i zdravstvene odredbe, te su spolno zaražene bludnice premještali ili su raznim metodama pokušavali prikriti njihovu zarazu, kako bi im bio dozvoljen rad i time postignuto ostvarivanje zarade, koja ne bi bila moguća za vrijeme koje bi bludnica u suprotnom slučaju provela u bolnici. Cjelokupna zarada je završavala u rukama vlasnice, te su od samog početka bludnice stavljene u podređeni položaj kao sredstvo zarade. Za ovo stanje bilo je odgovorno redarstvo, koje nije nužno bilo nemarno u provođenju kontrole nad javnim kućama, već zbog nedostataka resursa često i nije bilo u mogućnosti temeljito nadzirati pridržavanje propisanih pravila. Osobna sloboda bludnica je bila iznimno ograničena jer je koegzistirala s društvenim moralom i rigidnošću stava javnosti o prostituciji. Sustavno zatvaranje bludnica unutar zidova bludilišta, gdje su bile izložene fizičkom zlostavljanju, ugrožavanju njihova zdravlja, prijetnji i izrabljivanju, uvelike je onemogućilo *Bludilišni pravilnik* u ispunjavanju zamišljene uloge kao primarno zaštitne brane između namjera i ambicija vlasnice, te osobnih želja i sposobnosti samih prostitutki.²⁰⁹

5. Novi način života prostitutki

Po pitanju boljeg policijskog nadzora nad prostitucijom ali i općenito nad kriminalom u Zagrebu početkom 20ih godina 20. stoljeća dogodila se promjena. Naredbom pokrajinskog namjesnika za Hrvatsku i Slavoniju 6. rujna 1921. osnovano je kraljevsko redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu; prostitucijom se bavio njegov ćudoredni (socijalni)

²⁰⁶ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", 58386/1902.

²⁰⁷ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", 50616/1903.

²⁰⁸ HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo "A", 22582/1903.

²⁰⁹ Geljić, 74.

odsjek.²¹⁰ Unutar redarstva organiziran je i zdravstveni odsjek koji se sastojao od dva liječnika (redarstvenog fizika i redarstvenog liječnika), te nekoliko pomoćnika, koji su imali obvezu nadzora nad svim prostitutkama u Zagrebu.²¹¹ Naredbom istog tog odsjeka 1922. godine ukinute su javne kuće u Zagrebu. O ukidanju javnih kuća i same prostitucije u Zagrebu (i Kraljevini SHS) mnogo se govorilo, a među najglasnijima bili su liječnici, kojima je briga za narodno zdravlje bila jedna od glavnih zadaća, ali su također bili svjesni i podređenog položaja u kojem se nalaze žene u javnim kućama.²¹² O prostituciji se raspravljalo na raznim sastancima dermato – venerološke sekcije, a i novine su se oglašavale protiv javnih kuća, opisujući loše životne uvjete prostitutki,²¹³ ali se zagovarala i zabrana prostitucije kao takve, jer je poticala na nemoral.²¹⁴ Jedna od rasprava koju su vodili liječnici, a ticala se problema prostitucije i njegova rješavanja, bila je održana 30. ožujka 1920. u Zagrebu pod nazivom „Anketa o prostituciji.“²¹⁵ Na njoj se povela rasprava o uređenju prostitucije i spomenut je i sistem „slobodne prostitucije“ gdje su prostitutke spadale pod isti zdravstveno – redarstveni nadzor kao i one u javnim kućama, samo što su one stanovala pojedinačno.²¹⁶ Takva je tolerirana prostitucija u Zagrebu, uz onu u javnim kućama, dopuštena 1920. godine od strane redarstvenog povjereništva.²¹⁷ Zaključak *Ankete* bio je da se mora provesti stroži nadzor prostitucije zbog higijenskih razloga, te se liječnici nisu opredijelili ni za javne kuće ni za slobodnu prostituciju, jer su smatrali da obje imaju negativnih strana. Bilo im je bitno da se pregledavanje prostitutki održava, te su naglasili da se javne kuće ne smiju ukinuti prije reguliranja slobodne prostitucije.²¹⁸

Zakonsko reguliranje slobodne prostitucije provelo se *Odredbom kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području*

²¹⁰ Zorko, Prostitucija u Zagrebu, 53.

²¹¹ Ibid, 53.

²¹² „Djevojke koje se nalaze zatvorene u javnim kućama, nemaju od svoje zarade gotovo ništa, ovise o vlasniku i prema sadašnjem sistemu nemoguće im je ostaviti javnu kuću (na pr. radi raznih dugova vlasniku itd.), „Anketa o prostituciji,“ *Liječnički vjesnik*, br. 6-7 (1920.), 326.

²¹³ „Vlasnice bludilišta iskorišćivale su one nesretnice na upravo nečuvene načine... Svaka je djevojka polagala dobiveni novac vlasnici, koja je za sebe zadržavala 40 posto... Vlasnice su se još i na druge načine dovijale kako da svoje žrtve potpuno jaše, pa su odjela, rublje, nakit i drugo jeftino kupovale i ... skupo naturale, tako da je svaka bila toliko zadužena koliko nikad nije mogla da vrati.“ *Novosti*, Zagreb, 16.VII, 1922.

²¹⁴ Kritiziranje prostitucije u: „Iz tamnog Zagreba,“ *Obzor*, Zagreb 12.IV.1914, „Aktualna socijalna pitanja. Problem prostitucije u Zagrebu,“ *Novosti*, Zagreb, 24. XII. 1920., „Na dnu života,“ *Novosti*, Zagreb, 12. X. 1920., itd.

²¹⁵ „Anketa o prostituciji“, *Liječnički vjesnik*, br. 6-7 (1920.), 323 – 329.

²¹⁶ Ibid, 325.

²¹⁷ „Sedmi sastanak dermato – venerološke sekcije.“ *Liječnički vjesnik*, br. 9. (1922.), str 217.

²¹⁸ Anketa o prostituciji, *Liječnički vjesnik*, br. 6-7 (1920.), 328.

grada Zagreba,²¹⁹ kojom su ukinute javne kuće u Zagrebu. Ovom odlukom željelo se ići u korak sa modernim shvaćanjima nadzora nad prostitucijom, staviti prostituciju pod stroži zdravstveno – redarstveni nadzor, ukinuti javne kuće koje su se smatrale nemoralnim i u sukobu sa socijalno – etičkim principima društva te su bile i u protuslovlju sa K.z iz 1852. godine. Ovom odredbom ukinute su koncesije svih dotadašnjih vlasnika javnih kuća, a odredbe su stupile na snagu 1. listopada 1922. godine, do kada su sve javne kuće morale biti zatvorene. No, redarstvo je dopustilo prostitutkama da ostanu i dalje živjeti u javnim kućama, sa bivšom vlasnicom sada u ulozi stanodavca, po pravilima propisanim Odredbom. Odredba se sastoji od 87 članka i 11 poglavlja²²⁰ kojima je detaljno propisano kako će se nadzor nad prostitucijom vršiti. Prostitucija je tolerirana kao nužno zlo, koje se moralo držati pod nadzorom redarstva, a tajna prostitucija morala se svim sredstvima suzbijati.²²¹ Odredba ima mnogo sličnosti sa *Bludilišnim pravilnikom*, kojim se do tada regulirala prostitucija, no mnoge odredbe su detaljnije razrađene, a propisi su prilagođeni novom načinu reguliranja prostitucije koja se više ne nalazi u javnim kućama. Spomenut ću samo neke bitne odredbe koje su se ticale nove regulacije.

Odredba odmah na početku definira prostitutku kao „svaku žensku osobu koja svojim tijelom tjera blud obrtimačno, tj. sa više osoba bez izbora i za naplatu, te koja svoje životne potrebe namiruje isključivo od zarade od tog zanata.“²²² Tu su spadale i povremene prostitutke, koje su uz ovaj imale drugi posao. Što se tiče tajnih prostitutki kao takve bile su sumnjiva sve žene koje bi bile zatečene u nemoralnim radnjama na javnim mjestima, te se protiv njih obavezno morao provesti zdravstveno – redarstveni postupak.²²³ Svrha nadzora nad prostitucijom bilo je umanjivanje širenja zaraze spolnim bolestima, te suzbijanje kriminalnih pojava koje su bile u vezi s prostitucijom.²²⁴ I ovdje je propisan očevidnik toleriranih prostitutki, u koji su se žene morale samovoljno prijaviti i tako se staviti pod zdravstveno – redarstveni nadzor i pridržavati se svih redarstvenih propisa. Žene koje nisu bile unesene u očevidnik, a uhvaćene su u spolnom činu, tretirale su se kao tajne prostitutke i sukladno tome bile su kažnjavane. Prije unošenja u očevidnik, djevojku se moralo ispitati o razlozima njenog ulaska u prostituciju, te je bilo propisano da se je pokuša odgovoriti od tog

²¹⁹ HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka, Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba, sig. 14.

²²⁰ Općenite ustanove, Pojam prostitucije, Nadzorna oblast, Svrha nadzora, Redarstveni nadzor toleriranih prostitutki, Stanovi prostitutka, Zdravstveni nadzor toleriranih prostitutki, Uredovno – liječnička pregledba, Nadzor nad tajnom prostitucijom, Skrbnički fond za tolerirane prostitutke i Kazne.

²²¹ Ibid, čl. 1.

²²² Ibid, čl. 2.

²²³ Ibid, čl. 2.

²²⁴ Ibid, čl. 4.

puta.²²⁵ U očevidnik se nisu mogle upisati djevojke mlađe od 18, djevice, trudnice, udate i bolesne od zaraznih bolesti).²²⁶ Kao što je bilo propisano i *Bludilišnim pravilnikom* i ovdje je žena morala pri upisu dostaviti dokumente koji su dokazivali njen identitet i zavičajnost.²²⁷ Zanimljivo je da se u Odredbi razlikuju maloljetne prostitutke (18 – 21 godina) i one punoljetne (navršena 21 godina), te se sukladno tome poduzimalo više mjera kako bi se one maloljetne odgovorile od stupanja u zanat: „Ima se u skrbničkom smislu sve poduzet, što bi je moglo privesti na pravi put.“²²⁸ Prostitutke su imale obavezu da redarstvu (ćudorednom odsjeku) prijave svaki odlazak iz Zagreba dulji od 48 sati, jer su se prilikom odlaska i dolaska morale podvrgnuti liječničkom pregledu, kako slučajno ne bi otišle bolesne i tako dalje širile zarazu, a ako bi izbivanje bilo dulje od 14 dana, tijekom kojih se nisu javile redarstvu, bile bi ispisane iz očevidnika.²²⁹ Kako bi se zaštitio javni moral, kretanje prostitutki ograničeno je i daljnjim propisima koji im zabranjuju skupno kretanje ulicama (u društvu prostitutki ili svodnika), a nikako se nisu smjele zadržavati u području grada od Ilice do Frankopanske, na trgu bana J. Jelačića, na Zrinskom i Akademickom trgu prije ponoći. Bilo im je zabranjeno i zadržavanje u javnim lokalima iza ponoći, te se nisu smjele zadržavati na javnim ulicama i trgovima iza 4 sata ujutro. Također su im se zabranili odnošaji s mladićima mlađim od 18 godina.²³⁰ Te odredbe su one često kršile, o čemu možemo čitati u novinama, koje izvještavaju o čestim racijama i životu u gradskim gostionama. Tako je jedan članak u *Večeri* pisao o lokalima na periferiji Zagreba, u Kustošiji, gdje „nekoliko namirisanih djevojaka u crvenim kostimima dvore i nose svoje jeftine, ali opasne usluge (...) jedna takva usluga u kustošijskoj romantici može da bude veoma skupa, jer te crveno obučene kelnerice sigurno davno nisu vidjele nikakvu ambulantu. Nema sumnje, da bi pojačanje kontrole po tim kavanicama bilo vrlo dobro, jer ih tu ima svakakvih, izgonišica i slične ženske klateži.“²³¹ Također se primjećivao sve veći broj žena i djevojaka koje su noću lutale ulicama.²³² Što se racija tiče, one su provođene po raznim lokalima i skloništima, gdje su redovito uz ostale uhićivane i prostitutke, bilo tajne, bilo one koje su kršile ove odredbe.²³³ Nadalje *Odredba* je propisivala gdje i kako prostitutka smije stanovati. To poglavlje podijeljeno je na ulične i

²²⁵ Ibid, čl. 9.

²²⁶ Ibid, čl. 7.

²²⁷ Ibid, čl. 10.

²²⁸ Ibid, čl. 12.

²²⁹ Ibid., čl. 18

²³⁰ Ibid, čl. 19. - 21.

²³¹ *Večer*, Zagreb, 5. VIII. 1929.

²³² *Večer*, Zagreb, 20. IX. 1933.

²³³ Racije: *Večer*, Zagreb, 13. VI, 1929., 23. VII. 1930., 20. I. 1933. Izvještaja o racijama ima mnogo i u razdoblju prije 1922. godine, no tada su uhićene djevojke bile isključivo tajne prostitutke i izgnane žene.

prostitutke iz javnih kuća, a prvo se dotiče stanova uličnih prostitutki. Prije nego li se prostitutka uselila u stan morala je za to dobiti dozvolu ćudorednog odsjeka redarstva. Stan nije smio biti na prometnim ulicama, u blizini škola, crkava, vojarna, samostana i sličnih institucija, gdje bi njihova prisutnost izazvala negodovanje. Svaka prostitutka morala je imati sobu za sebe i nije bilo dozvoljeno da više od dvije stanuju zajedno kod iste stanodavke.²³⁴ One nisu smjele stanovati kod obitelji koja je imala članove mlađe od 18 godina, morala su se pristojno ponašati, nisu smjele dočekivati goste na vratima stana ili ih dozivanjem ili nekim drugim načinom mamiti, kako ne bi vrijeđale ćudorednost ostalih sugrađana. Propisano je i da odnos prostitutke i stanodavca mora biti najmodavnog karaktera i stanodavac je nije smio izrabljivati naplaćivanjem previsoke najamnine ili joj biti svodnik, a bilo mu je i zabranjeno prodavane alkohola prostitutki.²³⁵ Što se tiče najamnine, izrabljivanja je u tom slučaju itekako bilo. Mnogi su stanodavci povisivali najamnine prostitutkama, jer su smatrali da su dobro zarađivale, ili iz razloga što su bile – prostitutke. Cijene soba koje su se iznajmljivale 1928. godine kretale su se od 1200 do 1600 dinara, a zarada prostitutki između 8000 do 12000 dinara,²³⁶ te su si one sudeći po tome i mogle priuštiti visoke cijene stanarine. Ćudoredni odsjek vodio je evidenciju o stanovima i stanodavcima prostitutki, te su u isti imali slobodan pristup zbog nadzora, a imali su i pravo da bez navođenja razloga prostitutki zabrane stanovanje u stanu ili kod nekog stanodavca.²³⁷ Prostitutke iz javnih kuća su *Odredbom* izjednačene s uličnim prostitutkama, te su svi dotadašnji ugovori između vlasnika javnih kuća i prostitutki ukinuti.²³⁸ No, kako je vladala nestašica stanova, prostitutkama se dozvolilo da ostanu i dalje u javnim kućama mimo članka 27. ovih propisa, uz posebne uvjete.²³⁹ Sada je odnos vlasnika javne kuće i prostitutke poprimio karakter stambenog odnosa najmodavca i najmoprimca, prostitutka mu je bila dužna plaćati samo za stan, te je sudjelovanje najmodavca na zaradi prostitutke bilo najstrože zabranjeno. Oko iznosa stanarine morali su se međusobno dogovoriti, te utvrđenu cijenu tada prijaviti ćudorednom odsjeku redarstva.²⁴⁰ Što se tiče unutarnjeg uređenja, bilo je propisano da svaka prostitutka mora imati vlastitu sobu.²⁴¹ Bilo je zabranjeno držanje salona za zabavu gostiju, dok je soba za prijem bila dozvoljena, ali u njoj nije smjelo biti nikakvog namještaja osim stolica, a prostitutke su ovdje morale dolaziti

²³⁴ Ibid, čl. 26. – 27.

²³⁵ Ibid, čl. 28. – 32.

²³⁶ Kamil Farkaš, „Uredjenje prostitucije u Zagrebu (Referat s Konferencije jugoslavenskih venerologa o prostituciji), *Liječnički vjesnik*, br. 2 – 3. (1928), 69.

²³⁷ Ibid, čl. 33. – 34.

²³⁸ Ibid, čl. 35. – 36.

²³⁹ Ibid, čl. 37.

²⁴⁰ Ibid, čl. 39.

²⁴¹ Ibid, čl. 42.

pristojno obučene.²⁴² I dalje je bilo zabranjeno prodavanje alkohola i jela bilo prostitutkama, bilo gostima.²⁴³ I njima je bilo zabranjeno vladanje koje bi kršilo javne propise reda i morala; dozivanje gostiju s vrata ili prozora i izlazak na ulicu ispred kućnih vrata kako bi ih dozvale.²⁴⁴ Nakon ukidanja javnih kuća, često su prostitutke same morale ići u potragu za mušterijama, te tako novine izvještavaju o pojedinim ulicama koje su se pretvorile u „tužni noćni korzo“²⁴⁵ Palmotićeve je tako 1931. nazvana centrom prostitucije. „Često je čovjeku koji se vraća po noći svojoj kući iz kazališta u pratnji žene, kćerke ili sestre formalno neugodno da prodje ovim ulicama (...) jer često puta ove djevojke znaju biti toliko bezobzirne, da se ne obaziru na ostale prolaznike. One se glasno natežu sa nekim prolaznicima nastojeći da ih privuku. To im se još i ne bi zamjerilo, jer konačno posao je posao. Međutim kod takovih razgovora i dogovora znaju često padati i takove primjedbe i izrazi kojih je nemoguće opisati.“²⁴⁶ Takvo ponašanje prostitutki izravno je kršilo pravila o pristojnom ponašanju (§20, §30., §45. *Odredbe*) i vrijeđalo moral građana. Nadalje potez od Frankopanske do Jurišićeve i od Jelačićevog trga do Mihanovićeve ulice, ali primarno njihove pobočne ulice bile su centar aktivnosti ovih djevojaka „problematičnog morala.“²⁴⁷ Kožarska ulica također je bila centar stalnih izgređa vezanih uz prostituciju,²⁴⁸ zbog toga što su prostitutke ostale stanovati u bivšim javnim kućama. Kako se prostitutke i nisu baš držale navedenih propisa, te su se često dešavali skandali i izgređi, raseljavanje prostitutki iz Kožarske ulice desilo se tijekom travnja 1928. godine, kada je zbog mnogih i stalnih pritužbi susjeda redarstvo napokon odlučilo iseliti sve djevojke, koje su tada morale naći stanove negdje drugdje u gradu.²⁴⁹ To nije značilo da se stalo sa izgređima i tajnom prostitucijom.²⁵⁰

²⁴² Ibid, čl. 43.

²⁴³ Ibid, čl. 44.

²⁴⁴ Ibid, čl. 45.

²⁴⁵ *Večer*, Zagreb, 29. XI. 1933.

²⁴⁶ *Večer*, Zagreb, 19. VI. 1931

²⁴⁷ *Večer*, Zagreb, 3. X. 1928.

²⁴⁸ „Nakon krvavog događaja u Kožarskoj ulici,“ *Večer*, Zagreb, 16. III. 1928, „U kožarskoj ulici: Tri razvratne djevojke pokraj bolesne starice,“ *Večer*, Zagreb, 14. XII. 1928.

²⁴⁹ *Večer*, Zagreb, 12. III. 1928.

²⁵⁰ „Orgije i nepodopštine Kožarskoj ulici,“ *Večer*, Zagreb, 3. X. 1928., „Postoji u toj ulici nasuprot kući 69a neki lokal, koji je postao opći predmet razgovora tamošnjih stanovnika. Do kasno u noć čuje se iz tog lokala prava paklenska larma (...) veselo raspoložene goste dočekuju razne pomenute ženskinje i tako se razvijaju prave orgije na očigled tamošnjih stanovnika.“; *Večer*, Zagreb, 23. IX. 1933. „Zemaljski raj u Tkalčevićevoj ulici – kojeg su spremale dvije Rozalije i jedna Štefaniya (...) jučer su dovedene tri djevojke koje su zatečene u gostioni „Veselom Šestinčanu“ koja se nalazi u Tkalčevićevoj ulici. Tamo su se te djevojke dnevno zalazile i zabavljale s gostima. U toj gostioni bilo je prema tome pravo sastajalište ljubavni parova, dok policija nije konačno ušla u lokal; *Jutarnji list*, Zagreb, 22. I. 1926. „Zemaljski raj u Sjemenišnoj ulici – U sjemenišnoj ulici 4. u Gornjem gradu, ima mala, skrovita, neugledna gostionica. Policija je bila obaviještena da se tu skupljaju mlade djevojke, čekaju dok dodju kavaliri i onda se koriste pokrajnjim sobicama i gostoljubivošću 'vesele Jagice' poslovočkinje u toj gostionici.“

Sljedeće poglavlje bavi se odredbama o zdravstvenom nadzoru nad prostitutkama. Njega je obavljao zdravstveni odsjek kraljevskog redarstvenog ravnateljstva.²⁵¹ Prostitutke su bile obavezne pristupiti pregledu dva puta tjedno, po potrebi i češće, u ordinaciji zdravstvenog odsjeka redarstvenog ravnateljstva. Ako je prostitutka zbog bolesti bila spriječena doći na uredovan pregled, morala je pismeno ili usmeno to javiti i priložiti i liječničku potvrdu. Neopravdani izostanci se nisu tolerirali, pa se već nakon samo jednog izostanka u njen stan već isti dan slao službenik redarstva kako bi je, ako se izostanak pokazao bezrazložnim, priveo na pregled i kaznio, a kažnjavalo se i kašnjenje na pregled dulje od jednog sata.²⁵² Svi pregledi i eventualna oboljenja unosila su se u njenu zdravstvenu knjižicu.²⁵³ Ako je bila zaražena nekom spolnom bolešću, oduzela bi joj je se iskaznica i poslalo bi je se u bolnicu ili u ambulatorij.²⁵⁴ Tamo se morala pristojno vladati, nije smjela izlaziti na ulicu, a nakon liječenja bila je dužna javiti se uredovnom liječniku zdravstvenog odsjeka u roku od jednog dana, kako bi je on još jednom pregledao i ako je sve bilo u redu, vratio bi joj iskaznicu.²⁵⁵ *Odredba* u daljnjem poglavlju o uredovnom liječničkom pregledu opisuje obaveze liječnika kod pregleda prostitutki. Ovi liječnički pregledi u razdoblju javnih kuća su često bili obavljani u lošim uvjetima, nepridržavanje propisa od strane samih liječnika također je bilo često, a razlog za to su vjerojatno bile niske plaće,²⁵⁶ pa su preglede znali prepustiti starijim prostitutkama ili vlasnicama. Ovi novi zdravstveni propisi napravljeni su sa ciljem da se sada slobodne ili kako su često bile nazivane, tolerirane prostitutke, stave pod stroži zdravstveni nadzor. Strogim kaznama i bilježenjem svih pregleda željelo se, kako prostitutke, tako liječnike potaknuti na redovite preglede i na savjesno bilježenje zdravstvenog stanja, jer su liječnici bili obavezni voditi evidenciju o svemu, a njihov rad nadgledao je kraljevski redarstveni fizik.²⁵⁷ Osim pregleda prostitutki, liječnici su morali voditi računa i o higijeni

²⁵¹ HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka, Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba, sig. 14., čl.47.

²⁵² Ibid, čl. 50 - 52.

²⁵³ Ibid, čl. 53.

²⁵⁴ Gradski ambulatorij za kožne i venerične bolesti otvoren je u ponedjeljak 6. lipnja 1921. godine u Petrinjskoj ulici br. 34. na pravom katu. Radnim danom primao je žene između 8 i 9 ujutro, a muškarce između 17 i 19 sati. Vodio ga je dr. Janko Božić. (*Staleški glasnik* br. 6., lipanj 1921., str 181.)

²⁵⁵ HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka, Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba, sig. 14., čl. 57.

²⁵⁶ U prijedlogu za novi Bludilišni pravilnik, bilo je navedeno da gradski fizici i kotarski liječnici dobiju za pregled jedne prostitutke 1 krunu i 44 filira, što je bilo izuzetno malo, te se tražilo povisivanje te svote na 3 krune po bludnici. (HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118).

²⁵⁷ HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka, Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba, sig. 14., čl. 63.

stana u kojem je prostitutka boravila, te su imali i obavezu informirati prostitutke o higijenskim pravilima i načinima čuvanja od spolnih bolesti.²⁵⁸

Odredba propisuje i način postupanja ćudorednog redarstva u slučaju otkrivanja osoba koje se bave tajnom prostitucijom. Takve osobe su se, ako su bile spolno zaražene, morale otpremiti u bolnicu, te nakon lijećenja predati ćudorednom odsjeku redarstva koje bi ih potom uvelo u oćevidnik ili otpravilo nazad u zavićaj.²⁵⁹ Odredbe upućuju da se posebna pažnja mora pridati konobaricama i prodavaćicama u gostionicama, plesaćicama nižeg reda u barovima i sličnim zanimanjima, koja su se već tradicionalno vezala uz tajnu prostituciju, zbog uvjeta koji su omoguććavali takvo djelovanje (glazba, alkohol, muška klijentela...). Takoćer, redarstvo se bavilo i prijavama vezanim uz kriminalne radnje vezane uz prostituciju, kao što je bilo svodništvo i trgovina bijelim robljem.²⁶⁰ Predzadnje poglavlje *Skrbnićki fond* urećuje naćin plaćanja troškova lijećnićkih pregleda i lijećenja prostitutki. Osim toga novac iz fonda koristio se i za ostale bolno – opskrbne troškove, troškove otpravljanja izgnanih prostitutki sa podrućja grada, redarstvene pristojbe, potporu domaćim prostitutkama u nućzi te za jednokratnu pomoć prostitutkama koje su se ozbiljno nakanile vratiti poštenom radu i napustiti dotadašnji život.²⁶¹ Fondom je upravljalo kraljevsko redarstveno ravnateljstvo, a sastojao se iz doprinosa koje su prostitutke, po proraćunu troškova, tjedno uplaćivale u njega.²⁶² Ravnateljstvo je imalo pravo da doprinose prostitutki u bilo kojem trenu povisi ili snizi, te pravo da taj fond u bilo kojem trenu ukine, a raspoloživu gotovinu podijeli podjednako izmeću prostitutku prema njihovom broju u oćevidniku.²⁶³

Kazne za kršenje ćlanaka ove odredbe bile su zatvor od 6 sati do 14 dana, odgovarajuća globa ili izgon iz grada Zagreba.²⁶⁴ *Odredba* previća i blaće djelovanje protiv prostitutki koje su poćinile prekršaj prvi put, pogotovo ako je bio blaćeg karaktera, dok se za prostitutke koje su se više puta oćlušile na odredbe, propisuje najstroća kazna izgona iz grada.²⁶⁵ Orećuje se i postupak protiv onih koje se bave tajnom prostitucijom, koji je morao biti individualan, s obzirom na dob prekršitelja i na vrstu prekršaja (tajna prostitucija, trgovina bijelim robljem, svodništvo). Bavljenje tajnom prostitucijom smatralo se oćegotnom

²⁵⁸ Ibid, ćl. 66. – 67.

²⁵⁹ Ibid, ćl. 69. – 70.

²⁶⁰ Ibid, ćl. 74.

²⁶¹ Ibid, ćl. 78.

²⁶² Ibid, ćl. 79. – 80.

²⁶³ Ibid, ćl. 81.

²⁶⁴ Ibid, ćl. 82.

²⁶⁵ Ibid, ćl. 84.

okolnošću,²⁶⁶ te se tako izbjeglo poistovjećivanje tolerirane i tajne prostitutke, koje su u očima zakona zaslužile veću kaznu jer su predstavljale veću prijetnju za javni moral i širenje spolnih bolesti.

Život prostitutki u javnim kućama dolaskom ove *Odredbe* na snagu, znatno se promijenio. Iako se člankom 37. dopustio ostanaka prostitutki u zgradama sada bivših javnih kuća, promijenio se njihov odnos s vlasnicom javne kuće, koji je sad poprimio karakter najmodavnog odnosa stanodavke i stanarke. Prostitutke više nisu bile dužne dio svoje zarade davati vlasnici, koja ih je osim toga još i na razne načine zaduživala. Vlasnica sada više nije smjela sudjelovati u zaradi prostitutke, ili se ponašati kao njihova svodnica, što je bilo kažnjivo ovim odredbama. Doduše, vlasnica ih je i dalje mogla koristiti za profit postavljanjem visoke stanarine. No, kako je ona morala biti dogovorena između obje stranke i prijavljena ćudorednom odsjeku redarstva, koje je u slučaju nemogućnosti dogovora samo određivalo cijenu najma, prilike za to su bile otežane, ali izvedive. Što se tiče sudjelovanja u njihovoj zaradi, za stanodavce uličnih prostitutki vrijedili su slični propisi, ali nije određeno da se cijena najamnine dogovara unaprijed između te dvije stranke. Što se tiče ostalih životnih uvjeta, prostitutkama je i dalje bilo zabranjeno stanovanje u blizini škola, crkava i sličnih institucija, morale su se pristojno ponašati na ulici i u stanu, bez namamljivanja mušterija sa prozora ili vrata stana. Sloboda kretanja im je također bila ograničena, te su se ulicama grada smjele kretati samo u određenim satima, a svaki odlazak iz grada dulji od 48 sati morale su prijaviti redarstvu, zbog liječničkog pregleda koji se obavljao prije i poslije odlaska. Bile su stavljene pod nadzor mnogih strogih propisa kojih su se morale držati kako bi izbjegle kažnjavanje. Nisu smjele kasniti na liječničke preglede, niti ih namjerno izbjegavati, morale su prijaviti svaku promjenu podataka redarstvu kako bi se one unijele u očevidnik. Redarstvo je imalo pravo ulaziti im u stan bez najave radi provjere, skrbnički fond mogao je biti ukinut bez najave, moglo im se odbiti stanovanje u određenom stanu ili kod određenog vlasnika bez danog objašnjenja, nisu smjele kupovati alkohol od stanodavaca itd. To sve je zasigurno stvaralo veliki stres u njihovom svakodnevnom životu, pogotovo mali rokovi unutar kojih su morale prijaviti sve promjene vezane uz svoj život ili liječenje od spolnih bolesti, te mogućnost nenajavljenog upada redarstvenika u stan. Odredbe su bile detaljne, s puno pravila i propisa koji se valjalo držati. Veliki naglasak stavljen je na očuvanje javnog morala i na prevenciju zaraze spolnim bolestima. Detaljnim propisima kontrolirao se gotovo svaki aspekt života prostitutke. Cilj *Odredbe* je bio da se suzbije širenje spolnih bolesti, ali i kriminalne

²⁶⁶ Ibid, čl. 85. – 86.

pojave vezane uz prostituciju, te tajna prostitucija, što je tema koja se razrađuje u redarstvenim propisima, no kao što smo vidjeli iz novinskih članaka, potpuno iskorijenjene ni jednog ni drugog nije bilo moguće

6. Prostitutke i suvremenici

Fran Gundrum Oriovčanin je statistiku za konac 1907., te djelomično za početak 1908. godine objavio u *Liječničkom vjesniku* 1910. godine.²⁶⁷ Gundrum je osim samog broja bludnica uzeo i ostale podatke interesantne za istraživanje kao što su njihova dob, narodnost, stalež, prijašnje zanimanje, obrazovanje, kada su izgubile nevinost i pod kojim uvjetima, jesu li rodile ili pobacile, koliko dugo se bave prostitucijom i jesu li prije toga bile tajne prostitutke, zašto su se odlučile za prostituciju, jesu li bolovale od spolnih bolesti i sl. Osim tih podataka, tražio je i podatke koji se tiču njihova fizičkog izgleda – boju kose i očiju, i podatke o njihovoj konzumaciji žestokih pića ali i kave. Navest ću samo neke informacije, koje smatram relevantnim.

Iz dobi bludnica, možemo vidjeti da prevladavaju mlade djevojke, najviše ih je bilo u ovim dobnim skupinama: 18 (26), 19 (32), 20 (30) i 21 (21). U dobi od 22 godine bilo je 16 bludnica, dok je u dobi od 23 također bio znatan broj, njih 20. Nakon toga se njihov broj znatno smanjuje, te bludnica starijih od 30 godina gotovo i nije bilo. Također, među ovih 207 bludnica, što se dobi tiče, nije bilo mlađih od 16 godina.²⁶⁸ Zakonom nije bila određena minimalna dob za bavljenje prostitucijom, ali su gradovi vlastitim propisima (uglavnom Bludilišnim pravilnicima) propisali tu dob. Tako u Zagrebu prostitutke nisu smjele biti mlađe od 17 godina.²⁶⁹ Kako je u interesu vlasnica bilo imati što mlađu i svježiju „robu“ nisu bili strani ni slučajevi podvođenja i mlađih djevojaka, iako je to bilo kažnjivo zakonom, što mnoge svejedno nije spriječilo.²⁷⁰ Trend što se godina tiče nije stario, pa tako i 1935. imamo vijesti o podvođenju maloljetnih djevojaka.²⁷¹ Postoji i podatak za grad Zagreb, u kojem su

²⁶⁷ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br. 1. i br. 2., (Zagreb 1910.), 7 – 37, 63. – 87.

²⁶⁸ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 25.

²⁶⁹ *Bludilišni pravilnik* 1899., Očevidnost bludnica, članak 6.

²⁷⁰ KZ 1852. §128. „Tko dječaka ili djevojku izpod četrnaest godina za ugoditi požudam svojih spolno upotrebi načinom drugim nego što je naznačen u §127. (prileg izvan ženitbe sa ženskom glavom koja se nalazi u stanju u kojem se nije katra braniti, ili u nesvijesti, ili koja još nije navršila četrnaeste godine života, ima se također shvatiti kao silovanje i kazniti po §126. – teška tamnica od pet do deset godina) tvori zločinstvo oskvrnuća i ima se kazniti tekom tamnicom od jedan do pet godina...“

²⁷¹ *Večer*, Zagreb, 8. II. 1935. „Uhapšene žene zbog svodstva. Dragica Bigišić stara je oko 40 godina, a stanovala je u Medulićevoj ulici. Ona je uhapšena zbog svodstva. Policiji je naime stigla prijava, da je Dragica Bigišić iznajmljivala svoju sobu raznim ljubavnim parovima (...) U Granešinskim Novacima uhapšena je pak kućanica

kroz vremenski period od 1915. – 1920. godine u sukob s zdravstvenim odsjekom redarstva, zbog skitnje i vođenja nemoralnog života (dakle ovdje u računicu ulaze i tajne prostitutke) došle 2107 djevojke.²⁷² Njihov prosjek godina je malo niži, pa tako podatci navode 36 djevojaka u dobi do 14 godina (uključujući i 14 godina), od kojih su dvije imale 11 godina. Jedna je bila „upotrjebljena po svom 56 godina starom stricu, koji je predan sudu (vidi bilješku br. 270), a druga je bila zapletena u aferu Gross.“²⁷³ Četiri su imale 12 godina, a jednu od njih je iskoristio vlastiti otac.²⁷⁴ Njih 10 je bilo u dobi od 13, a njih 20 u dobi od 14 godina. Nadalje bilo je 62 petnaestogodišnjakinja, 13 šesnaestogodišnjakinja, te 175 djevojaka s navršenih sedamnaest i 197 s navršenih osamnaest godina,²⁷⁵ koje su se i službeno smjele baviti prostitucijom. Nažalost iz ovih podataka vidimo da je mnogo djevojčica palo žrtvom nemoralnog načina života, čemu su često krive bile upravo njihove teške životne okolnosti. Što se bračnog stanja tiče samo ih je 6 bilo udano,²⁷⁶ a u podacima za 1915.- 1920., udano ih je bilo 323 (15,33%), a neudano 1784.²⁷⁷ Tada još nije bilo zabranjeno upisivanje udanih bludnica, što je naknadno zabranjeno *Odredbom br. 11.027* no zakonom je ta okolnost bila smatrana otegotnom.²⁷⁸ Brak je prostitutki mogao poslužiti kao krinka pod kojom se ona mogla lakše baviti prostitucijom, jer se određeni broj prije nego se počeo baviti legalnom prostitucijom bavio i tajnom prostitucijom. Bavljenje tajnom prostitucijom prije ulaska u javnu kuću priznalo je 30 djevojaka, a bavljenje takvom prostitucijom u velikom gradu zvalo

Marija Radičaj, 46 godina stara, također zbog svodstva. Ustanovljeno je da je Marija Radičaj namamljivala u svoj stan maloljetne djevojčice kojima je obećavala službu u Zagrebu, a kad tamo ona ih je ustupila raznim muškarcima. U njezinom stan vršene su prave orgije. Kad je žandarmerija ušla u stan Marije Radičaj zatekla je tamo dvije 15 godišnje djevojke i dvojicu kućaraca iz Bosne. Svi su uhapšeni i predan sreskom načelnstvu. Kako je ustanovljeno, da su koji Bosanci zaraženi, to je protiv njih podnešena i kaznena prijava.“

²⁷² HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek 158/5

²⁷³ Afera Gross bila je popraćena u raznim zagrebačkim novinama tijekom lipnja i srpnja 1914. godine, a ukratko radilo se o optužbi protiv Viktora Grossa (arhitekta) i drugova za zločin silovanja (§125) i prekršaje protiv javne čudorednosti (§516) i protiv opće sigurnosti (§311). Uz Grossa optuženi su Slava Veršec za zločin bludnosti svodništvom (§125), kao sukrivac u zločinu silovanja i za prekršaje protiv javne čudorednosti (§512), Mirko Reberski je optužen za prekršaj protiv javne čudorednosti svodništvom (§512) i Krunoslav Rosandić za zločin zlouporabe uredovne vlasti (§101 i §103). Protiv njih svjedočilo je šest svjedokinja, a jedna od njih bila je i gore navedena djevojčica, ispod 14 godina. Svjedokinje su bile Suzana Pustišek (17.g. silovana od V. Grossa), Ivana Čavlović (silovana od V. Grossa), Izabela Jurčić. Marija Kozel i sestre Marija i Ana Ivančević. Kasnije se spominje i Josipa Pinter. Suđenje je prvotno trebalo biti zatvoreno za javnost, no ipak se u srpnju odlučilo da se vodi javno. Sedmog srpnja, nakon ispitivanja svjedokinja donesena je presuda. Osuda: V Gross optužen je samo za prekršaj §311., kažnjen s 300 kruna globe i pušten je na slobodu. Slava Veršec osuđena je po §132. i §512. na tešku tamnicu od 6 mjeseci. Mirko Reberski osuđen je zbog §512. na mjesec dana zatvora ili globu od 90 kruna, a Krunoslav Rosandić radi zločina §101. na zatvor od mjesec dana. Viktor Gross, je kao glavni osumnjičenik optužen i za silovanja, o kojima su svjedokinje svjedočile i potvrdile ih, dobro prošao dok je najveći udarac zadobila Slava Veršec. (*Jutarnji list*, Zagreb, 21., 24. VI. 1914, i 4. - 9. VII. 1914.)

²⁷⁴ HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek 158/5

²⁷⁵ Ibid

²⁷⁶ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 24.

²⁷⁷ HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek 158/5

²⁷⁸ K.z. §511.

se odlaskom na „štrih“ i „štrajhanjem.“²⁷⁹ Nadalje, zanimljivo je da je najveći broj bludnica dolazio iz Ugarske (116 odnosno 106 mađarske narodnosti) iz nižih materijalno loše stojećih slojeva, dok je prostitutki iz Hrvatske i Slavonije 56, a Hrvatica (narodnost) 50. Osim tih narodnosti zastupljene su i Srkinje (8), Slovenke (5), Čehinje (3), Bunjevke (2), Slovakinje (4), Bugarke (1), Njemice (24), Rumunjske (3) i Poljakinje (1).²⁸⁰ Ovu malu brojku Hrvatica Gundrum pripisuje jače razvijenom moralu Hrvatica naspram Mađarica. U statistici za Zagreb (1915. – 1920.) prevladavale su djevojke iz provincije tj. sa sela (1505 djevojaka ili 71,47%), dok je djevojaka iz inozemstva bilo 187 (11,84%), a djevojaka iz gradova (Zagreb, Karlovac, Rijeka, Varaždin, Zemun, Sarajevo, Ljubljana, Beograd) 415 ili 16,69%²⁸¹

Što se tiče zanimanja bludnica, najviše ih je dolazilo iz redova služinčadi, sveukupno 119 u što spadaju sobarice (56), kuharice (16), kućanice (8) i služavke (39), što je pojava i u drugim državama, a koja se održala i u kasnijim godinama. Druga zastupljena zanimanja su: blagajnica (9), konobarica (9), poljodjelka (5), radnice u tvornici (4) itd. Također 44 djevojke su navele da su bile kod kuće, dakle nezaposlene.²⁸² Podatci za Zagreb odgovaraju ranijim Gundrumovim zaključcima. Najviše djevojaka dolazilo je iz redova služinčadi (808 – 38,35%), tvorničkih radnica (283), konobarica (233) i kućanica (139), dok je nezaposlenih bilo 320 (15,19%). Uvid u njihov život prije nego što su stupile u bludilišta bitan je faktor u pokušaju shvaćanja razloga za njihov ulazak u svijet prostitucije. Je li to bilo zbog loših materijalnih prilika, teških uvjeta rada, želje za boljom i lakšom zaradom, prevarom; mogućnosti je bilo mnogo. U red služavki uglavnom su spadale djevojke sa sela koje su došle u grad u potrazi za zaposlenjem, te ostale djevojke nižih slojeva, koje su većinom dolazile iz siromašnih obitelji i besperspektivne okoline, slabog ili nikakvog obrazovanja. što je rezultiralo time da su imale sužen krug mogućnosti za ostvarivanje i zadovoljavanje svojih potreba. Glavni razlog njihova prelaska u prostituciju bila je mala plaća, što ih je pomiješano sa njihovim neiskustvom, jer je većina bila slabo obrazovana i dolazila je sa sela u kojem je vladao jači osjećaj zajednice i međusobnog pomaganja, i željom za boljim životom činilo pogodnijima za potpadanje pod utjecaj okoline i obećanjima kakvog zavodnika ili svodnice o

²⁷⁹ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.2., (Zagreb 1910.), 64

²⁸⁰ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 26.

²⁸¹ HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek 158/5

²⁸² Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 26.

dobroj zaradi.²⁸³ Bilo je i slučajeva da poslodavci nisu bili zadovoljni radom sluškinja te su ih otpuštali, pa su se one morale snaći kako znaju i umiju.

Mnogi su tadašnji znanstvenici istraživali razne faktore koji su mogli utjecati na odluku djevojaka da se krenu baviti prostitucijom. Istraživao se i psihološki karakter prostitutki, njihovi oblici osjećajnosti, seksualni život i karakter. Tijekom istraživanja nađene su im neke zajedničke karakteristike kao što su taština, odsustvo obiteljskog osjećaja, bezobzirnost, pomanjkanje stida, sklonost alkoholu (po Gundrumovoj statistici njih 130 od 207 uživalo je alkohol),²⁸⁴ lijenost itd.²⁸⁵ No tvrditi da je glavni razlog ženina ulaska u prostituciju njen karakter, tj. njene prirodne sklonost ka tome zanatu, nije u potpunosti opravdano. Naravno da je postojala vrsta žena, kako ćemo vidjeti i iz statistike, koja je bila lijena, željna lake zarade i luksuza, te je kao takva prirodno gravitirala ovome zanatu. No tu su u igri i drugi vanjski faktori, koji su utjecali na prostitutke i oblikovali njihov karakter, te ih učinili sklonijima da idu linijom manjeg otpora i krenu u prostituciju. Socijalna bijeda jedan je od glavnih faktora, slijede ga obiteljska okolina, zatim zavođenje od strane svodnika i varalica, te naravno ekonomski faktori.²⁸⁶ Ekonomske utjecaje možemo promatrati sa dvije strane. S jedne strane ekonomska bijeda poticala je žene na ulazak u prostituciju, dok je druga ekonomska kategorija upravo težnja za luksuznim i lagodnim životom, tako je stjecanje novaca, bilo u svrhu preživljavanja, bilo u svrhu postizanja luksuznog života, najvažniji motiv koji vodi u prostituciju. Razloga za bavljenje prostitucijom, osim siromaštva ili želje za boljim, luksuznijim životom ima mnogo, a oni ovise, osim o izvanjskim faktorima (npr. društvene, gospodarske i obiteljske prilike) i o unutarnjim faktorima, intrinzičnim motivima same prostitutke. Najveći broj bludnica iz Gundrumove statistike naveo je da su se krenule baviti prostitucijom zbog toga što „imaju volju“ za bludilišta (40), 35 zbog pohote a 25 zbog toga što im se to „dopada.“ Slični razlozi su i „veselje i ljubav za bludništvom“ što navodi 8 prostitutki, „iz prirodnog nagona“ (4), zatim zbog koristi i zarade (7) i lakšeg života (2).²⁸⁷ Broj ovakvih bludnica nekako ne ide u korist uvriježenog mišljenja da je glavni razlog zastranjenja upravo siromaštvo, koje je kao razlog navelo samo 20 od 207 bludnica.²⁸⁸ U kategoriju sa bijedom i siromaštvom kao razlozima možemo navesti i onu koja nije dobila

²⁸³ Ibid, 30.

²⁸⁴ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.2., (Zagreb 1910.), 71.

²⁸⁵ Marković, 113.

²⁸⁶ Marković, 108.

²⁸⁷ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.1., (Zagreb 1910.), 35.

²⁸⁸ Ibid, 36.

drugi posao (1) pa je u nuždi bila prisiljena na ovaj, zatim one koje su kao razlog navele zdvojnost tj. očaj (5), te one koje je proganjala policija(3).²⁸⁹ One su se zasigurno prije bavile tajnom prostitucijom, no odlučile su da im je jednostavnije otići u javnu kuću nego strepiti od konstantnog policijskog nadzora. Ima naravno i žena koje su pale kao žrtve okolnosti. Jedna je ušla u prostituciju zbog ljubavnika, jedna jer nije znala što bi drugo mogla raditi, jedna je započela zanat zbog pijanstva, a dvije zbog nesretne ljubavi. Njih su zasigurno njihovi ljubavnici zaveli i iskoristili, pa ih napustili. Nadalje dvije navode da su pale žrtvama prevare, a pod prevarene žene mogu svrstati i tri žene koje su bile zavedene, te jednu koja je rekla da je bila namamljena, što sveukupno čini šest žena koje su prevarom odvedene u javnu kuću.²⁹⁰ Neke su se ovdje našle zbog loših obiteljskih prilika: otjerane od kuće (3), obiteljska svađa i nesnošljivost (3), a tu vjerojatno spada i jedna prkosna bludnica (kao razlog je navela „iz prkosa“).²⁹¹ Ovdje su se našle i lijene djevojke (5), zatim one koje nisu željele teško raditi (2), ili pak ne vole raditi (17), one koje su upale i navikle na tu vrstu rada (3), jedna povodljiva („kud idu svi ide i ona“), tri koje su čule da je dobro pa su išle probati, tri koje su došle zbog dobivenog novca, dvije sobarice iz svratišta, jedna bivša kasirica u bludilištu, koja se zatim prebacila u red prostitutki, te dvije koje ne znaju zašto su se počele baviti prostitucijom.²⁹² Kao što možemo vidjeti, razlozi variraju od onih ekonomskih do razloga osobne prirode koji su ih potakli na takovu odluku, a nažalost neke djevojke su i prevarom upale u ralje prostitucije te se nisu mogle iz nje više vratiti.

Upravo to je bio jedan od problema prostitucije – ona je u svoje ralje uvlačila do tad, (poslužimo se izrazom) poštene djevojke, koje su igrom slučaja dopale u ruke svodilja, svodnika ili trgovaca bijelim robljem. Prostitucija nije nosila samo opasnosti za društveni moral i zdravlje, već je bila opasna za same djevojke koje su se njome bavile. Vjerojatno najveća opasnost od koje su one morale strepiti, osim od zaraze spolnim bolestima i izrabljivanja vlasnika bludilišta, bila je trgovina bijelim robljem. To je bila veća briga od pukog premještanja prostitutki iz bordela u bordel radi izbjegavanja liječničkih pregleda, jer se često djevojkama koje su upale u kandže tih trgovaca gubio svaki trag. Novine su često donosile članke o trgovcima bijelim robljem, pa tako u listu *Novosti* saznajemo o primalji iz Mađarske, Jelisavi Györi, koja je pribavljala djevojke za javne kuće.²⁹³ Zatim, o Neumannu koji je imao cijelu mrežu za nabavku djevojjaka i njihovo slanje putem željeznica u razne

²⁸⁹ Ibid, 35.

²⁹⁰ Ibid, 35.

²⁹¹ Ibid, 35.

²⁹² Ibid, 35.

²⁹³ *Novosti*, Zagreb, 28. V. 1908.

krajeve Monarhije, koji je osuđen na 2 mjeseca zatvora i 600 kruna globe.²⁹⁴ Piše se i o trgovini bijelim robljem u Beogradu, u članku se vidi da su u vabljenju djevojaka sudjelovale i svodnice, vjerojatno iz razloga što su djevojke imale više povjerenja u žene i lakše su pristajale poći s njima. Mlada Danica Kovačević iz ove priče pronađena je i spašena od strane policije, no mnoge poput nje nisu bile te sreće.²⁹⁵ Samo par dana iza ove reportaže, u Zagrebu je otkriven lanac zagrebačkih svodilja koje su nabavljale djevojke za vlasnike javnih kuća u pokrajini. Otkrilo se da je vrbovano 27 djevojaka u dobi od 15 do 20 godina raznih zanimanja, od služavki do odgajateljica.²⁹⁶ Suđenje protiv ovih svodnica i vlasnika javnih kuća bilo je detaljno popraćeno u novinama, a iz njih saznajemo njihova imena. Tako saznajemo da su optužene svodnice Agneza Wenzel (i kasnije uhićivana zbog svodništva), Cilika Sladović, Ana Šulić, Ana Buharić, Andjela Ponikvar – Mikšak kažnjene prema k.z. §512. Redom na dva, tri, tri, šest (zbog ponavljanja čina) te dva mjeseca. Kažnjeni su i vlasnici javnih kuća po istom članku zakona.²⁹⁷ Takvi članci krasili su stranice novina desetljećima.²⁹⁸ Iz takvih i sličnih članaka vidi se da je veći problem zapravo bila domaća trgovina ženama, jer su vlasnici javnih kuća stalno bili u potrazi za novim djevojkama za svoje bordele. Mamili su ih ponudama o dobroj zaradi i poslovima, a zatim bi ih odveli u bordele gdje su ih zatim vlasnici zaduživali, te nisu mogle otići dok ne isplate dug.²⁹⁹ Najčešće žrtve bile su mlade nezaposlene djevojke koje su dolazile u velike gradove u potrazi za poslom. Zbog toga što se vabljenje djevojaka često odvijalo upravo na kolodvorima, društvo Zaštitnice djevojaka je pokrenulo inicijativu za osnivanjem kolodvorske misije po uzoru na Njemačku, čiji je cilj bio dočekivanje mladih djevojaka te njihovo informiranje o opasnostima koje ih čekaju u gradu, te kako ih prepoznati i ne upasti u ralje prostitucije. Njihovo društvo bilo je član međunarodnog udruženja Prijateljica djevojaka „Federation Internationale des Amies de la Jeune Fille“³⁰⁰ Tu inicijativu započele su poprilično kasno, tek 1937. godine: “ Pokusa radi počele smo i sa dežurstvom na glavnom kolodvoru,, da tako spasimo mlade djevojke od trgovaca bijelim robljem, i da im utremo puteve kod pronalažena namještenja,”³⁰¹ iako je

²⁹⁴ *Novosti*, Zagreb, 16. VII. 1908.

²⁹⁵ *Večer*, Zagreb, 1. VIII. 1925.

²⁹⁶ *Večer*, Zagreb, 4. VIII. 1925.

²⁹⁷ *Večer*, Zagreb, 25. VIII. 1925.

²⁹⁸ *Večer*, Zagreb, 8.II.1935. „Uhapšene žene zbog svodstva“, *Večer*, Zagreb, 5.III. 1935. „Misteriozna žena koja je Dragicu Šarić odvela iz Zagreba u Beograd“, *Jutarnji list*, Zagreb, 13.II. 1932 „Čovjek koji otprema ribe na more“, *Narodne novine*, Zagreb, 19. IV. 1907. „Trgovac djevojkama“, *Večer*, Zagreb, 13.II. 1935. „Zagrepcanka u pandžama trgovaca bijelim robljem. Potresi životni roman jedne mlade Zagrepčanke koja je tražila sreću.“ itd.

²⁹⁹ Vladimir Vasiljević, „Nekoliko riječi o svodstvu i trgovini ženama“, *Kriminal* (Zagreb, travanj 1931.), 139.

³⁰⁰ HR-DAZG-779 Zaštitnice djevojaka, Opći spisi 1936. – 1939. (sig.14.)

³⁰¹ HR-DAZG-779 Zaštitnice djevojaka, Opći spisi 1936. – 1939. (sig.14.)

ideja bila starija, realizacija iste nailazila je na mnoge, kako financijske, tako i prostorne teškoće (nije bilo prostora za ured na glavnom kolodvoru). Prije ovih akcija Zaštitnica djevojaka, 1926. godine otvorio se dom za zapuštene djevojke na Goljaku, gdje je, isprva njih 10, a kasnije i veći broj, imalo priliku učiti o kućanstvu, gospodarstvu, ručnom radu i slično. Troškove doma snosile su Gradska općina zagrebačka i Narodna zaštita.³⁰² Dom je 31. siječnja 1928. s lokacije na Goljaku premješten u novu palaču Središnjeg ureda za osiguranje radnika u ulicu Antuna Mihanovića, nasuprot Esplanade.³⁰³ U svrhu zaštite i informiranja žena otvorilo se i savjetovalište i ambulanta za žene na Savskoj cesti br. 7, čiji je cilj uz preglede i liječenje bilo davanje savjeta o higijeni ženama te po potrebi njihovo socijalno zbrinjavanje i zaštita.³⁰⁴

Problem trgovine bijelim robljem čije su žrtve, djevojke i žene prevarom i okrutnošću odvedene u inozemstvo prepoznala je i država, a o njoj je pisao i istaknuti pravnik Josip Šilović. Na međunarodnoj razini u vezi s trgovinom bijelim robljem postignuta su tri sporazuma, odnosno konvencije koje propisuje mjere u sprečavanju ove trgovine. Prvi je međunarodni sporazum postignut 18. svibnja 1904., zatim je postignuta međunarodna konvencija od 4. svibnja 1910. te konvencija od 30. rujna 1921. godine koju je donijela Liga naroda.³⁰⁵ Već se prvim sporazumom svaka stranka potpisnica obvezala da će postaviti posebnu vlast koja će prikupljati podatke o „zavađanju na prostituciju u inozemstvu.“³⁰⁶ Također su se obvezale na nadzor nad lukama i željezničkim postajama kako bi se otežalo otpremanje u inozemstvo.³⁰⁷ Također, konvencijom iz 1921., potpisnice su se obvezale čl. 7. da će poduzeti zakonske i upravne mjere kako bi pobili trgovinu ženama i djecom i da će sve sudionike te trgovine zakonski progoniti i kazniti.³⁰⁸ Kraljevina Jugoslavija je 28. veljače 1929. godine prihvatila konvenciju iz 1921, te onu iz 1910. godine.³⁰⁹

Spolne bolesti su isto bile česta pojava među prostitutkama. Od njih 207 više od pola ih je, njih 123, barem jednom bolovala od neke spolne bolesti. Najviše njih zarazilo se sifilisom (58), zatim su česti bili ulcus molle (27) i gonoreja (25).³¹⁰ U Zagrebu je tijekom

³⁰² *Večer*, Zagreb, 10.III.1926.

³⁰³ *Večer*, Zagreb, 31. I. 1928.

³⁰⁴ *Novosti*, Zagreb, 13. I. 1929.

³⁰⁵ Josip Šilović, *Trgovina bijelim robljem. Pučka sveučilišna predavanja 29. i 30. Januara i 1. i 2. februara 1932. (Zagreb: Narodne novine: 1932.)*, 56.

³⁰⁶ *Ibid*, 56.

³⁰⁷ *Ibid*, 57.

³⁰⁸ *Ibid*, 58., 59.

³⁰⁹ *Ibid*, 28.

³¹⁰ Fran Gundrum, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Liječnički vjesnik*, br.2., (Zagreb 1910.), 67.

petogodišnjeg razdoblja od 2107 prostitutki od neke spolne bolesti oboljelo njih 1015 (48,17%).³¹¹ To je bio popriličan broj oboljelih, a i iz ranije spomenutog Očevidnika vidimo da je broj zaraze među prijavljenim bludnicama bio visok. Gundrum je dalje u članku istaknuo važnost redovitog pregleda prostitutki ali i njihovih mušterija i ističe važnost edukacija o spolnim bolestima. Problem spolnih bolesti bio je naročito velik nakon Prvog svjetskog rata, kada se veliki broj zaraženih vojnika vraćao sa ratišta. Oni su proširili bolesti na selu, koje je za razliku od gradova, bilo relativno slobodno od zaraza spolnim bolestima. Gundrum je, uz ostale liječnike, isticao važnost informiranja javnosti o opasnostima spolnih bolesti i njihovoj prevenciji,³¹² jer je upravo jedan od glavnih razloga brzog širenja bolesti bila neupućenost u problematiku spolnih bolesti i opća neobrazovanost stanovnika, posebice onog seoskog. Tako su primjerice održavana edukativna predavanja o spolnim bolestima,³¹³ a teme su se uvele i u školske udžbenike, ali su bile obrađene vrlo površno i nedostajalo im je informativnosti.³¹⁴ Zbog problema širenja spolnih bolesti prostitutke su se stavile pod liječnički nadzor, kojeg su one pak često izbjegavale koristeći se različitim taktikama ili je sam pregled bio neadekvatan i obavljen od strane nadglednica javnih kuća. Problem je zbog toga s godinama rastao, a problem je bio uz tajne prostitutke i u nepostojećem nadzoru mušterija javnih kuća, koje nisu bile zakonski obavezane na pregled, već su na njega odlazile ako bi same posumnjale na zarazu, koju su često prenijeli i na svoje supruge. Iz jedne statistike ministarstva narodnog zdravlja o veneričnim bolestima objavljene 1924. godine možemo vidjeti da je broj zaraženih muškaraca bio puno veći od broja zaraženih žena.³¹⁵ Statistika je napravljena za rujan, listopad, studeni i prosinac prethodne godine na temelju informacija prikupljenih iz državnih ambulatorija za venerične bolesti. Od ukupne statistike u rujnu je npr. bilo 1432 oboljelih, od čega je muškaraca bilo 1023, uvjerljivo veći broj nego oboljelih žena, a takav omjer održao se i u ostalim mjesecima.³¹⁶ Dalje članak navodi i koliko je među oboljelim muškarcima bilo oženjenih, te vidimo da je njih bilo manje nego neoženjenih.³¹⁷ Za žene je ta statistika obrnuta, te je među oboljelima bilo više udatih nego neudanih žena.³¹⁸ Navedeni podaci idu u prilog činjenici da je trebala postojati i obavezna

³¹¹ HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek 158/5

³¹² Fran Gundrum, *Kako se kod nas suzbijaju spolne bolesti*, (Zagreb: Tisak braće Kralj, 191?), 6.

³¹³ *Večer*, Zagreb, 10. IV, 1926., „Predavanje o seksualnoj higijene uz filmske projekcije u Olimp kinu“

³¹⁴ Željko Dugac, „Popular Health Education and Venereal Diseases in Croatia between Two World Wars.“ *Croatian Medical Journal*, 45 (2004), 495.

³¹⁵ *Novosti*, Zagreb, 15. IV. 1924.

³¹⁶ Listopad: 1532 oboljelih, od čega 1126 muškaraca i 406 žena, u studenom od 1483 oboljelih muškaraca je bilo 1107, a u prosincu od 1371 oboljelih bilo je 1014 muških osoba.

³¹⁷ U rujnu je bilo od ukupnog broja 338 oženjenih, listopadu 374, studenom 347, te u prosincu 328 oženjenih

³¹⁸ U rujnu 228 udatih, a 155 neudanih, u listopadu 241 udatih, 141 neudanih, u studenom 199 udatih, 150 neudanih, te u prosincu 213 udatih i 124 neudanih

liječnička kontrola muških posjetitelja javnih kuća, koji su bili jedni od glavnih prijenosnika bolesti. Naravno, ne tvrdim da su od ovih muškaraca svi posjećivali bordele, ali su svakako bili brojniji izvor zaraze. Kao razloge sve češćih oboljenja navode se i loši higijenski uvjeti u stanovima, pogotovo u gradskoj periferiji, te dugo liječenje tih bolesti. Liječenje luesa je trajalo po nekoliko mjeseci, pa do godine dana, dok se gonoreja liječila nešto kraće, najviše do pola godine.³¹⁹ Kako su zaraze izmicale kontroli, te poprimale razmjere epidemije,³²⁰ protivnici prostitucije postajali su sve glasniji tražili su ukidanje tj. aboliciju prostitucije, što je i učinjeno 1934. godine.³²¹ Slijedila je „hajka na žene sumnjivog morala u Zagrebu“³²² jer se pokazalo da se tajna prostitucija razmahala, te je socijalni odsjek počeo provoditi češće akcije. No ni problem tajne prostitucije ni problem spolnih bolesti nije nestao nego je sudeći po novinskim člancima postao još gori, jer sada zdravstveni nadzor nad prostitutkama nije postojao, već su one bile krivično gonjenje i kažnjavanje ako bi se otkrile. Novine nakon 1934. i dalje izvještavaju o problemima tajne prostitucije i sve većeg porasta zaraze spolnim bolestima. Članak objavljen povodom provede Ankete liječnika u Higijenskom zavodu javlja da je stanje spolno zaraženih u Zagrebu porazno, usprkos *Zakonu o suzbijanju spolnih bolesti*, te da valja poduzeti strože mjere nad ženskoj posluzi u gostionicama i dati dermato – venerološkoj sekciji da izradi prijedlog za promjenu uputa kako bi se novi zakon što bolje primjenjivao.³²³ Istaknut je i problem premalog broja mjesta u zagrebačkim bolnicama, koje jednostavno nisu imale kapaciteta za zaprimanje tako velikog broja oboljelih. Liječnici su došli do poražavajućih podataka da je broj spolno zaraženih nakon ukinuća prostitucije narastao za 30% te su predložili da se prostitucija ponovno stavi pod nadzor u javne kuće ali pod drugačijim uvjetima nego ranije, koji bi bili pravedniji.³²⁴ Problem je bio toliko ozbiljan i dugotrajan da se takvi članci mogu naći u novinama i potkraj 30ih godina. Godine 1938. pisalo se o ponovnom porastu spolnih bolesti u Zagrebu. Tome su bile krive loše socijalne i gospodarske prilike (gospodarska kriza 30ih godina) koje su i dalje djevojke prisiljavale na bavljenje tajnom prostitucijom. Zakon o njenom ukinuću je bio besmislen bez inicijative koja bi išla ka popravljaju životnih prilika. „Noćni korzo“ kojeg policija nije mogla u potpunosti

³¹⁹ *Večer*, Zagreb, 22. VIII. 1933.

³²⁰ Vlasta Marković, „Raširenost luesa u Zagrebu u godinama 1925 – 1929.“ *Liječnički vjesnik*, br. 2, (1931), 121.

³²¹ *Jutarnji list*, Zagreb, 2. Listopada. 1934., „Jučer je provedena likvidacija toleriranih djevojaka u Zagrebu. Zagreb je imao 105 toleriranih djevojaka, od kojih se prošlog mjeseca udalo dvadesetak... Nekadašnja stara Kožarska ulica, koja je bila na zlu glasu kod svih strogo moralnih Zagrepčana... jedva je dočekala kada se rješila ovih svojih kuća, koje nisu bile poznate po numeraciji uličnih brojki, već svoje posebne brojeve. Tamo od 1 do 5, 6.“

³²² *Večer*, Zagreb, 2.X. 1934.

³²³ „Veliki broj veneričnih bolesnika u Zagrebu,“ *Večer*, Zagreb, 15. II. 1935.

³²⁴ *Večer*, Zagreb, 13. III. 1935.

kontrolirati ni spriječiti vratio se na zagrebačke ulice.³²⁵ Intervjuirani venerolog, čije ime nisu naveli, je predlagao vraćanje na sistem javnih kuća i ponovnog evidentiranja prostitucije, kako bi se djevojke obvezalo na redovite liječničke preglede.³²⁶ Navodno je u Zagrebu nakon ukinuća prostitucije bilo preko pet tisuća tajnih prostitutki,³²⁷ što je zasigurno bilo senzacionalističko pretjerivanje, ali možda i dobara taktika za skretanje pozornosti na ovaj problem. Osim članaka o porastu spolnih bolesti, bilo je i raznih članaka o otkriću kuća „nemorala“ i svodništvu. U siječnju 1935. provedena je racija u Orljavskoj ulici broj 7, gdje je uhapšena Marija Poljan iz Struge (21 godina) vodila kuću koja je služila kao ljubavno sastajalište parova. Osim nje uhićene su i Sofija Kašan i Margita Osojnik, dobro poznate policiji jer su više puta bile kažnjavanje zbog skitnje.³²⁸ Trend racija se nastavio, te je 5. veljače iste godine u Tkalcjevoj uhićeno oko 15 djevojaka (5 spolno zaraženih) „sumnjivih moralnih kvaliteta“, zahvaljujući dojavi susjeda koji su se tužili na orgije koje su se održavale u nekoliko skrovišta u ovoj ulici.³²⁹ Također se pisalo i o mnogim gostionicama diljem grada u kojima se provodio nemoralan život i tajna prostitucija.³³⁰

Tajna prostitucija bila je prisutna i u vrijeme legalne prostitucije. U tajne prostitutke spadale su sve žene koje se nisu podvrgnule zdravstvenom – redarstvenom nadzoru, te su svoj zanat obavljale mimo određenih propisa, što je prvenstveno bio veliki problem u borbi protiv širenja spolnih bolesti. Drugi problemi vezani uz tajnu prostituciju bili su maloljetnička prostitucija i podvođenje mladih djevojaka, te tajne kuće koje su bile leglo zaraze ali i drugih kriminalnih aktivnosti vezanih uz prostituciju. U tajnu prostituciju upadale su žene koje se

³²⁵ „Noćni korzo je na zagrebačkim ulicama opet uspostavljen“, *Večer*, 4. VI. 1936.

³²⁶ „Zašto je porastao broj veneričkih bolesti u Zagrebu. Jedan ugledan zagrebački venerolog govori vam o opasnostima tajne prostitucije“, *Novosti*, Zagreb, 13. I. 1938.

³²⁷ „Broj tajnih prostitutki koje šire zarazne bolesti iznosi u Zagrebu preko pet hiljada“ *Večer*, 6. VIII. 1936,

³²⁸ *Novosti*, Zagreb 25.2.1935.

³²⁹ „Orgije u Tkalcjevoj ulici“, *Novosti*, 5. II. 1935.

³³⁰ „Širenje potajne prostitucije i porast seksualnih zločina u Zagrebu. U zagrebu se u mnogim gostionicama, krčmama i bufetima razvila prava trgovina bijelim robljem (...) Uslijed zabrane javne prostitucije stalno raste i potajna prostitucija koja je najveći neprijatelj zdravlja stanovnika jednog grda. Imade mnogo buffeta, gostionica i krčama i sličnih poduzeća, u kojima poslovi cvatu, dok ostala slična poduzeća redom – propadaju. Većina manjih buffeta, i krčmama i gostionica, u kojima cvate, bave se uz točenje alkoholnih pića i potajnom prostitucijom. Na žalost je kontrola u tom pogledu jednaka ništici, jer ono malo racija koje se obavljaju površno, samo u lokalima gdje gosti piju, ne će otkriti zavjesu, da se vidi ono najgore.“; *Večer*, Zagreb 21. XI. 1935.; „Skupo vino i jeftina ljubav u Petrinjskoj ulici. U malim gostionicama, u zadimljenim buffetima odvija se svake noći jedan poseban život (...) Jeftino vino u Petrinjskoj ulici nije. Skupo je kao u svim noćnim lokalima. Ali je zato – jeftina ljubav (...) život u ovom dijelu grada oko kolodvora može biti interesantno, ako ljudi hoće i znaju gledati (...) I djevojke. Tih ima u tom kraju oko kolodvora na tucete. Svakakvih. Na licima im se vidi bijeda. I loše su obučene. Ali malo šminke na licu ima svaka. U mnogom lokalu tu oko kolodvora ima i jedna izbica iza lokala, jedna diskretna mala izbica u kojoj crna kava stoji deset dinara., u ime pristojbe za uporabu. Čekaju da ih netko gladan ljubavi pozove, ove i stare i mlade, koje svoju ljubav nisu osobito visoko taksirale.“ *Večer*, Zagreb, 10. VI. 1936.; „Sobica u gostioni sa zasunom na vratima iznutra. Gostioničari u ulicama oko glavnog kolodvora pružaju svojim gostima sve šta samo zažele...Prostitucija cvijeta kao nikada do sada.“ *Novosti*, Zagreb, 4. VIII. 1936.; „U periferijskim krčmicama gdje je jeftino vino i jeftina ljubav(...), *Večer*, Zagreb, 11. VIII. 1936.

nisu znale snaći u velikom gradu, žene koje su se već bavile nekim poslom pa im je ovo bila dodatna djelatnost, a često su se bavile time na nagovor svojih ljubavnika tj. svodnika. Najžalosnije je bilo kada su na ovaj put prigrabljene mlade djevojke, što je često bio slučaj.

Jedan od skandala vezanih uz tajnu prostituciju je početkom stoljeća zaokupljao novinske retke. Skandal se desio u poznatom zagrebačkom kupalištu naziva „Mineralno kupalište“ u Vlaškoj ulici, gdje su se sastajale „nekoje“ dame sa zagrebačkom gospodom. Sastanci su se odvijali posredstvom kupališne zakupnice gospođe Vojnović, što su redarstveniku otkrile uhvaćene Katarina S i Dragica V.³³¹ Vlasnica je na kraju i izvedena pred sud, što je također popraćeno u novinama. Bila je osuđena je po K.z. §512. na 10 dana strogog zatvora što se moglo pretvoriti u 100 kruna globe.³³² Tajne prostitutke većinom su kažnjavanje izgonom iz grada, no u racijama koje je provodilo redarstvo često su upravo izgnane žene bile uhićivane, i to po nekoliko puta. Dojavom policiji uhićene su tako 1909. godine u svratištu „Gundulić“ tri žene koje su imale izgon iz grada: Štefa Podgornik iz Ravne gore, Marija Kramer iz Siska i Antonija Štef iz Karlovca, a vratile su se kako bi se mogle nastaviti baviti prostitucijom.³³³ Godine 1937. također je poduzeta velika racija u Zagrebu pa je pritvoreno 57 žena i djevojaka „od kojih su mnoge sada po prvi put zatečene u skitnji. Među njima ima i nekoliko ispod petnaest godina. Veliki broj ih je zatečen u Tkalčićevoj ulici, a deset na samom Jelačićevom trgu, a u jednoj većoj kavani uhitili su osam, već dobro znanih elegantnijih dama.“³³⁴ Mimo ova dva slučaja bilo je još mnoštvo drugih, koji su donosili manje ili veće ulove.³³⁵

Tajna prostitucija se odvijala i u tajnim kućama i gostionicama po cijelom Zagrebu.³³⁶ Jedan od većih skandala bio je vezan za Sajmište, gdje se Sofija Čižmešija bavila svodništvom djevojaka, naplaćujući pristojbu za korištenje kreveta od 20 do 40 kruna. Uhapsili su sedam djevojaka, koje su priznale bavljenje prostitucijom, a sve su bile spolno zaražene, što je bila uznemirujuća vijest, jer su usprkos tome i dalje radile i tako širile zarazu.³³⁷ Sofija Čižmešija je na kraju procesa osuđena na tri mjeseca strogog zatvora.³³⁸ Jedno skrovište tajne prostitucije otkriveno je i u kavani u istočnom dijelu grada. Vlasnik te

³³¹ *Novosti*, Zagreb, 2. VII. 1908.

³³² *Novosti*, Zagreb, 7. VII. 1908.

³³³ *Novosti*, Zagreb, 12. II. 1909.

³³⁴ *Novosti*, Zagreb, 25. IV. 1937.

³³⁵ *Večer*, Zagreb, 11.II. 1926, 13. VI. 1929., 23. VII. 1930, 20. I. 1933; *Narodne novine*, Zagreb 21. I. 1907; *Jutarnji list* 8. VII. 1914, 5.I. 1915.

³³⁶ „Kuća ljubavi u Preradovićevoj ulici,“ *Novosti* 12. IV. 1921.

³³⁷ *Novosti*, 2. IX. 1921.

³³⁸ *Novosti* 11. IX. 1921.

kavane je slao konobarice i drugo žensko osoblje u separe da se tamo zabavljaju s gostima, a uz to je pružao u sklonište „toleriranim“ prostitutkama. Autor članka je zaključio da je nadzor nad tajnom prostitucijom uzaludan jer su se skloništa javne prostitucije teško otkrivala, a „izgonašice“ su se stalno vraćale u grad.³³⁹ Ni Tkalčičeva, ni Kožarska ulica nisu mirovale nakon ukinuća javnih kuća te su dolazile pritužbe na lokal nasuprot kući 69a u kojem su se odvijale orgije, isto kao i u lokalu istog vlasnika niže u Palmotićevoj.³⁴⁰ Tkalčevićeva je ostala centrom prostitucije, te se između ostalog tajna prostitucija odvijala i u sportskoj kavani, gdje su se konobarice zabavljale s gostima koji su kao znak da žele nešto više od pića, naručivali glivanj, bermet ili šampanjac.³⁴¹ Zatim tu je bio i „zemaljski raj“ u gostioni Veseli Šestinčan, gdje su svojevremeno uhićene Rozalija Šuljević, Štefanija Majstorović i Rozalija Konjević, sve tri otprije poznate policiji kao skitnice.³⁴² Periferija je također postala sve popularnije odredište tajnih prostitutki, jer je tamo redarstvena kontrola bila slabija.³⁴³

Životi prostitutki bili su ispunjeni raznim zgodama i nezgodama, od čega je veliki dio otpadao na susrete sa čudorednim odsjekom policije koji se brinuo o njihovom nadzoru. Često je ova policija intervenirala na temelju dojava. Jedna od takvih intervencija bila je ona 1900. godine protiv Antonije Hercigonje, koju je njen vlastiti suprug prijavio za vođenje kćeri Olge Hercigonje na „štrih.“³⁴⁴ Liječničkim pregledom utvrdili su da je to istina, a sama Olga svjedočila je da je njena majka (koja živi odvojeno od supruga) u svom stanu općila s muškarcima. Olga je od tada uz znanje svoje majke krenula zalaziti kod „tetke svodilje“ Rozalije Grloci koja je stavljena pod redarstveni nadzor zbog svodništva Olge i drugih djevojaka, koje su već bile evidentirane zbog tajne prostitucije. Olga i te djevojke Rozaliji su morale davati dio zarade, a ostatak Olgine zarade išao je za uzdržavanje nje i njezine majke, kojoj suprug nije materijalno pomagao. Osim svodništva Rozalija je davala i prostor tim djevojkama i muškarcima u kojem su s njima mogle općiti, a slala je djevojke i vlasnici noćnog svratišta „Garni“ Ani Tomas. U tom svratištu Olga je stanovala i podavala se za novac i pijančevala od prosinca 1904. do travnja 1905. godine, a od kuće je otišla još 1900. godine. Olga je po hapšenju bila predana svojoj majci, kako bi ju smjestila u čestitu službu, što se nije ostvarilo, jer je majka jedva uzdržavala sebe, a imala je još dvoje djece. Olgu su 9. siječnja

³³⁹ *Večer*, Zagreb, 11. II. 1926.

³⁴⁰ „Orgije i nepodopštine u Kožarskoj ulici,“ *Večer*, Zagreb, 3. X. 1928.

³⁴¹ *Večer*, Zagreb, 5. III. 1929.

³⁴² *Večer*, 23. IX, 1933.

³⁴³ Tako je jedno od tih mjesta bila i kava „Sarajevo“ u Kustošiji, (*Večer*, Zagreb, 5. XII. 1928.), Zatim je na istočnoj periferiji u baraci na Livadarskom odvojkju postojalo sklonište i skrovište izgonašica gdje su plaćale krevet 2 dinara po danu. (*Večer*, Zagreb 25. IV. 1933.)

³⁴⁴ HR-HDA-79 -UOZV, Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjel za unutarnje poslove, br. 11.450, 6.3.1905., (kut. 3720)

1905. osudili na 14 dana zatvora i dvogodišnji izgon iz Zagreba, no kako tvrde u izvješću, ona nije promijenila svoj način života te je nastavila živjeti kod Rozaliije Grloci, gdje se „klatarila“ sa drugom poznatom skitnicom Karolinom Liebert. Zbog skitnje Olga Hercigonja osuđena je 26. siječnja 1905. na osam dana zatvora. Zbog Olgina načina života odbijena je molba njezine majke zaprimljena 12. veljače 1905., u kojoj je tražila oprost Olgina izгона.³⁴⁵ Olgina „tetka svodnica“ Rozalija Grloci osuđena je zbog zločina krađe na tešku tamnicu od sedam mjeseci. Takvih molbi za oprost kazne i izгона iz grada nije manjkalo. Takvu je molbu 1904. godine Zemaljskoj vladi uputila i Stazika Škendrović, koja je 8. lipnja 1904. bila uhićena zbog skitanja i nemoralnog života, te je 9. lipnja 1904. osuđena na kaznu zatvora od tri dana i na izgon iz grada. Ona se već 23. lipnja, unatoč izgonu vratila nazad, te je ponovno uhapšena i 24. lipnja predana kotarskom sudu, gdje je molila da joj se oprosti izgon, što joj je zbog njenih životnih okolnosti (skitnica i nemoralan način života) odbijeno, jer je cilj redarstva u Zagrebu bilo ukloniti tajnu prostituciju.³⁴⁶ Među ovim spisima našla se i ranije spomenuta pritužba prostitutke mađarskog podrijetla Beti Ferner,³⁴⁷ protiv vlasnice bludilišta Roze Aranjoš i njenog muža koji je de facto bio suvlasnik Petrove kupelji. Zanimljiva je jedna anegdota koje su prenijele novine. Naime radi se o jednom danu u postaji kada je u isto vrijeme u postaju bilo privedeno nekoliko tajnih prostitutki. Prva je u postaju privedena „garava Crnogorka“, kojoj se ubrzo pridružilo još pet drugih djevojaka, te je ubrzo izbila humoristična atmosfera u kojoj su uhapšene djevojke podbadale jedna drugu ali i policajce. „U jedan mah doveli su detektivi četiri nove djevojke – 'Oho, pa kaj je to danas?' – klikne jedna od pridošlih i glasno se nasmije. – 'Kaj bumo ovde držali skupštinu?' – 'Lako se njoj smijati' – primeti Crnogorka. – 'Pa, a tebi je, sirotici, teško; valjda si prvi put ovdje!' – 'Bolja jesam nego li ti!' – 'Ha, ha, rugao se lonac loncu, a obadva su crna.' – 'Mir!' Zavikne oštro nadstražar – 'kaj bute se tu pravdale? Kaj je tu sajam?'“³⁴⁸ Tijekom noći dovedene je još dvadeset i jedna djevojka koja se bavila potajnom prostitucijom, Sve su bile liječnički pregledane, deset oboljelih od sifilisa i pet od kapavca predano je u bolnicu, a ostale su odmah izgnane iz grada.

Nisu sve priče o prostitutkama imale veselu notu. Tome osim slučaja ubijene Elizabete Ripp, koja je bila opljačka i izbodena nožem u svom stanu u Tkalčevićevoj ulici br. 5,³⁴⁹ svjedoči i slučaj Anne Forelli (18) porijeklom iz Beča, uposlene u Osijeku, koja je

³⁴⁵ HR-HDA-79 -UOZV, Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjel za unutarnje poslove, br. 13256., god. 1905 svezak 13-27, (kut. 3720)

³⁴⁶ Ibid, br. 53015., god. 1904.

³⁴⁷ Ibid, br. 55367., god. 1904.

³⁴⁸ „Na dnu života. Prizori iz nedjeljne racije na djevojke,“ *Novosti*, Zagreb, 12. X. 1920.

³⁴⁹ *Novosti*, Zagreb 12. V. 1932.

odlučila okončati svoj život utapanjem u Dravi.³⁵⁰ Slučaj Elizabete Ripp, detaljno popraćen u novinama,³⁵¹ nije bio jedini takve vrste. U ovom slučaju je žrtva preživjela napad. Žrtva napada bila je prostitutka Ivka Mraković iz Kožarske ulice, koju je pokušao ubiti Rudolf Bagadur, no u članku ne saznajemo razloge pokušaja ubojstva, već autor nastavlja s pričom o teškom položaju djevojaka iz Kožarske ulice.³⁵² O tome kako obitelj može imati loš utjecaj na odabir karijere govori nam i priča o Marici T. koja je u Zagrebu uhićena zbog skitnje, pijančevanja i bludničenja. Naime, ona je krenula stopama majke, koja ju je opijala i vodila po gostionama još kao malu. Njena majka prodavala se muškarcima, kojima je obećavala i Maricu, kad malo poraste. Majka joj je ubrzo umrla od sušice a Marica je uistinu krenula majčinim stopama u petnaestoj godini života, došavši u Zagreb iz Čakovca, od kuda je pobjegla od očuhova napastovanja. Nakratko se izvukla od nemoralnog života kada ju je jedan čovjek posvojio, no i tamo je naišla na muškarca, muža njene posvojene sestre, koji ju je napastvovao. Nakon toga se ponovno vratila nemoralnom životu, u kojem je bila uhvaćena i potjerana iz Zagreba, no ponovo se vratila, te je bila osuđena na 14 dana zatvora.³⁵³

Uvidom u neke aspekte života ovih djevojaka, vidimo kako su se osim s moralnom osudom njihova zanata od strane društva, često morale nositi s puno težim stvarima. Okružene prijetnjama svodništva, materijalnog i fizičkog izrabljivanja, spolnih bolesti i uhićenja, građanski moral je bila zadnja stvar o kojoj su brinule. U prostitutkama je društvo često nalazilo žrtvenu janjad koju je moglo okriviti za vlastite grijehe proizašle iz urođenog spolnog nagona. Zbog toga su se one smatrale nužnim zlom, jer je moralo postojati „mjesto“ gdje su se te potrebe mogle ispuniti van bračnog života, unutar kojeg je primarna svrha spolnog odnosa bila prokreacija. Društvo nije voljelo prostituciju jer je ona bila iskaz njegovih najnižih htijenja i potreba, ali ju je trebalo, a žene koje su tu potrebu ispunjavale za to su bile osuđivane i marginalizirane, umjesto onih zbog kojih su na prvom mjestu i postojale.

Često se raspravljalo o mjerama poduzetim protiv prostitucije, te jesu li one dovoljne i jesu li adekvatno provođene,³⁵⁴ no neke konkretne inicijative za borbu protiv prostitucije nije bilo. I sami građani, koji su često mogli svjedočiti raznim prizorima iz svijeta prostitucije iz prve ruke, radije su se opredijelili na rogozarenje protiv prostitutki i prostitucije, bez

³⁵⁰ *Večer*, Zagreb 11. VIII. 1923.

³⁵¹ *Novosti* Zagreb, 12., 13., 18., 21., 22., 28. V. 1932.; *Večer*, Zagreb, 11. – 13. V. i 19. V. 1932.

³⁵² *Večer*, Zagreb, 16. III. 1928.

³⁵³ *Večer*, Zagreb, 23. X. 1925.

³⁵⁴ „Problem prostitucije u Zagrebu,“ *Novosti*, Zagreb, 10. XI. 1920.; „Aktualna socijalna pitanja. Problem prostitucije u Zagrebu,“ *Novosti*, Zagreb, 24. XII. 1920.; „Zagreb nije Paris. Za i protiv zagrebačkog noćnog korza. Problem prostitucije u Zagrebu. Moramo li Paris imitirati samo po njegovim lošim stranama?“ *Večer*, Zagreb, 29. XI. 1933.; „Ćudoredje u Zagrebu,“ *Jutarnji list*, Zagreb, 13. I. 1926.

stvarne nakane da nešto promijene. S druge strane, kako je stav suvremenika prema prostituciji, kao i sam njen karakter, bio ambivalentan, osim negativnih stavova i zagovaranja njezinog ukidanja ili strožeg nadzora, u čemu su prednjačili liječnici, kao jedni od upućenijih u problematiku prostitucije, postojali su i pozitivni stavovi i doživljaji vezani uz prostituciju. Na primjer Zvonimir Rogoz, poznati hrvatski glumac, u svojim memoarima prisjeća se svog prvog puta u „kući radosti“ u ulici Potok, tj. Tkalčičevoj, koja je zbog velikog broja Mađarica prozvana i „mađžarskim morem.“³⁵⁵ Rogoza je njegov prijatelj iz Obrtne škole Zdislav (1904. godine, Rogoz je imao 17 godina) odveo u bordel u Medvedgradskoj 13, koji je bio vrlo udobno i otmjeno namješten, a za Rogoza je to bilo zanimljivo iskustvo. On je prvi put posjetio bordel te se čudio načinu na koji gosti bez ustrčavanja s odabranim djevojkama odlaze u salone i potom se vraćaju „puni zadovoljstva.“³⁵⁶ Također je bio i osupnut djevojkama: „Kako izabrati kad mi se sve sviđaju! Sve su bile lijepe kao slike. Ugođaj je za mene bio nestvaran. Oko mene šecu djevojke čarobne poput vila iz priča, glasovirač prebire po tipkama sladunjavi valcer, plesni parovi se okreću, pije se kava, toče birana vina i šampanjac...“³⁵⁷ Iz ovog njegovog opisa možemo zapaziti da su se u navedenom bordelu kršili propisi *Bludilišnog pravilnika* (čl. 5) po kojem su glazba i alkohol bili zabranjeni, no vlasnica je prihvatila rizik kazne u svrhu ostvarivanja veće zarade. Rogoza je Zdislav „spojio“ s Mađžaricom iz Pečuha, Eržikom, s kojom Rogoz ipak nije imao odnos, jer nije osjećao tu potrebu, no ipak je Eržiki platio.³⁵⁸ I jednom drugom zgodom završio je Rogoz u Medvedgradskoj 13, a to se desilo kada su ga njegovi prijatelji pijanog smjestili u krevet s nekom djevojkom, te su ujutro probudio mamuran i od tada je odlučio da više neće zalaziti u javne kuće.³⁵⁹

Darko Belušić Bela je sakupio nekoliko zgoda vezanih uz ulicu i najstariji zanat na svijetu. On prikazuje Tkalčevičevu ulicu, mjesto gdje je ponuda (djevojaka) bila pristupačna širim slojevima i „gdje se mogao naći lijek za dušu i zadovoljština koju nekim njihova žena 'zmaj' nije kod kuće davala.“³⁶⁰ Priča i o jednoj zanimljivoj zgodi koja se odvila 1919. godine nakon završetka Prvog svjetskog rata kada se francuska Legija stranaca vraćala iz rata. Dio Legije išao je preko Zagreba, gdje se i zadržao neko vrijeme i „kao i sve vojske radili su

³⁵⁵ Zvonimir Rogoz, *Mojih prvih 100 godina*, (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1986.), 48.

³⁵⁶ Ibid, 49.

³⁵⁷ Ibid, 49.

³⁵⁸ Ibid, 51.

³⁵⁹ Ibid, 84.

³⁶⁰ Darko Belušić Bela, *Priče iz stare Tkalče, purgerska sjećanja*. (Zagreb: A. D., 2007.), 91.

Legionari sranja po Zagrebu³⁶¹ od kojih je najviše stradala Tkalčičeva ulica i njene djevojke. Legionari su svakodnevno koristili usluge prostitutki iz Tkalčičeve ulice, ali ih za njih nisu plaćali, te su dolazili u grupama, kako bi imali brojčanu nadmoć i mogućnost da zbog fizičke nadmoći uspiju izbjeći plaćanje takse. Djevojke su se požalile lokalnim dečkima, koji su pripremili zasjedu na pripadnike Legije te su ih gađali čarapama ispunjenim kamenjem. „*Agramer Tagblatt* je tada pisao: 'Pripadnici slavne francuske Legije stranaca pronađeni su isprebijani gotovo na mrtvo iza kožarskog zida. Otuda ih je u sanitetsku ambulantu prevezio gradski sanitet, tj. kola koja su vukli konji. Bio je to strašan poraz Legije koja za dugo nije to mogla zaboraviti, te je od tuge i sramote Legija ubrzo napustila Zagreb zaputivši se prema Francusku. Naši hrabri pripadnici vojnih postrojba su još dugo nakon toga bili čašćavani u njezima Tkalče. One su znale cijeniti pomoć.'³⁶² Belušić je kao stanovnik Tkalčičeve ulice o njoj pisao s nostalgijom za minulim vremenima, te su i njegove impresije o prostituciji obojane pozitivnim notama, a i sam na kraju knjige izražava nadu u povratak „stare slave putenih užitaka³⁶³ u ovu ulicu. Njihovi dojmovi prikazuju drugu stranu prostitucije koja se površnim gledanjem mogla učiniti glamuroznom: lijepo uređeni bordeli, lijepe žene i dostupnost seksualnih usluga. No taj veo glamura lako se parao i ispod njega su se nalazili svi problemi vezani uz prostituciju, koji se usprkos protoku vremena ne mijenjaju, a starim se problemima često nadodaju i drugi problemi, specifični za vrijeme i društvo u kojima prostitucija postoji.

7. Zaključak

Prostitucija je postojana pojava, koju se može naći u najstarijim civilizacijama svijeta. Ona je neraskidivo vezana uz društvo u kojem postoji, njegove vrijednosti vezane uz obitelj, stav prema braku i ženama, a u periodu tokom i nakon industrijske revolucije ona je sve više vezana i uz njegov ekonomiju koja je izravno utjecala na živote mnogih ljudi. Upravo je ekonomska situacija bila jedna od primarnih razloga koji je navodio žene da se počnu baviti prostitucijom, kako bi prehranile sebe i svoje obitelj. Tijekom 20. Stoljeća spolni odnos je komercijaliziran, a žensko tijelo i njene usluge postali su samo još jedna vrst „robe“ na tržištu rada. Takva dehumanizacija žena koje su se bavile ovim zanatom rezultirala je u njihovoj marginalizaciji i posebnom načinu života, koji je bio diktiran moralnim vrijednostima društva u kojima su živjele. Taj odnos društva prema prostituciji bio je

³⁶¹ Ibid, 552.

³⁶² Ibid, 553.

³⁶³ Ibid, 587.

ambivalentan, s jedne strane postojala je potreba i potražnja za ovom vrstom usluge, dok je s druge strane ova usluga bila određena nemoralnom i uzrokom mnogih negativnih pojava u društvu, kao što je trgovina bijelim robljem, svodništvo, preljub itd. Društvo dvadesetostoljetnog Zagreba, nije ni u kom pogledu bilo drugačije nastrojeno od ostatka svijeta. U tom periodu je zbog industrijske revolucije, koja je u ove krajeve stigla nešto kasnije nego u zapadnoj Europi, prostitucija u Zagrebu doživjela procvat. To je upravo bilo uzrokovano promjenama u društvenoj dinamici proisteklih iz industrijske revolucije: migracije seoskog stanovništva u gradove, ekonomske promjene i veće otvaranje tržišta za žene bili su glavni razlozi njenog procvata. Među migrantima našlo se je i mnogo neiskusnih i slabo obrazovanih djevojaka i žena koje su dolazile u grad u potrazi za poslom, uglavnom tražeći služinski posao. Već na samom kolodvoru mogle su pasti žrtvom svodnika i svodnica koji su im obećavali dobre poslove, odvevši ih zatim u javnu kuću. S druge strane, mnoge žene koje su došle u Zagreb, ili su već živjele tamo, svjesno su se odlučile za ulazak u prostituciju, uglavnom iz ekonomskih razloga – kao bi izbjegle neimaštinu, ili pak kako bi si mogle priuštiti luksuzniji život, te suprotno uvriježenom mišljenju siromaštvo čak i nije bio primarni razlog. Mnogo ih je ulazilo u prostituciju i zbog toga što su bile lijene raditi, a ovo su smatrale laganim poslom, ili pak na nagovor poznanice ili ljubavnika / svodnika. Trend porasta prostitutki u Zagrebu vidljiv je iz nekih statistika, a najviše ih je u javnim kućama bilo za vrijeme Prvog svjetskog rata. Čelnici grada Zagreba su se, zbog porasta prostitucije, morali odlučiti za način na koji će je regulirati, pošto je po K.z. iz 1852. Određeno da lokalna redarstva sam uređuju prostituciju. Kao i u većini Europe prostitucija u Zagrebu odvijala se na principu reglementacije, koji je podrazumijevao zdravstveno – redarstveni nadzor prostitutki unutar javnih kuća, reguliran *Bludilišnim pravilnikom*. Taj nadzor sudeći po postotku zaraženih prostitutki u javnim kućama, nije bio adekvatan, te se tražilo neko drugo rješenje. Prostitucija se od ukidanja javnih kuća 1922. godine regulirala drugačijim propisima jer su sada jedine dopuštene prostitutke bile one ulične. I one su se morale registrirati i bile su podvrgnute nadzoru, poput onih ranije smještenih u javnim kućama. Ovom odlukom željela se poboljšati kvaliteta života prostitutki koje su unutar javnih kuća bile podvrgnute ekonomskom i fizičkom izrabljivanju vlasnica, a smatralo se da će se i smanjit broj spolno oboljelih, zbog boljeg zdravstvenog nadzora, koji se više nije mogao izbjeći trikovima poput premještanja iz jedne javne kuće u drugu. Situacija se, što se tiče širenja spolnih bolesti, nije puno popravila, a vidljivost prostitutki je ovim potezom postala veća, jer su one sada morale same tražiti mušterije, što ih je često dovodilo u sukob s redarstvom zbog nemoralnog ponašanja i uznemiravanja „pristojnih“ građana. Novine su također bile pune redaka u kojima su kudile

prostituciju, članak o izgredima i kriminalnim radnjama i skandalima vezanih uz nju. Konačno, prostitucija je zabranjen i kriminalizirana 1934. godine. Ovaj postupak je bio loša odluka, Kriminaliziranjem prostitucije postiglo se upravo suprotno od željenog. Došlo je do porasta tajen prostitucije, koja je postojala i za vrijeme legalne, ali su sada žene koje se nisu uspjele integrirati nazad u društvo, naći zaposlenje ili udati osuđene na rad u ilegali, te su tako bile izloženi zlostavljanima mušterija i svodnika, te spolno prenosivim bolestima, jer nisu bile obavezane na uredovan liječnički pregled. Posljedično, broj spolno zaraženih je naglo porastao i situacija je gotovo poprimila razmjere epidemije. Ovakav razvoj situacije pokazatelj je da je prostitucija komplicirani društveni problem prilagodljiv novonastalim okolnostima, i da ju je potrebno dekriminalizirati kao se ne bi povezivala s ostalim oblicima devijantnog ponašanja. Njenim legaliziranjem lakše ju je nadzirati i time kontrolirati njene negativne aspekte, istovremeno štiteći žene i djevojke, što su nakon donošenja ovog zakona uvidjeli i liječnici. Naravno, kako su razlozi ulaska žena u prostituciju bili primarno ekonomske prirode, važno je uzeti u obzir i tu činjenicu. Kako je tržište rada još uvijek bilo primarno usmjereno muškarcima, ženama je bilo teže naći posao, te su se zato morale okrenuti prostituciji kako bi si omogućile normalan život. Prostitucija je dijelom bila i dio obiteljske zarade. Postoji mnogo primjera gdje su muževi ohrabivali žene ili roditelji djecu na prostituiranje kako bi pridonijeli prihodu kućanstva, no najčešće su samački život i niske plaće bili razlozi odavanja mladih žena prostituciji. Da se ženama dalo više prostora na tržištu rada možda bi ovaj problem bio manji. No i da su ti uvjeti bili ostvareni zasigurno bi se našle žene spremne baviti se ovim zanatom zbog relativno lake zarade i osobnih sklonosti, a tu je također i pitanje potražnje. Prostitucija je nekim muškarcima bila, i dan danas jest, jedino mjesto gdje oni mogu zadovoljiti svoje apetite, ili uopće jedino mjesto gdje mogu iskusiti spolni odnos. Društvo primarno gleda na prostituciju kao na negativnu pojavu zbog toga što se tijekom povijesti visoko cijenila čednost žena i nije im se dopuštala ista seksualna sloboda kao i muškarcima, te tako prostitucija oskvrnjuje tu žensku čestitost i dehumanizira ih, pretvarajući ih u sredstvo zadovoljenja tuđih seksualnih potreba, ali im istovremeno na neki način daje i seksualnu slobodu,. Nadalje, kako se u većini društava, pogotovo kršćanskim, cijenila (i cijeni) institucija braka, unutar koje je cilj spolnog odnosa prokreacija, ovakva vrsta spolnih odnosa bez obaveza i želje za potomstvom smatrana je nemoralnom, jer je svrha tog odnosa bilo zadovoljstvo. Osim toga, uz prostituciju su vezane i kriminalne radnje, devijantna ponašanja (alkoholizam i skitnja), te veliki zdravstveni rizik, jer se olakšavalo širenje spolnih bolesti. Dakle, po svemu sudeći prostitucija ima više negativnih strana nego pozitivnih, no ona i dalje opstaje usprkos mnogim pokušajima da se iskorijeni. Teško je odrediti je li tome

razlog snaga čovjekova spolnog nagona koji je toliko jak da se njegovo zadovoljene moralo tražiti i van okvira spolnih odnosa koji se smatraju normalnim i teže dostupnim jer se nisu mogli pribaviti novcem, već socijalnom interakcijom i obostranim interesom, ili je razlog njenoj opstojnosti nešto drugo. Zahvaljujući njenoj usklađenosti sa promjenama u društvu, stalnoj potražnji i moralu društva smatram da nije realno očekivati da će se ona ubrzo iskorijeniti.

8. Bibliografija:

Izvori

a) Neobjavljeni

Državni arhiv u Zagrebu, - Zaštitnice djevojaka, Opći spisi 1936. – 1939., sig. 14.

- HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek, Bludilišni pravilnik 158/5 (kut. 118)
- HR-DAZG – 4, GPZ, Zdravstveni odsjek, Očevidnik bludnica 1914, 1915, 1916., 1917., 1918., 1919., 1920., 1921., 1922., (sig 50., sig. 51.)
- HR –DAZG – 10, GPZ, Zdravstveni odsjek, Izvješća i drugi predmetni spisi, 1899., 1912. – 1930., sig. 158/1 (kutija 118).
- HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118).
- HR-DAZG-4, GPZ, Pomoćni uredi, Kazalo „A“, Kazalo „B“
- HR-DAZG-857, Zbirka Ulčnik Ivan, Noćno zabavište, sig. 4543
- HR – DAZG – 779., Zaštitnice djevojaka.

Hrvatski državni arhiv

- HDA, urudžbeni zapisnik Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu 1922., knjiga II, posl. br. 11 027.
- HR-HDA-79 -UOZV, Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba, Odjel za unutarnje poslove, (kut 3720)

b) Objavljeni

Hinković, Hinko ur., *Kazneni zakon od 27.svibnja 1852. Sa naknadnimi, pojedinih ustanovah tičućimi se zakoni i naredbami.* Zagreb: Naklada knjižare Mučnjak i Senftlebens, 1884.

Katiči, Vladimir Ć, ur., *Sbirka zakona i naredaba tičućih se zdravstva i zdravstvene službe. Dodatak V*, Zagreb: Tiskara Kr. zemaljske tiskare, 1909.

Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929. Bilješkama popratili: Josip Šilović i Stanko Frank, (Zagreb: Jugoslov. Štampe d.d., 1929.)

Josip Šilović, ur., *Kazneni zakon o zločinstvih prestupcih i prekrajih od 27. Svibnja 1852. sa zakoni od 17. svibnja 1875*. Zagreb: St. Kugli knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavske akademije, 1921.

Odredba kr. redarstvenog ravnateljstva od 24. rujna 1922. Broj 11.027. Prs. O nadzoru nad prostitucijom na području grada Zagreba.

Novine

Jutarnji list

Kriminal

Liječnički vjesnik

Narodne novine

Novosti

Obzor

Večer

Članci

„Anketa o prostituciji“, *Liječnički vjesnik*, br. 6-7 (1920.), 324. – 329.

Dugac, Željko, „Popular Health Education and Venereal Diseases in Croatia between Two World Wars“, *Croatian Medical Journal*, 45 (2004), 490-498.

Farkaš, Kamilo „Uredjenje prostitucije u Zagrebu,“ (referat s Konferencije jugoslavenskih venerologa o prostituciji), *Liječnički vjesnik*, br. 2 – 3, Zagreb 1928., 55 – 72.

- Gilfoyle, Timothy J. „Prostitutes in history: From parables of Pornography to Metaphors of Modernity,“ *The American Historical Review*, 1. (1999), 117-141.
- Gilfoyle, Timothy J. „Prostitutes in the Archives: Problems and possibilities in Documenting the History of Sexuality,“ *American Archivist* 03 (1994), 514-517
- Gundrum Fran, „Statistika javnih bludnica (1907. – 1908.) u Hrvatskoj i Slavoniji,“ *Liječnički vjesnik*, br. 1. i br. 2., (Zagreb 1910.), 7 – 37, 63. – 87.
- Kingsley Davis, The Sociology of Prostitution,“ *American Sociological Review*, 2 (1937), 744-755.
- Laušić Ante, „Stanovništvo Zagreba i okolice od 1880. o 1980.“ *Migracijske teme*, 3 (1987), 19-29.
- Marković, Vlasta „Raširenost luesa u Zgrebu u godinama 1925 – 1929.“ *Liječnički vjesnik*, br. 2, (1931), 114 – 128.
- „Sedmi sastanak dermato – venerološke sekcije,“ *Liječnički vjesnik*, br. 9., (1922.), 215. – 221.
- Vasiljević, Vladimir „Nekoliko riječi o svodstvu i trgovini ženama,“ *Kriminal*, Zagreb, travanj 1931.

Radovi i knjige

- Belušić Darko Bela, *Priče iz stare Tkalče, purgerska sjećanja*. Zagreb: A. D., 2007.
- Berend Ivan T., Gyorgy Ranki. *Evropska periferija i industrijalizacija : 1780-1914*. Zagreb: Naprijed, 1996.
- Draženović, Maja. „Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije (u Hrvatskoj.“ *Diplomski rad*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za sociologiju 2013.
- Fran Gundrum, *Kako se kod nas suzbijaju spolne bolesti*. Zagreb: Tisak braće Kralj, 191?
- Henriques, Fernando. *Historija prostitucije: Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda*, sv. 1. Zagreb: Epoha, 1986.
- Henriques, Fernando. *Historija prostitucije: prostitucija u Evropi i Novom svijetu* sv.2. Zagreb: Epoha, 1986.

- Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam International, 2007.
- Konstantinović, Bogoljub. *Prostitucija i društvo: socijalno medicinska razmatranja sa naročitim obzirom na problem prostitucije i njezino suzbijanje u Jugoslaviji*. Beograd: 1930.
- Maklecov Aleksandar, *Krivična dela protiv javnog morala u krivičnome zakoniku Kraljevine Jugoslavije*, Beograd: Štamparija Privrednik, 1930.
- Marković, Tomislav. *Prostitucija, skripta iz socijalne patologije*. Visoka defektološka škola, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1965.
- Petak, Olga. „Socijalni i socijalno-psihološki faktori regrutiranja uličnih prostitutki.“ Magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju, 1981
- Premrl, Nada. *Potok u srcu Zagreba. Uz potok Medveščak – od izvora do ušća*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2005.
- Radulović, Dragan. *Prostitucija u Jugoslaviji*. Beograd: „Filip Višnjić“, 1986.
- Rogoz Zvonimir, *Mojih prvih 100 godina*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1986.
- Singer, Mladen. *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994.
- Šilovć, Josip *Trgovina bijelim robljem. Pučka sveučilišna predavanja 29. i 30. januara i 1. i 2. februara 1932*. Zagreb: Narodne novine: 1932.
- Zorko, Tomislav. *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. Stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*. Zagreb: Biakova, 2013.
- Željko Darija, „‘Sestre bluda’: Zakonska regulacija ženske prostitucije na hrvatskom području u razdoblju 1852. do 1934., s posebnim osvrtom na grad Karlovac i europsko okruženje.“ Diplomski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

9. Slikovni prilozi

1. Kazneni registar. Hinko Hinković, ur. *Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. sa naknadnimi, pojedinih ustanovaj tičućimi se zakoni i naredbami.* (Zagreb: Knjižara Mučnjak i Senftleben, 1884.), str 323.

Registar kazneni

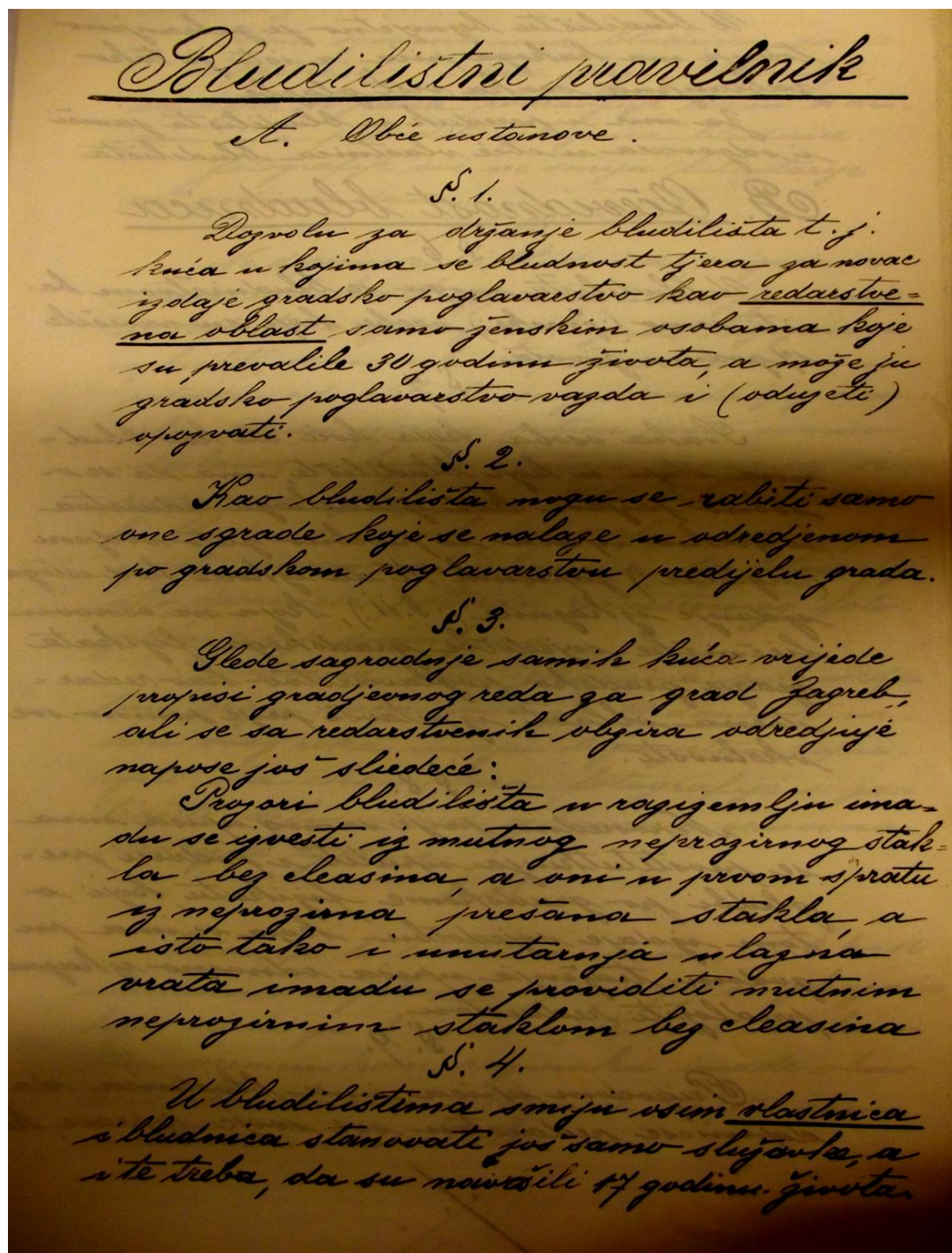
vođen kod.....o prekršajih, spadajućih u krug uređivanja političkoga.

I. Broj tekući.	II. Ime i prezime, doba, obrt ili zanimanje i boravište o-krivljenikovo.	III. Ime i prezime, doba, obrt ili zanimanje i boravište osoba, koje su se podig- le kao tužitelji, oštećenici ili doglasnici.	IV. Oznaka prekršaja, kojim se objeđuje okrivljenik.	V. Priznanje ili opravdanje okrivljenikovo.	VI. Izreka svjedokah i vje- štakah za okrivljenika ili proti istomu.	VII. Oznaka onoga, što se uzi- ma za dokazano, a i to čime je dokazano.	VIII. Sadržaj i datum presude, naznačivši propis prekr- šeni, a i uređovni pod- pis iste.	IX. Odsteta, izrečena presu- dom.	X. Presuda bješe proglašena dne.	XI. Ovršba presude.	XII. Bilješka.

2. HDA, Iskaz osoba liječenih od bludobolje u bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu od 9.8 – 15. 8. 1914. Izvještaji bludobolnih, Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove kutija 3720/79 ,br. XIII/12, 1912- 1914.

<p>osobah liječenih od bludobolje u bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu</p> <p>u razdoblju od 9. 8. do 15. 8. 1914.</p>							
Obitavalište	Zavičajnost	Doba	Stališ	Značaj	Rodno mjesto	Vrst i trajanje bolesti	Da li je bolesnica i u bludolitu
Zagreb	Bejce	37	oženjen	nastupnik	Zagreb	Pues II.	
Zagreb	Brulovec	38	oženjen	poslovnik	Zagreb	Metakritis gonorrhoica	
Zagreb	Schönberg	18	neudata	bludnica	Schönberg	Kulrovaginitis gonorrhoica	Zagreb
Zagreb	Vrbosko	22	neudata	bludnica	Jablani	Pues II.	Zagreb
Zagreb	Stajice	30	neudata	blagajnica	Zagreb	Pues lateris Kulrovaginitis gonorrhoica	
Zagreb	W. Kny	22	neudata	bludnica	"	Pues II. Kulrovaginitis gonorrhoica	
Zagreb	Stajice	1 god 6 mjes.	dijete pisanje		Zagreb	Pues I.	

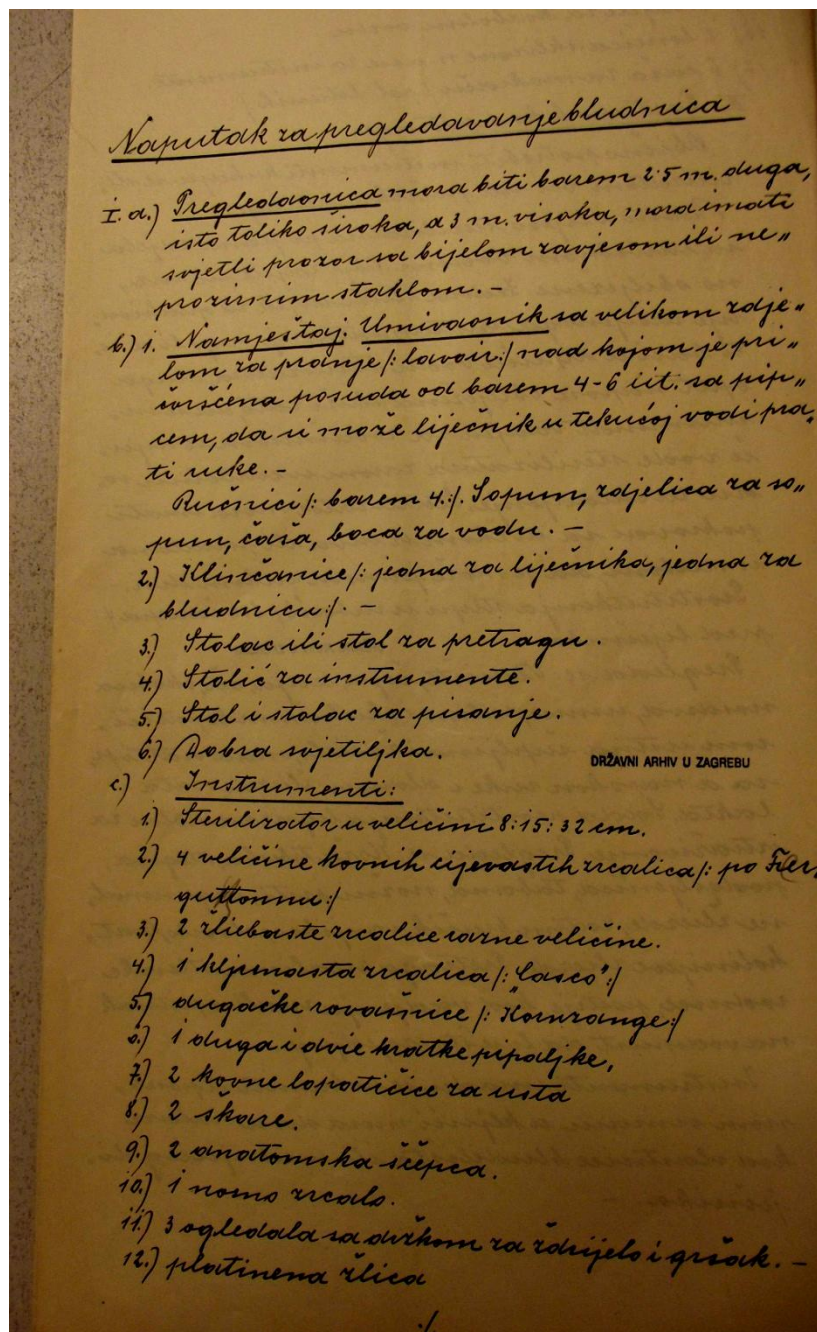
4. Prva strana Bludilišnog pravilnika iz 1899. godine. HR-DAZG – 10 GPZ, Zdravstveni odsjek, Bludilišni pravilnik 158/5 (kut. 118.)

5. Naputak za pregledavanje bludnica, koji je dolazio uz prijedlog novog Pravilnika.

HR-DAZG -10 GPZ, Zdravstveni Odsjek, Pravilnik za javna bludilišta na području slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 158/5 (kut. 118).

I.

- 13) ženski pramenok.
- 14) stakleni plerimetar
- 15) 4 rogjele za karbolnu vodu.
- 16) 2 lončica sklorne mase za instrumente.
- 17) 6 čirsa za mokraću / pol litrenih /

II. Postupak kod ptičice.

Obično protrebiti instrumenti kuhaju se u sterilizatoru ući na početku ptičice.

Aesno i lijevo sterilizatora po jedna rogjela za karbolnom vodom. Obje rogjele su rove, no obilježene. Jedna služi uvijek za oplahivanje različenoga instrumenta prije nego li se ista baci u kipuću vodu sterilizatora, druga opet napose obilježena služi zato, da se instrumenti vodu u rovašnicom iz vije, i vodu sterilizatora roni u karbolnu vodu za ohlađivanje. Sterilizator mora imati pokrovac za drskom iz dva ili porculona u neolini, da se može jednom rukom otići. - Prostitutkinja stupa u rubicu / per čorapa / pred liječnika. -

DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

Pregleda se: Vloziste, rija, leolja, svi, okolica narodova, usnice, rotim iskuhanom lopotici, com ustna upljina i zadrželo, onda vrat i pr, ra a napokon ruke i olamovi, xlierde vrata i lakti. Potda prostitutkinja legne na stolove za introvivonije. Pregleda se: Ploča trbuha, stegna, podgoljenica, torbena, ročni prsti, inguinol, ne xlierde, rotim brucik, vanjsko spolovilo, Bort, holinijene xlierde. Pretraga realicom stienke rodnice, portije, kod vaojenja realice ptičice na vodojst da li se isto izjeoljuje. -

Instrumenti imadu se prokromiti u poseb, nom ormanu a kljuci mora da se nalaze kod vloztrice bludilišta ili neolujiceg di, jeinika. -

6. Zapisnik za upis u Očevidnik prostitutki. DAZG 779., Zaštitnice djevojaka, sig 14.

Hr. redarstveno ravnateljstvo (čudoredni odsjek) u Zagrebu.

Uvadjaju se u očevidnost toler. prostit.
maloljetna |
punoljetna |

Zapisnik

sastavljen dne 19.....

Dolazi nepozvana

rođj.

zavičajna u

stališa vjerozakona

te izjavljuje, da želi, da se uvede u očevidnost toleriranih prostitutki.

Na pitanja, koja se na nju stavljaju, odgovara slijedeće:

Gdje je dosad stanovala i što joj je bilo zanimanje?

HISTORIJSKI ARHIV U ZAGREBU

Kakve je škole polazila?

Ime, zanimanje i obitavalište roditelja?

Ime, zanimanje i obitavalište skrbnika?

Je li već gdje god stajala u očevidnosti, kada i gdje?

Kakve je spolne bolesti imala?

Je li bila kažnjena?

Otkad tjera bludni obrt?

Što je uzrokom, da se je podala prostituciji?

Koji je povod tome, da želi, da bude uvedena u očevidnost?

Je li sebi svijesna svoje odluke i njezinih posljedica?

Kad je deflorirana?

Koje dokumente posjeduje?

Nakon što je ista usmeno podučena o redarstvenim propisima, koje se odnose na osobe, što stoje u očevidnosti redarstva, izjavljuje slijedeće:

Uzimam do znanja, da sam od današnjeg dana podvrgnuta propisima kr. redarstvenog ravnateljstva za osobe, koje stoje u očevidnosti toleriranih prostitutki.

Ujedno potvrđujem, da sam o tim propisima usmeno podučena i da sam primila otisak tih propisa.

Zaključeno i potpisano: